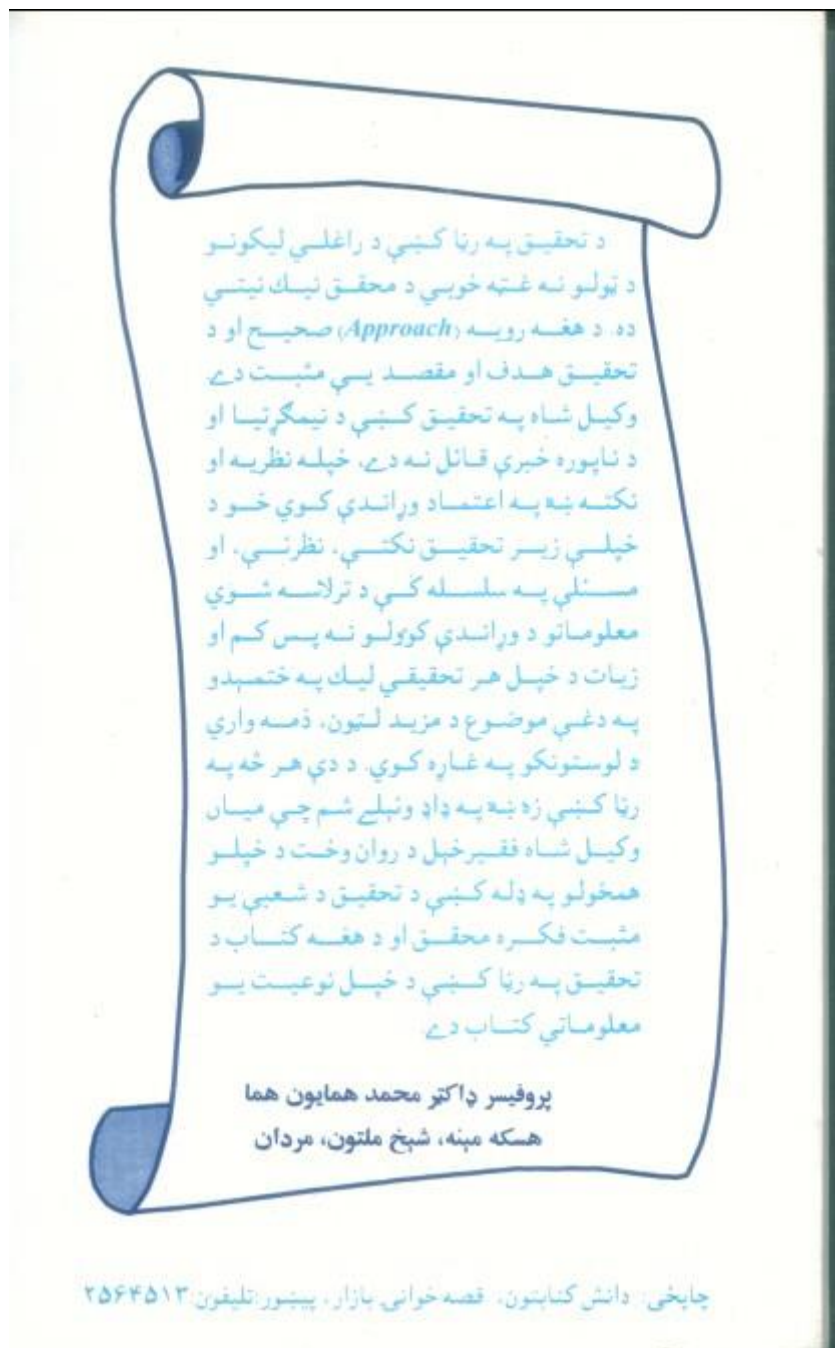

د تحقیق په رڼا کېنې

Ketabton.com

میان وکیل شاه فقیر خېل

د تحقیق په رڼا کېسې

میان وکیل شاه فقیرنچل

ٲول حقوننه ڊيڪونٽي ڊي

ڊڪتاب نوم _____ ڊتحقيق ٲه رنباڪنٲي

يڪونٽي _____ ميان وڪيل شاه فقيرخيل

ڊچاپ ڪال _____ ٲٲٲٲٲٲ

ڪتابت _____ محمد رسول ٲيتو ٲنڊي

ڊچاپ ڪال _____

بيه (ٲٲ) روٲي

ناشر _____ سيدطا هر شاه ، محمد آصف

سلامت شاه

تروٺے

دخچکے مورپلارپه نوم
په کورچي نورشه
دچاپه دُعاکانوچي زه دُ
رناپه لتون يم

مياک وکيلک شاه فقيرخچک

شمبر	يک	پج
۱ -	د تحقيق په رڼا کښې - يو عمومي تاثر او نورې خبرې	۶
	ډاکټر محمد همايون هـا	
۲ -	د کريم داد الف نامه او د هغې شرح	۲۲
۳ -	د سعيد خټک يو شعر	۳۶
۴ -	صديق څوک د سے	۴۶
۵ -	ابراهيم څوک د سے	۶۵
۶ -	نوم ورک شاعر محمد سعيد او د هغه قلبي اشار	۸۰
۷ -	پښتو کښې روچس منظوم طبي لغت	۹۶
۸ -	نوشحال خان خټک او حکمت	۱۱۲
۹ -	فقير جميل بېگ جمال خان (د شاعر په چټ	۱۳۸
۱۰ -	په تحقيق کښې د ماخذ اهميت	۱۴۷
۱۱ -	پښتو نثري ادب	۱۶۰

د تحقیق په رڼا کېنې

یو عمومي تاثر او نورې خبرې

زۀ د خپلې داتې تجربې په رڼا کېنې وایم او ددې فن ما هرانو هم دا خبره ښه په وثوق سره کېدې ده چې تحقیق د ادب یو کرکېڅنه شعبه او یوه ډېره گرانه لارۀ ده په دې کې کېڅنه لار د تګ د پاره ډېره لویه سینه او زړۀ چاودون غواړي کله ناکله یو محقق په مودو مودو دیوې نکتې په لټون وي او حقه وخت چې دیو اووږد منزل ته پس خپل ځان هغه ته نژدې وکړي نو یو ناسایه دهغه د مغروضې په ضد دیوې نوې نکتې په انکشاف دهغه ټولې تواری او شواهدون په اوبو لاهوشي او هغه چې د نوم ځان نه ورومې کام اخته وي په بېرته هم په هغه ځانۀ ولاړ ښکاري نو ځکه نو د تحقیق دې گران کار ته هم هغه بنیادم زړۀ نیوے شي چې هرې ناشونې ته دوړاندې نه په ذهنی توګه تیاروي د تحقیق دلارې خنډ، نوته زړۀ نه بائیلې، د موصلي ځاوند وي او د تحقیق په لاره هر تیاره گت ته ښه په روڼې تشدې وړاندې کېږي. ما په خپل کتاب د تحقیق فن کېنې دا حقیقت په گوته کړه دسې چې د تحقیق د کار د گران والي سره

۱. بیخي یو تکنیکی عمل هم دے د تحقیق کارهله کتور ثابتیدے
شي چي دا عمل ددې دپاره د جوړولارو په رڼا کېنې سرته
ورسول شي ځکه چې د تحقیق ادا نه په کوتلي دليونو ،
قلمي مسودو ، دستاويزاتو او په زړو چاپي موادو ولاړه
وي ديو محقق دچلې مطالعې په رڼا کېنې د زړو نظريو
رد مقصدوي هغه نوې نظريې وړاندې کول غواړي او
ددې لارې د نوو لاروو دپاره دغور و فکر نوې نوې سنډې
را منځ ته کوي په څه موضوع یو تحقیقي کار پخې هم قطعې
او حتمي نه شي کتله کېدے د تحقیق سره هېشه نوې مسنې
را پيدا کېږي او د زړو مسؤو حل را اوځي د حل تحقیقي کار دماضي
په خواله د مستقبل د محققينو دپاره ديوې رابطي کار وړکوي
دوره اهم تکنیکی کار که پخې د تحقیقي رسمياتو دپورې کوونو
نه بغير وکړے شي نو دا رنگ نور و محققينو ته ددغې تحقیق
د استناد دپاره اساسي ماخذونو ته په رسېدو کېنې گرانې
پېښېږي او يا ورته بیخي او نه رسي او په نتيجه کېنې دغه
تحقیقي کاوش یو بي اعتباره دستاويز وگرځي -

زمونږ د پښتو په ادب کېنې د تحقیق د لارې سواره
دېر لږ کسان دي او که چا په دې صنف کېنې څه کار کړے ده
نو دهغې دېره لږه برخه د تحقیق د اصولو سره سمون لخواړي
زمونږ تحقیق کارانو د سرکاري ادارو د پښتني او د لاس امداد
نه بغير په یو اځې سر او ښه په نېک نیتي د مقدار

په لحاظ ډېر درانه کارونه کړي دي. ښمېره وړک قلعي ښخې
 ې مدون کړې او د پښتو ادبي تاريخ گڼ تياره گڼونه ې رڼا
 کړي دي نو کم اوزيات دغه ټول تحقيقي کاوشونه د تحقيق
 د پاره د تيا کلي شوي اصول او درسميا توپه کنډه ډېره په
 گرانه پوره نځيري نوڅکه د عالي سطحې د تحقيق معيار سره
 سمون نه توري او په دغې لحاظ زمونږ د پاره پرې کږه تړل
 لوكو قي گرانه پرېوزي -

زمونږ په تحقيقي ادب کېنې د داسې غېږ معياري تحقيق گڼ
 مثالونه بيا موندل شي - زه دلته د دغې مثالونو د يو په يو
 ذکر په ځاې د دغې پخپله دا مجموعي تاثر وړاندې کووم چې
 په دغې تحقيقي کاوشونو کېنې ځنې تود وړاندې نه د يوې
 تيا کلي شوې مفروضې په بنياد په هر طريقه ښه په منمو
 بندې ډېر ځوانۍ نظريې رد مقصد وي په تحقيق کېنې دا رويه
 د دغې کار د بنيادي اصولو په ضد کېنل کيڼي ځکه چې تحقيق
 د نيتونو تيرې نه مني - د تحقيق په لاره د ډېرو نظريو رد
 څخه شجر ممنوعه نه ده، خود دې رد د پاره نېک نيتي بنيادي
 غوښتنه ده - دغه ترديدې نکتې که چېرې د تحقيقي سفر
 په دوران کېنې په عمومي ډول منې ته راشي او د تحقيق د
 يو زور بھارت د پاره د نوې رډې بنياد گومي نو د څه مصالحت
 کوشن له څخه دهغې نه ډډه د بنيادي اصولو نه خلاف خبر ده -
 په تحقيق کېنې دستاويزي ثبوت د اهميت وړ وي او عقلي

دلائل ثانوي درجه لري - که چرې د انصاف په نظر او وکتې
شي او زمونږ د راتنه تحقيقي او شونته د تحقيق د دغې شميارې
اصول په رڼا کې او سنجولې شي نو په دغې پېمانه به زمونږ
د تحقيقي ادب يو لويه برخه نېر معياري ثابت شي -
زمونږ د پښتو د تحقيقي ادب يوه لويه برخه په روايتونو
اېوانه ده - په تحقيق کې د روايتونو، اهميت په چل ځاښه
ځکه چې په اسلامي طريقه تحقيقي کې د روايت د منلو د پاره
کوم اصول منضبط کړي شوي دي هغه د مره کلک شور او دنا
دي چې په هغې د عمل نه پس د تحقيق په نېټجو د شک و شېبې
صېح گنجائش نه پاتې کېږي د حديثونو په سنجولو او د رولو
کې د علم حديث ماهرانو د روايت هم دغه پاڅنه اصول د
نظر لاندې ساتلي دي، او د ثقه او مستند اهاديشو يو لويه
برخه يې راغونډه کړې ده چې د اسلامي فقي د پاره د بښا کار
ورکوي نو که چرې په ادبي تحقيق کې د روايت
د سنجولو هم دغه بڼه او گڼولي شي نو د تحقيق پرې معياري
کېږي هم او مستند کېدې پرې هم شي نو زمونږ په تحقيقي
ادب کې پکار راوستې روايتونه ته سند لري او نه تسلسل
او دغې روښنې زمونږ د تحقيقي ادب يو لويه برخه نېر معياري
کړې ده - د زيو ديوانونو ترتيب و تدوين او بيا په هغې
يکلي شوې مقدې د دغې رنگ مثالونه دي چې د تحقيق د
اصول په معيار د دغې اثار سنجول د وخت يو اهم مسود د -

پښتو د تحقيقي ادب د دغې ښکېرې او ناپوره کارونو د سرته رسولو، زموږ تحقيقي کارونه، د تحقيق د عالمي اصولو په معيار د ښخولو او نوې تحقيق د معياري کوولو د پاره په انقلابي بنيادونو کار پر ضروري دے او د دغې اهم کار د پاره، د داسې زموږ ضرورت دے چې هغوي په يوه لېونې جذبېه تحقيق د خپل ژوند مشن او گرځوي او د پښتو د فخر وړ قلمي تاريخ، د پښتو شتمن کلاسيکي ادب او د دغې ادب ارزښتناک آثار، دنيا ته په داسې ډول وړاندي کړي چې د تحقيق د منلي شوي اصولو په کنډه پوره کېدو په بنسټ د هر څه او هر چاته قبول وي او د هغې په نتيجه خپل پر دو هيجاته د شک و شبهي کنجائش نه پيدا کېږي -

زمانه خيال مياں وکيل شاه فقير خپل هم دغه رنگ زموږ ځنې يو کېدے شي - لکه چې ما په ابتدا کې ويلي دي چې تحقيق د پاره، د زړه زور، بنيادي شرط دے نو وکيل شاه لڅپه زلمے دے د هغه د تحقيقي کاوشونو نه (دنده لگي چې د زړه زور چې هم ښه زيات دے او هغه دغه توانائي د تحقيق غوندې زړه سترې کار ته په کومه لېونې جذبېه وقف کړي ده هغه به په دغه ميدان کې د هغه د ناموري سبب او کړي او دې سره سره به د تحقيقي کاوشونو د پښتو معياري تحقيقي ادب هم شته من کړي د هغه يو غټه نوي دا هم د دغې د خپل کول د نورو ليکونکو پشان چې په يو وخت د ادب په

شيار لسو پېر وپېښې نه دې ايښي او په يوه خله د تحقيق،
 تنقيد شاعري افسانې او ډرامې په توري کښې يو کي نه
 وحي بېکه د خپل طبيعي رجحان له مخه صرف د تحقيق ميدان
 نغوښ کړې دے او د خپل ادبي ژوند د ابتداء نه هم په دغې
 صنف کښې ئې خپلې هلې ځلې جاري ساتلي دي د خپل دغې ذهني
 استقامت په ډاډې په کال ۱۹۹۷ کښې د ميان محمد الله فقير خپل
 ديوان پرې د ژوند زمانه ئې ۱۳۱۰ هـ نه ۱۳۹۴ هـ تر پنځه نهار
 کړې ده مدون کړو او د تحقيق په اصولو پورې د خپلې يوې
 درې معلوما تي متدې سره چاپ کړو د ميان وکيل شاه دغه مقد
 که يو پيله د ميان محمد الله د ژوند او کار په حقله بنيادي معلوما
 تراهم کوي نو ورسره د هغه دوختونو په هغې پېښو هم رڼا
 غوره وي چې دوستونکو د پاره ډېر زيات تاريخي ارزښت
 لري -

په روانو وختونو کښې د علم و فن حدونه ، دانساني فکر
 امکانې بورجونو ته رسېدلي دي او بيا په هغې کښې د هر علم
 او فن ډمه گڼې شعبي او د هغې دومره بې شمېره برخې جوړې
 شوې دي چې په مجموعي توگه په يو علم او فن دره پورې کار
 ممکن شوي نه. د علم و فن د دغې خود ورو دا نوله مخه،
 تخميس دن صبا دوختونو يو بنيادي ضرورت دے پوهه خلق
 يورون علم، ياپه مجموعي توگه ټول فن ته د لاندې وتوپه مانا
 دکارد پاره د هغې يوه برخه خوښه کړي او په هغې کښې ټول عمر

ڇپي هلي ٺهڻي جاري ساڻي ميان وڪيل شاه فقير ڇپيل د وخت په دڀ
 ضرورت ڊر بنه پوهه دے نو څنگه هغه د تحقيق و تدقيق په
 عمومي شعبه ڪنڀي د ڄان ڊپاره د ځنگو په قامولي ڪنڀي د ڇپيل
 جڏا مجد ميان ڇپيل ڀڳ (۱۰۲۳ھ - ۱۱۱۶ھ) او دهغه کورني ڀڳي په
 فقير نيل ميان کانو ياد ڀري د تاريخي او ادبي کارنامو په حقله د
 پلٽڻي او برسر تي خصوصي، ڊپلي ڄانگه (SUB-BRANCH)
 نو بنه ڪري ده - د ميان محمد الله فقير ڇپيل د ديوان، تدوين او په هڻي
 مقدمه، د وڪيل شاه د دڻي رنگ د تحقيقي کاوش و رومي نمونده
 او اوس د دے د تحقيق په رڻا ڪنڀي دهغه يوداسي هڻه ده ڀڳي دهڻي
 په لسو ليکونو ڪنڀي شپڻ: مفهونوته د سعيد خٽڪ يوشعر، مديتو
 ڄوڪ دے، ابراهيم ڄوڪ دے، فقير ڇپيل ڀڳ د شاعر په ڄڻ،
 نو شحال خان خٽڪ او حڪمت او په پښتو ڪنڀي په مڙي نيلو مڙي لغت هم
 دهغه د ځوڻي د تحقيق د دغه ڊپلي ڄانگي سره تعلق لري - ميان
 وڪيل شاه په دڀ حقله زه ڊر ځوش ځسته ڪنم ڀڳي هغه د تحقيق
 د طبعي رحمان سره ڊپښتو ڊيوڀي د رڻي علمي کورني سره تړون لري
 او بيا هغه ڇپيل ملاچستونه ديونسلي تڙاخر د احساس لاندڀي
 او د قام ولي په يوه لڀوني جذبه د ڇپيل قام د پيا ورو شراو
 د تعارف او دهغوي د علمي او ادبي کارنامو لڀون ته وقف
 ڪري دي -
 ڀڪار د ده ڀڳي د وڪيل شاه د نذر لاندڀي تحقيقي هڻه ڊره
 د پاندي د نوستونکو هڻي ته راغلي وے، هڪ ڀڳي هغه دڀ ڪتابت

شوي مسوده زما د تاثيراتو د پاره پوره يو كال آگاهو راكړي
وه خو زه په دې دوران كې د خپلې يوې اوږدې ادبي تحقيقي
منصوبې په تكميل كې بوخت ووم او په منځ منځ كې ديك لوست
څه نور هنكايي كارونه هم دا پېدا كېده نو ځكه د دې كتاب
اشاعت په دې زما د تاثيراتو زما د خوا هڅې په ضد د هسارتيا
په وجه ديل شو، دا د وكيل شاه حوصله او په نجله دې درنه
تحقيقي هڅه زما ديك اخستو پخه اراده بلكه فېصله وه چې هغه
د خپل ناقلاړه خوږي او حساس طبيعت باوجود - تر دې مره
اوږدې مودې پورې سا را بڼسكله او په يو برنخور د اناه احترامې
په زغم زما ليك ته انتظار وكړو - سره د دې هسارتيا زه
نه شم وپېله چې زما دا تار تارين تاثيرات به دهغه د دې د مره
ژور او په خوارۍ ديكې علمي او تحقيقي كاوش د پېژند كې
رود هغه د دې مره اوږد انتظار څه حق ادا كړي او كه نه نو دا په
يقين سره وپېله شم چې زما دا نيمگړې شان ليك به د تحقيق په
ډگر دهغه د خوارۍ او د شواخون نه ډك زړه ستړي مزل يو
چې پلوه منته ضرور او منله شي -

د تحقيق په رڼا كې - كومه كتابت شوي مسوده ماته
را كړې شوې ده په دې كې تردې وخته لس تحقيقي يگونه شامل
دي په تحقيق كې د ماخذ اهميت د كرم داد الف نامه او دهغې
شرح او د پښتو شري ادب په سرخطونو د دې عمومي موخو
يكونونه پرته لکه چې وړاندې ذكر وشو شپږ مضمونونه

د فقير جېل ميان ڪانو د علمي ڪورنڊي، د ځني شاعرانو د ژوند د
پلٽنې او ادبي ڪارونو د توضيح او تشریح د هغې سلسلې ڪري
دي ڇي د وکیل شاه د ځپل ٿيڻ د مشرانو په حقله د تحقيقي ڪاڍ
مرکزي او بنيادي نڪتہ وي -

د تحقيق په رٿا ڪنڀي د يڪونوپه بنياد موٽڻ د وکیل شاه
په حقله ښه په ڄاڻ وٺلے شو ڇي هغه د ځپل ڪول په تحقيق
ڪاڍا نو ڪنڀي يوداسي نوار ڪنڀي محقق دے ڇي د ځپل ھري تحقيقي
هڻي دپاره، د بنيادي معلوماتو راغونڊ وٺو نه پس هغې ته
په ڊپر شو انون يو منطقي ترتيب ورکري او بيا ددغي معلوماتو
په ڄاڻ ځپلہ تحقيقي مفروضہ ښه په پنځو دليلونو او د
دستاويزي حوالو په ذريعه يوداسي مثبت نتيجي ته اورسوي
ڇي د هغې په منلو ڪنڀي تر هغې هڻج ڇه باک نه ښڪاري تر ڇو
ڇي د بل يو محقق له اړخه دهغه نه په زياتو پنځو دليلونو او
په مستند دستاويزي حوالو د هغې رد ممکن شوء نه وي -

د تحقيق په رٿا ڪنڀي دا غونڊا ڪري شوي کم اوزيات ٿي
يڪونه وخت په وخت د پښتو په مجلو ڪنڀي چاپ شوي دي او
په دي ڪنڀي د وړاندي شوي د تحقيقي نتيجو په ضد تر اوسه
هڻج ڇه ليک نه دے راغلي نو ځکه د وکیل شاه دغه ځپنڀي تر
دي وختونو قطعي ثابتي شوي دي - اوزما په خيال نوم وري
شاعر محمد سعيد اود هغه قلبي آثار، «سعيد خٽک يو شعر -
صديق څوڪ دے ابراهيم څوڪ دے او په پښتو ڪنڀي روميے

منظوم طبي لغت دوکيل شاه داسې تحقيقي کاوشونه دي چې د مغزو
د اثبات او د ناوياته انکشافاتو په وجه د تحقيق په ډگر يو
تاريخي ارزښت لري -

انکشاف د نوو تحقيقي مفروضو پېشکش، د هغې بيا په
منطقي ډول اثبات او د پخوانو تحقيق شوې نکتو په حقله
د نوي تر لاسه شوي معلوماتو په رڼا کېني مدلل بحث او مثبت
نتيجه زما په خيال د تحقيقي کار بنيادي هدفونه دي - دوکيل
شاه د اکوشش وي چې هغه د خپل تحقيق دپاره نوې نوې
مسئلي ولټوي - د تحقيق په بنياد د پخواني ادب تيار کولو
روښانه کړي او د کلاسيکي دور د نوم وړکو شاعرانو په
حقله د شوي تحقيقي کار په باب له نوې نکتې را منځ ته
کړي -

د نظر لاندې کتاب کېني هغه په زړه شخوندنه دي
وهي بلکه ښه په شعوري ډول ئې دا کوشش کړي د
چې د تحقيق په ډگر د ادبي انکشافاتو نوي ښکي بل کړي
په دې لړ کېني هغه د ځنوزرو شاعرانو په حقله شوي تحقيق ته
به خپل کوشش تر لاسه کړي د نوي معلوماتو په رڼا کېني کتلي دي -

دکريم داد الفنامه او دهغې شرح - د سرخط لاندې يک
په دې انکشاف اړوله د چې د کريم داد ابن انون دروزن د واصلته الحق
نومي الفنا ئې شارح حافظ عثمان نوميښي د چاپ په حقله ډېر نوي
تحقيق کاران د څه مصدقه معلوماتو په وړاندې کولو کېني پاتې

راغلي دي - زمونڙن ذرلهي محقق د زڪرشوي الف نافي د يوڀي
 هڻي نښي په بنياد ستايل شارح په ورومبي حل د جمهوريت د
 تيرونه په ټرا بهر کوولو د انون درونډه د اولاد ځني ثابت کړي
 دے -

"سعید خټک یو شعر" د سرخط لاندې په خپل یک کښې
 وکیل شاه د پښتو د سترو تحقیق کارا نو همپس خلیل اوصدق الله
 رښتین دهغه دیو شعر نه اخذ کړې دا نتیجه چې په دې کښې د
 نوشحال بابا نه علاوه دهغه د زمانو ذکر دے نېغ په نېغه په
 رد کوولو د قرآنونو نه دا ثابت کړې ده چې سعید خټک د دې شعر

ه خان که اطلس د اشعارو اودلي دي
 د دې وروڼو وروڼو توکي هم ښکلي دي

په دویمه مصرعه کښې د نوشحال د وروڼو ذکر دے -
 دوکیل شاه په خیال دخان نه مراد که چې ښکاره ده نوشحال خان
 خټک دے چې د خپلې کورنۍ ټولو شاعرا نو په خپل کلام کښې
 په خان یاد کړے دے نو په دویمه مصرعه کښې دهغه زمانو
 ته اشاره نه ده بلکه دا دهغه د دې وروڼه میان جمیل بېگ ،
 شېر خان او میر باز خان یاد کړي شوي دي - د میان جمیل بېگ
 نه پرته تر اوسه د نوشحال خان خټک د دوه نورو وروڼو د
 ادبي جنیت په حقله څه دستاویزي ثبوت منځي ته نه دے
 راغلي نو زمونږن ذرلهي محقق قیاس دهغه د دلیلونو په رښتیا
 کښې د یقین برید ته ورنژدې شوے دے اودا رنگ هغه په

دې ليک کښې د تحقيقاتو د سروجې اصولونه مخه د زېرې نښې
په رديوه نوې نکتې را وړاندې کړې ده او دهغه دا نوې نکتې
خصوصاً د نوحاحال خان خټک د ورونيو شېر خان او مير بازر خان د
شاعرانه حيثيت په حقله دهغه يقيني لجه د تحقيقاتو کارانو د پاره
د غور و فکر نوې لارې پرانزي -

صديق شوک دے ، او ابراهيم شوک دے - د يونو عييت
دوه جدا جدا تحقيقي يکون، دي زلمي محقق ددغي دوارو پخوانو
نوم ورکو شاعرانو د پېژندگلو د پاره د تحقيقاتو يوشان تکنیک چل
کړے دے - د صديق او ابراهيم په نومونو ددغي دوارو شاعرانو
د ژوند حالات او زمانه ، د وختونو په تير وکښې ورک پاتې شوې
دي نوځکه د پېژندو تحقيقاتو کارانو دهغوي په حقله چلوکي کوي
ديو بل نه متضاد راے وړاندې کړې ده او په دوي کې يې يو
هم دځه کوتلې تحقيقاتو په رڼا کې ددغي شاعرانو د ځاے
ځاينې او د قام قبيلې په حقله په يقين سره ځه نه دي
وييلي وکيل شاه ورومې محقق دے چې دېر په شوانون او
د خپل قام ددغي دوارو شاعرانو د موندې د لټون په يوه جذباتي
هڅه دهغوي دکلام د داخلې شهادتونو په مډکه هغه ورته
هرڅو د خپلې علمي خاکساري په وجه حتمي او قطعي نتجه
وايې يوه کوتلې راے قائمه کړې ده او د بنه پخو ديلونو په
بنیادې دا ثابته کړې ده چې صديق او ابراهيم دهغه د حبيد
امجد ميان جميل بگ رامن دي

د پښتو روښه منظوم طبتي لغت د سرخط لاندې ليک کښې دا
انکشاف شو څو د ډېرې د هغه په لاس راغلي د مفردات افغاني
د ناپي نسخه د پښتو په ادبي تاريخ کښې وروښه منظوم طبتي
لغت د ډېرې او دا لغت ميان تجمل شاه فقير خپل تصنيف کړې د ډېرې
شوک ډېرې د پښتو د يو صاحب ديوان شاعر ميان حمد الله فقير خپل
روښه د ډېرې -

نوم ورکې شاعر محمد سعيد او د هغه قلمي آثار، دا ليک خپل
ميان کونو د يو گڼامه شاعر محمد سعيد (۱۲۶۳ هـ تا ۱۳۱۱ هـ) ډېرې د مردان
د کابل په علاقه کښې د اوډيگرام نوي کلي اوسيدونکې و د ژوند
او کار په حقله يو ډېر معلوماتي مضمون د ډېرې په خپل ډېرې ليک
کښې ميان وکيل شاه، دا انکشاف کړې د ډېرې ميان محمد سعيد ابک
خپل د خوشحال خان خټک نه پس د پښتو دويم شاعر د ډېرې منظوم
سفرنامه ډېرې تصنيف کړې ده دا مضمون، د نوم ورکې شاعرانو د
د ډېرې د جذبې او په هغوي دکار يو ډېر ارزښتناکه نمونه ده.

د تحقيق په رڼا کښې راغلي ډېرې د کومو ليکونو ذکر او شو
په دغې هر يو کښې د مخه نوې خبرې کوشش شوي د ډېرې اوڅه
دا سې نظريه مسئله او نکتې را وړاندې کړې شوي ده ډېرې په
• هغې د مزيد تحقيق امکانات شته د ډېرې - په کتاب کښې ځنې
دا سې ليکونه هم شته د ذکر شوي مضمونونو د عمومي مزاج، او
دنگ نه قدرې بدل ښکاري - په دا سې نمونه ليکونو کښې د
پښتو نثري ادب د موضوع په اعتبار د يو معلوماتي ليک د ډېرې

نوا اندازې تدریسي دے . د موضوع د غوښتنې له مخه د معلوما
په پېشکش کېنې قدرې تفصیل او د خوشحال خان خټک نه پس
د جدید دور د مشر په زکریه دا لیک نور هم وقیع شوی و .
په تحقیق کېنې د ماخذ اهمیت د ناڅې مضمون کېنې د تحقیق
د فن دیو بنیادي توکي په حقله په دغې موضوع یکلې شوي
کتابونه ډېرې معلوماتي خبرې را ټولې کړې شوي دي ددې لیک
نه اندازه لگي چې وکیل شاه د تحقیق د فني غوښتنو څنې پخپله
هم ښه خبر دے او غواړي چې د تحقیق دلارې نوي لاروي -
په دغې لارو د تگ نه وړاندې ددغې فن په ضرورتونو ځان
پوهه کړي -

خوشحال خان خټک او حکمت او فقیر جمیل بېگ د شاعر په
حیثیت د تحقیق د رنگ سره د موضوعاتي انداز لیکونه دي او په
دې کېنې د موضوع په مناسبت زموږ د پښتو ادبي نړۍ د
دغې دواړو سترو سترو کار په خصوصي اړخونو ډېر اهم او
بنیادي معلومات وړاندې شوي دي ، د میان جمیل بېگ په
حقله یکلې شوي مضمون کېنې زموږ ددغې څې غوښت پاتې
شوي شتمنیت په ادبي اړخ د وړاندې کار د پاره ډېر اهم مواد
بیا موندل شي -

اوس یو څو خبرې ددې تحقیقي لیکونو د ژبې په حقله او بیا
به دهغې په رڼا کېنې د وکیل شاه د بیان د سلوب د قدر وولو
کوښش کووم د تحقیقي لیکونو د پاره د بیان اسانه ، د شاعرانه

اڀر و پڇڻ نه عاري ٿي به اود معلوماتو د پيشڪش براه راست طريقه
 ضروري وي. د تحقيق ٿي به رنگين بياني نه زغمي اونه شاعرانه
 صنعتونو پاسه داره وي حڪم ڇي دا سڀي ڌڙي نومعنويت او
 صنعت گري د تحقيق مقصد ته په رسيد و کني گران و ا لے پيدا
 کوي او اهدافي گڏوڏ يا پس منظر ته لار شي نو حڪم د تحقيقي
 نوعيت هغه يکونه زيات اڻ ٿي وي ڇي په کني په ٿي به د
 لوستونکو د مرعوب کوڙو په ڄاڻي تحقيق ته پا ملرنه شو ڇي
 وي په تحقيق کني د ڄي تيق بنيادي اهميت ضروري
 حڪم ڇي د محقق تذبذب دهغه په خيل کار د ڇي يقيني تاش
 و رکوي. البته په تحقيق کني د هم چوما ديگر نيست په شان
 فرعون رنگه دعوي او يوه تحکمانه رويه هم د تحقيق په
 نتايجومني اڻ بر بيا سي. تحقيق کي هر حقو يوزر ڇي سٽي
 او پيچيده عمل دے نو د تحقيق مواد د پيشڪش دپاره مناسب
 ليک ڊول (PROSE STYLE) ڄاڻ ته يوه گرانه مسئلہ ده او
 ددني چل دا لاند ڇي کوڙو دپاره يوه اوندہ تجزيه ڇي ڀرہ ضروري

ده -

مياں وکيل شاه فقير خيل زلمي دے د تحقيق کي پڇڻه لار
 هغه ڄاڻ ته پڇڻه مونيه کري ده په دني صنف کني د نوي
 نوي موضوعاتو په ڏٺون نچل تحقيق ته دخلقو دپام راگرځولو
 شوق او جذبه ٿي. او د ڇي دپاره ڇي هغه کوم ليک ڊول
 نچل کري دے هغه ساده اوروان دے اود وخت د ٿي ڀرہ وسره

په نور هم صفا او ساده شي. زمونږ ددې محقق د يك بنيادي
تكنيك د تمهيد طوالت د څه چې په كېني هغه د يوې خبرې په
تكرار او د يو ټكي د مترادفاتو په پرله پسې راوستو د كوشش
كوي چې د خپل تحقيق بنيادي نكته ولوستونكو زړه او ذهن
ته پرېسي، كله ناكله د هغه د يك په تكراري اسلوب د ټكي
په معنويت كېني فرق پيدا شي خو د تحقيقي نكته د اهميت
په وجه مفهوم يې بيا هم ذهن واخلې. د تحقيق په رڼا كېني
د راغلي يكونو د ټولونه غټه خوبې د محقق نيك نيسي ده.
د هغه رويه (approach) صحيح او د تحقيق هدف او مقصد
يې مثبت د ځي وكيل شاه په تحقيق كېني د نيمگړتيا او د
ناپورې خبرې قابل نه د ځي، خپله نظريه او نكته ښه په
اعتماد وړاندې كوي خو د خپلې زير تحقيق نكته، نظر يې،
او مسئلې په سلسله كېني د ترلاسه شوي معلوما تو د وړاندې
كوولونه پس كم او زيات د خپل هر تحقيقي يك په ختېدو په
دغې موضوع د مزيد لټون، زمه واري، ولوستونكو په غاړه
كوي. ددې هر څه په رڼا كېني زه ښه په ځاډو پېلې شم چې
ميا وكيل شاه فقير خېل دروان وخت د خپلو همولو په ډله كېني
د تحقيق د شعبي يوشبته فكره محقق او د هغه كتاب د تحقيق په رڼا
كېني د خپل نوعيت يو معلوما تي كتاب د ځي.

پروفېسر ډاکټر محمد همايون هما

هسکه مينه شېخ ملټون - مردان

د کریم داد الف نامه او دهغي شرح

پښتو ادب کښې په مختلفو دورونو کې لومړي لومړي عالمان شاعران محققين
مؤرخين تېر شوي او په دغه مختلفو دورو نو کې ځې خان له ستر مقامونو مندي
په دغه دورو نو کې دويم دور دے چې په يولسمه او دوولسمه صدی هجري
باندي محیط دے په دغه دويم دور کې مؤرخانو د دوو د لوسره مخالف يو چرچو
ډله دستر صوفي او پير بايزيد روښان ده چې په روښاني ډله يادېږي او بله
ډله دانوند دروېزه او دهغه د پير سيد علي ترمذي ډله ده چې د روښاني ډلې
مخالفت کښې په وجود کې راغله او داپه هغه وخت کې جوړه
شوه چې هر کله ستر صوفي بايزيد روښان دتموف طريقته وده
او وجود علمبردار جوړ شو او د روښاني تحريک بنيادې کېښو او
بيا ې دخپل نقيب العین سرگندولو دپاره په پښتو ژبه کې خپل ايښ
نوې کتاب وليکلو چې په هغې سره د پښتو په سيمه په دیني او
مذهبي حلقو کې هلې ځلې او ډې آرايې پيدا شوې او پير روښان
پير تاريخ نوم سره ياد کړے شو او ددې کتاب په زد کې ددوې
ډلې ستر عالم انوند دروېزه بابا د مخزن په نوم په پښتو کې
کتاب وليکلو او دغه دواړو کتابونو په پښتو ادب کې لوړ مقام
اوموندلو او په دغه دور کې د پښتونثري او منظوم ادب په

دریغه موبز د دین د مختلفو اړخونو او اصطلاحاتو نه متعارف شو
او شریعت - طریقت - معرفت - قربت - وصلت - وحدت - سکونت
لارښودنه ېې راته په خپله پښتو ژبه کې اوکړه او پښتو ادب په
دیني او عرفاني لحاظ په دغه دور کې وده اوکړه په دغه دور کې
داخوند دروېزه زوے اخوند کریم دادهم نوے علمیت او چشیت
لرو په ۱۹۲۵ هـ کې زېږېدلے وو د خپل پندرتمنیفات او تالیفات
ېې هم را جمع کړي او ورسره د خپلو گڼو تصنیفاتو او تالیفاتو خوا
هم ووپه ۱۹۷۲ هـ کې شهید کړے شو او په کابجو سوات کې ېې
مزار دے چې په شهید بابا شهرت لري هسې خوددک د پرتغنیفات دي
چې په هغې کې ددوي دیوان هم شامل دے خو په پښتو ادب کې ېې
"الفنامه" زیات شهرت سوندلے اخوند دروېزه بابا هم الفنامه
یکلي دغه شان ددوي په کورنۍ کې مصطفیٰ محمد او عبدالحلیم
هم الفنامې یکلي خوددې ته ځکې د الفنامو روښاني شاعرانو بنیاد
اېښودے دے چې په هغې کې دارزاني - مرزا انصاري - علی محمد
مخلص - دولت لوانېي غوندې لوی لوی شاعران شامل دي -
اخوند کریم داد چې کومه الفنامه یکلي دا ېې د مخزن سره یوهنلے
کړې ده - د الفنامې په باره کې د افغانستان سر محقق گران او
محترم زلمي هېوادل صېب په خپل کتاب "په هند کې د پښتو ژبې
او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاو نه" په صفحه ۱۸۴ باندي
یکي -

په الفنامه کې شاعر له خپل مشرېب سره سم د الف یا

هر توري په يو بېت يا پېتونو کېنې تشرېح کوي د مروفو
دغه ډول اسرارو ته توجه لرل په ځينو مذهبي اورمخني
لارو کېنې يو اصل گڼل کېږي -
د مثال په توگه مونږ ولته وکړيمداد د الفنامه د بيلو بيلو څو خرونو
د يو يو شعر نمونه ورکولو - نکه
الف :- الف طالبه الف يو کوره له هيمه
ددې دواړو معنی هيمه
ب وجود ظاهر په بي شه
عین هغه عکس هغه شه
ت توحيد دې ته گوره
چې جيوه کا نور د لوده
ث ثبوت دے د ذات دے
کل دا غېږ ثبوت دلالت دے
دغه شان په دې حساب سره د هر حرف لاندې يو تفصيلي کلام
ليکل شو دے د کريمداد د الفنامه کې شرح ليکلې شوې ده چې
د ربوکسان ليکلې يوه شرح د حاجي عبداللہ قصوري - کلمات
الوافيات* ده دوېمه د حاجي بهادر کوهاتي مفتاح الدقائق ده
او درېيمه شرح د عثمان ده درې درېيمې شرح په باره کېنې د
افغانستان سر محقق گمان زلسي هېواد مل مېب د خپل کتاب " دهند
د کتابخانو پښتو خطي نسخې " په صفحه ۲۸۹ باندې د شرح مخزن
سر خط لاندې چې ليکي -

ددغي شرح په پيل كېښي د كړيمداد ۱۰۷۳ هـ ق مړ د
الف نامه شرح را غلې او ترالف نامه روستو ډي د مخزن
ځنې نورې كېښې شروع كوي دي د شرح په دې نسخه
كېښي د كړيمداد الفنامه د "ن" ترتيبې پورې را غلې ده
او نوره برخه ډي د مخزن د نورو مطالبو شرح ده - شرح
په پارسي ده شرح په پيل كېښي كومه مقدمه نه لري چې
د شارح نوم ته دې اشاره په كېښي وي د نسخې په پاڼې كېښي
د عثمان نوم را غلې او ما په شك د شارح په توگه معرفي كړه
نو باوري پرې نه ټيم -

او بيا ورپسې د دې كتاب په صفحه ۲۹۰ باندې هېواد مد صېب يكي -
مؤن: ته د كړيمداد د الفنامه دوه شرح نورې هم معلومې
دي چې دغه شرح مقدمه لري او شارحينو په مقدمه كېښي
ځانونه معرفي كوي مگر په دې نسخه كېښي مقدمه نشته
او په پاڼې كېښي را غلې دي -

" اللهم توما قظي محفوظا كن عثمان "

په همدې اساس ما دا شارح په توگه معرفي كړه د
نو باوري پرې نه ټيم -

او بيا ډي د دې عثمان باره كېښي د ډېل بل يو كتاب چې د كړي ټولگي
را غلې " په هند كېښي د پښتو ژبې او ادب يا قوايچاد او ودې پراوڼه
په صفحه ۱۹۵ باندې د عثمان د سرخط لاندې يكلې
اروا ښاد قاضي محمد عمران خان تونكي (۱۹۲۹ - ۱۹۸۶هـ)

په خطي مجموعه کښې د مخزن الاسلام يو شرح شته چې د
شرح شارح په غالب گمان عثمان نوميښي او د شرح په
پاڼې کښې راغلي « اللهم تو حافظي محفوظ کن عثمان »
د شرح مخزن د دې نسخې خاوند قاضي محمد عمران خان
د قاضي عمر خان بن عبد الحليم زوے دے او د عبد الحليم
په زامنو کښې بيا دوه تنه ياد شوي چې يو عمران او بل عثمان
دانو وودالف نامې د شرح ياره کښې چې عثمان ليکلي متعلق د گران زلمي
هېواد مل صېب ليکنه او تحقيق - د محترم هېواد مل صېب د دې ليک او
تحقيق په مرسته کښې او په رڼا کښې شواهد چې خه ليکل د کسرم
او کېدے شي چې زما دغه ليکوسره نور نوي معلومات را بر سېره شي -
او دا ليکل به هم د دغې شرح په رڼا کښې وي کومه شرح چې په رياست
تونک هندوستان کښې د قاضي محمد عمران خان په خطي مجموعه کښې
هېواد مل صېب ليدلې کتلې ده دا به د گوان هېواد مل صېب د پاره د
نوشته باعث او گونجې چې دلته ده دا انکشاف وکړم چې کومه شرح
دوي په رياست تونک کښې ليدلې کتلې او لاتر اوسه په دې سيمه
په ساره معلومه نه ده هم دغه شرح د عثمان په قلمي شکل کښې سره
د يو تفصيلي مقدمې د ماسره په خپله ذاتي کتابخانه کښې موجود ده -
هېواد مل صېب وايي چې د تونک د شرح نسخه مقدمه نه لري خو
زما سره موجوده نسخه مقدمه لري خو دغه مقدمې يو څو
پاڼې شلېدلې دي او د خوش قسمتي په دغه شلېدلې پاڼو کښې
د مطلب « قدر پاڼې موجود دي په کومه سره چې مونږ پرې خپل مرام

تہ رسو اوداپہ ینہ داج سرہ وٹیلے شوچی ددھی شرح شارح عثمان
دے اودگون سرلحقق ہوادمل صہب ہفہ شک پہ یقین کنہی بدیوی
پچی واقعی عثمان ددھی شرح شارح دے ددھی مقدھی نہ بہ دلہ کنہی
ہفہ اقتباس ہو جسے او یکلو پہ کوم کنہی پچی دوی یعنی حافظ عثمان
دشرح سبب بناقی پچی ہفہ خٹہ اسباب دی پچی دا شرح او یکلے شوہ
دوی یکی -

سید علی ترمذی قدس اللہ امروالعزیز بانون حاجی الہدیت ولیقم
السنن معارف باللہ درویزہ رسیدہ بود نور رحمت اللہ علیہ و این
با علم ربانی شہبازاں مکان نیے حقیق انون کریمسداد علیہ الرحمۃ
رسیدہ است او بہ بزر عالم وحدت معنی سیسی حرف را بزر زبان افغانی
بیان کردہ و آن معنی ہما حقائق و معارف الاہی بودند و آن حقائق
و معارف الہی روکش و واضح بہ طالبان حق نہ بودند پس
احتیاج بہ شرح ان معانی افتاد کہ معنی آن سیسی حرف واضح
در روکش شود بہ طالبان حق این یکے سبب شرح شد و
دیگر سبب شرح این است کہ بسیار مومنان طالبان اشان
واسل حق اند برای آنکہ آن اشان واسل حق مارا بحق وصل
کنند و آن اشان وصل حق پوشیدہ است بحکم این حدیث
قدوسی اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیردی پس
تعنیف شد این شرح کہ پوشیدہ نیست پس بدست ہر
کسے کہ این شرح رسید و این شرح را از اول تا آخر در
مطالعہ آورد بہ کرامت مرات و پنجمہ در ان شرح است

دا وهغه اقتباس د كوم نه چې معلوم شو چې حافظ عثمان د
دې شرح شارح دے او هغه چې د شرح په آخر کې د اللهی تو
حافظی محفوظ ~~محمد عثمان~~ « كوم الفاظ ليکلي او گوان هېواد من سبب د
دې الفاظو په رڼا کې دے شارح ياده وي اوس نو د سبب
دا ضمه شوه چې نه يواځې په دې الفاظو ليکلو بلکه په دغه ذکر
شوي د مقدماتي اقتباس نه نو بالکل ښکاره شوه چې عثمان دا
شرح ليکلي - لکه چې لیکلي و شيلي شوي دي چې د کويحداد د
الفناني دوه شرحي نورې هم شوي دي چې نومونه کلمات اولويات
او مفتاح الدقائق دي نودغه شان حافظ عثمان هم دې خپلې شرح
ته نوم اېښود دے دلته به هغه اقتباس راواخلو په کوم کې
چې دې شرح ته نوم ورکړے شوے دے دوي ليکي -

و نام بناده شد اين شرح را شرح واصله الحق با مبداء که
حق سبحان تعالیٰ مطالعه کند اين کتاب او عمل کند اين کتاب را به
سبب اين کتاب بخود وصل کند و حق محو شدن شده است
معنی و بين دارد رسيدن بحق و وصل و قرب حق و قفا في الله بين
معنی است که محو شدن شده است

د دې اقتباس نه معلومه شوه چې د دې شرح نوم " واصله الحق "
دے د دې نه پس په دې مقدمه کې د دې کتاب د ابوابو ذکر دے
چې اول باب د علم توحيد دے او دغه شان ورپسې نور بابونه

بر ان عمل کرد و مداومت نمود بآن امید است از حق سبحانه
و تعالی که بوسیله این شرح ان طالب را بخو و صل کند به سبب
انکه وسیله بحق علم و عمل است پس سبب این شرح علم و عمل
حاصل کرده و وصل حق عبارت از کم شدن شده در حق

و در حق سبب دیکو دادے چھی پہ دھی د خدائے پاک پہن ندند
او در حق دنیا و دودا هر حله دھی دپاره د عمل او در حق د پیشند نو
او غوشتونکو مومانو انسانانو ته واضحہ شی او حق سره ملگری شی
او در حق شرح سبب هم دا وو چھی د حق طالبان ته دا شرح اور سی
او نور و خلقو ته دهم د فائد او د عمل علم سبب او کو چھی دا مقدمه
د پرہ تفصیلی ده خو پہ دھی مقدمه کبھی چھی کوم اقتباس سره د
گردان محترم زلمی هېواد مل صېب هغه شک چھی عثمان شارح دے
او که ننه په یقین کبھی بدلېدې هغه به دلته دا وېم چھی هغه
دارنگه دے -

پس هرگاه که طالب حق و صل حق را حاصل کرد به سبب مطالعه بسیار
این شرح و سبب عمل این شرح این بنده دلیل را که از هستی
خود بریده است و به هستی حق پیوسته است و فاکپائی
دوستان خداست که مسمی است به حافظ عثمان غنی عنده بر عا یاد
کنند که حق سبحانه تعالی از ورا فیضی شود و بریدار خود مشرف کند

دي دمقدمي د طوالت په وجه دلته كېني مادمقدمي نه هڅه په
 هڅه هغه حصي او ليكلي دكومې نه چي نونه معلومات موزن ته تر
 لاسه كېني او كېدې شي چي په دې مقدمه كېني نور هم هڅه دا چي
 وي نو تر كومې چي ما دا اوكتله نو نور په كېني د شرح متعلق د
 عثمان خپل خيالات يك دي ددې مقدمې نه پس دالف نامې شرح
 شروع كېني چي د بسم الله الرحمن الرحيم نه پس ليكي -

ای طالبه الفایو گوره له هیمه

شرح ای طالب حق اگر طالب حقى صدقا طریقہ طالب این است اول
 وجود و ذات و صفات خود را همه نفی کن و وجود صفات حق را
 ثابت کن پس اذال وجود و ذات و تمام مخلوقات را نفی کن
 وجود خدا را ثابت کن

دغه شان ددې شرح په پاڼې هم هغه الفاظ راغلي كوم چي محترم
 زلمي هېواد مل صېب په خپلو کتابونو چي ذکر ي په دې مضمون كېني
 راغلي ليكلي نودلته دغه آخريني اقتباس ليكم چي په كېني حافظ
 عثمان په دې شرح ختمېد و د لوسته خدائے شكر ادا كوي -

الحمد لله على تمام حمداً دائماً بديوام الله تعالى والصلوة
 على نبي محمد سيد العالمين صلوة مستمرة باستمرار الله تعالى
 الهى تو حافظ محفوظ كن عثمان عثى را از دين غير حق
 در هر دو سرائے بمرمت نبي محمد سيد الكل مع الكل صلى
 عليه وسلم بعد و معلوم الله تعالى و معدور الله تعالى و

عنی تابع کذالک بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب
باختتام رسید تمام شد -

۱۱۰ قیاس مادلتہ پہ دہی وجہ درج کروچی محتوم ہوا مد
صیب کوم اقتباس د تونکی نسخہ نہ درج کیے پہ ہفتی اوپہ دہی الفاظ
کبتی حہ لب دہر فرق دے لکہ پہ ہفتی کبتی تو ما فظ محفوظ کن عثمان
توا از دیدن * درج دے اولتہ زما سرہ دنسہی پہ آخر کبتی "دُتوا" پہ
ٹہائے عشی را از دیدن د غہ شان پہ ہفتی کبتی "درہر دو جهان" یکلی
اوپہ دہی نسخہ کبتی "درہر دوسرائے" * یک دے -

دغہ شان د کتاب لیکو بہتہ پہ ہفتی نہ دہ یکلی اوپہ دہی نسخہ کبتی
بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب باختتام رسید یکلی شوے چہ میاشت
او ورخ تری معلوم ہن چہ کوال چہ نہ دے یکلی -

پہ دہی شرح کبتی د شیبہ و پانہو اضافی یکہم شتہ چہ د الف
ناہی د شرح سرہ حہ تعلق نہ لوی بسکہ د الف ناہی شرح چہ ختمہ شی
نودا عبارت پہ تفصیل سرہ د بسم اللہ الرحمن الرحیم نہ شروع کبتی
چہ ددنی سرنامہ دارشگہ دہ -

بسم اللہ الرحمن الرحیم

پس ای غلام قادری اگر طالب سلسلہ عالیہ قادری بر مجاہدات شاقہ
انحضرت نگاہ کن و بر نکات ان حضرت کہ منزل آسمیاتند کوشش
دل نا پیوستہ دار کہ انحضرت پہ میسر مائیڈ -

اسے غلام برتو باد صدق و صفا اگر این ہر دونی بودند تقریب حق

سواء و تعالیٰ مرترا ہرگز میسر نمیشود ای غلام نفقہ کن پس از ان
اعتراف کن از آنکہ ہرکہ عبادت فدائی عزوجل کند بغیر علم است
فساد بیشتر آزاں بود کہ سبب اطلاع

د حافظ عثمان متعلق بہ مقدمہ کبھی نور معلومات نیشته چھی
دے د کوم خانے دے نوکوان محترم زلمی ہبواد مل صیب د خیل کتاب
”د هند د کتابخانہ پستو خطی نسخی“ او بل یو کتاب ” بہ ہند کبھی د
پستو ڈبی او ادبیاتو د ایجاد او ودی پراؤ نہ ” کبھی لیکھی چھی اخوند
عثمان او اخوند عمران د اخوند عبد الحلیم بن عبد اللہ بن اخوند درو پڑ
اولاد کبھی دے او بیاد اہم لیکھی چھی یہ تی نک کبھی د عثمان شرح مالیدی
کبھی او د شرح دارو ا بناد قاضی محمد عمران تہونکی پہ خطی مجموعہ
کبھی پرتہ دہ د غتہ محمد عمران د عثمان د خیل خاندان سرہ تہری او
وائی چھی پہ دے نسبت سرہ عثمان زموئن د خاندان سرہ تعلق لری او
کبری داری د ارنگہ ملا و پری - و نسخی خاوند د قاضی عرفان بن عمران
بن عبد الحلیم زوی دے او د غتہ عبد الحلیم پہ زامنو کبھی دوہ تہ
یاد شوی یو عمران او بل عثمان -

د دبی بیان نہ معلوم ہبی چھی د عثمان متعلق معلومات نیشته
چھی دے د چاہہ اولاد کبھی دے نوکے موئن دے اضافی عبارت تہ غور
او کوہو موئن خٹہ نا خٹہ اندازہ لکولے شو چھی عثمان د چاہہ اولاد
کبھی دے د خبر دہم کول غواہم چھی زہ خٹہ وائیم د عثمان متعلق نو
د زما خیل یو سوچ او تحقیق کہدے شی د خٹہ ختہی خبرہ نہ دہ کہدے

شي ٻي غلط وي ڪه مون پڌري په دي يوه نيمه ڪوبه سوچ اوڪرو
لڪه ٻي وايي -

پس اسي غلام قادري اگر طالب سلسله عاليه قادريه بر مجاهدات شافيه
انحضرت نگاه کن

نوداسي معلوم ٿي ٻي ٻي عثمان هم د سلسله قادريه سره تعلق لري او
دغه شان انخوند درو پزه هم د تصوف په ٺلورو طريقو کني دسلسله
قادريه سره تعلق لري لڪه ٻي اروا بناد عبدالمجيد اثر افغاني صيب
روحاني رابطاه په صفحه ۵۱۳ د انخوند درو پزه په بيان کني يکي
انخوند درو پزه د پيس بابا عليه الرحمه د بند نه لاس نيوه
کوي ده ٻي بياروستو هفتي ٺيل خليفه او ماڏون کوي
په ٺلورو طريقو يعني قادريه - سهرو رديه - چشتيه او
کبرويه کني اجازت ورتوي او په پنجه طريقه شطاريه
کني هم خليفه او مجاز کوي وو -

په دي اقباس او عثمان په اقباس ڪه غور وکوي شي نو داسي
معلوم ٿي ٻي عثمان د انخوند درو پزه بابا د طريقه قادريه سره تعلق
دهغوي په وجه ساقی - ولي ٻي زما په خيال ددي تعلق ساتلو
وجه نيڪه او نمسي ده او په دي وجه عثمان د ٺيل نيڪه کوي د
د الف ناهي شرح يکي او زما د تحقيق يار ٻي په روسه د گسرين
محترم زلمي هيو د مل صيب هغه شڪ ٻي عثمان بن عبد عليه بن عبد
انخوند درو پزه په اولاد کني دس په يقين کني بدلي ٻي او د قاضي

عمران خان ٽوٺي دغه خبره رد ڪوي ڇي عثمان زمونڙن په خاندان ڪنڀي
 دے۔ وس دڙي شرح باره ڪنڀي به بن ليڪل وکرو۔ شرح په توره
 سياهي په خه نستيقي ڪنڀي ڊږه څڪلي ليکي شوي ده اوسره سياهي
 هم په ڪنڀي ځاے په ځاے استعمال شوي په دڙي شرح ڪنڀي انوندا ڪوئيداد
 په محقق سره ياد ڪړے دے اود الف ناهي دشعر نه ځنځنڀي ځي "قولم"
 الفانډ په سره سياهي ليکي اودغه شان ځي شرح په ش "سره په سره
 سياهي ليکي ڊپاڻو شمير ځي ۱۸۰ دے په هر مخ ۳۱ ڪنڀي لري ڙبه پارسي
 ده کاغذ ځي ڊيل دے دشرح په اقتدا ڪنڀي مقدمه ده اوپه آخر ڪنڀي څه
 وڙانډ درج دي ڇي دا هم په دغه شپڙو اضافي پاڻو ڪنڀي يک دي۔
 دڙي قول بحث خلاصه داده ڇي کومه شرح سر محقق گران زلي هيواد مل
 مپ په رياست ٽوٺ ڪنڀي د قاضي عمران خان په خطي مجموعه ڪنڀي ليدلي
 کتي اولاد تراوسه په دڙي سيمه معلومه شوي نه ده دغه شرح دراقم ش
 په قلبي شکل ڪنڀي په ڪتابخانه ڪنڀي موجود ده دا شرح مقفل مقدمه لري
 دڙي مقدمي په رڻيا ڪنڀي مونڙ دا و ٻيٽل شوي ڇي عثمان دڙي شرح شارح
 دے او عثمان انوندا دروپزه بابا په اولاد ڪنڀي دے اود گران هيواد مل مپ
 دور ڪري شوي شجره عثمان بن عبد الحليم بن عبد الله بن انوندا دروپزه
 مطابق صهي ده نه ڇي د قاضي محمد عمران ٽوٺي د خاندان سره تعلق لري
 په دڙي مقدمه ڪنڀي عثمان دڙي شرح نوم "واصله الحق" اڀنودے دے دغه
 شان د ڪوئيداد الفنامه د عبد الله قصوري "کلمات الوفيات" د حاجي
 بهادر ڪوھاڻي "مفتاح الدقائق" اود عثمان "واصله الحق" په نومونو
 شرح معلوم شوي دا وو دڙي شرح متعلق زما تحقيق ڇي مي دخپو قدر

لوستونکوپه مخکې وړاندې کړو چې د محققینو د پاره د تحقیق موجب او گړی -

کتابونه

- ۱- عثمان واصله الحق شرح الف نامه کریمداد قلمی نسخه د میان وکیل شاه فقیر خیل په کتابخانه کې -
- ۲- هېواد من زلمی دهند د کتابخانو د پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي کابل ۱۳۷۴ هـ ش -
- ۳- هېواد من زلمی په هند کې د پښتو ژبې او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه لاهور ۱۳۷۳ هـ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو غزل پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۷۸
- ۵- اخوند دروېزه مخزن پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۷۹
- ۶- اثر افغانی عبدالحلیم روحانی رابطه و روحانی ترون دارالاشاعت با جوړ ملکنی اچنسی -

د سعيد خټک يوشعر

د خټکو د کور فريښتو ادب ته خدا وړکونکي د پوره لويه برخه ده او په دغه کور کې د پروفېسوري شاعران - ليکوال - اديبان - عالمان زېږېدلي په هغې کني د ټولونو سترو او عظيم مقام نوشحال بابا موندلې او ورپسې اشرف خان هجري - عبدالقادر خان ، سکندر خان خټک - صدر خان خټک - گوهر خان خټک وغېره او دغه شان د نوشحال روښه روږونه مکه فقير جميل بگ - د هغوي زامن محمد صديق ، محمد ابراهيم وغېره او دې پسې نور نسا نسي په دغه نژدې زمانه کې بلکله په دغه زمانه کې هم په دغه خاندان کې سعيد خټک هم په شاعري کې طبع آزمای کړې او يو د پرېنه صاحب ديوان شاعر ټېښوے - چې ديوان يې گوان او محترم محقق نسا غلي همپس خليل صېب چاپ کړے د اې لويه کارنامه ده - د سعيد خټک متعلق ځنې محقيقينو خپله راي قائمه کړې چې دے د افضل خان خټک زوی دے - او ځنې محقيقينو يې په دلائلو سره رد کړې - دا ځانله يو تفصيلي بحث غواړي که لوسته خداے ته منظور شو په دې به بحث کوؤ - د سعيد بابا حالات په تيارو کې پراته دي تر اوسه پورې چاته هم دده د ژوند متعلق واضحه معلومات

نيشته خوهر چا د قياس په تله تسلې او پچې چاهم خه يکلي بس هغه
 سند گنلې شوې . حالانکه تحقيق پرې پکار دې پچې ددغه لوسته شاعر
 متعلق معلومات را برسېره شي که نور هم خه معلومات نه وي نو
 پکار ده پچې دده د شعرونو په رڼا کښې خپلونه ر تحقيق او شي پچې
 شوک دے . گني دغه شان به ئې شوک د افضل خان خټک زوې ياده
 او شوک ئې د چابيل چاخکه پچې اکثر زمونږ د خپلوند والو ته د چا نوم
 روکي شاعر د ژوند حالات معلوم نه شي نو افضل خان خټک
 خو چرته تله نه دے زربه ئې د هغه زوې کوي وې پرې سرخو بکوي
 پچې لا ديوان به ئې گوري د بيل بيل شعر جائزه به ئې اخلي د تحقيق په تله
 به ئې تلي نو داسې بنه نه ده پچې چا پرې شاعر يالوسته خاندان پورې
 او ترې لکه پچې کاظم خان شېدا پاردي هيوز وئيلي پچې د افضل خان خټک
 زوې دې نوبس د هغه زوې شو . علي خان پچې تراوسه پورې په لويه
 شخړه کښې زمونږ عالمانو گډ کوي او آخر ئې د افضل خان زوسته ترې پور
 کوي . سعيد خټک سره هم دغه لويه او شوه د افضل خان زوې ئې
 کړو . ددې قولو په ديوانونو کښې چرته بل داسې لوسته شته پچې
 ثابته شي پچې دوي شوک دي خو بس د چاپېرچل حالاتو مطابق ئې په
 قياس سره ثابت کوي .

د سعيد بابا په ديوان کښې يو شعر دے پچې هغه په دارنگه دے .

خان که اطلس د اشعارو و دني دي

د ديو دريو رو ديو توکي هم بکلي دي

لر په ديوان د سعيد نظر کره

په ريسمان د شپي گنډلي دي

دا شعرونه د ديوان سعيد مرتبه هېښ خلیل ادره اشاعت سرحد ستمبر ۱۹۴۷ په صفحه ۳۵۲ د ربا عيا توبه حصه کېني ليکلي شوي دي په دې مختلفو پوهانو څېړندو لونيځپله څپله راځي د ځپند تحقيق په رڼا کېني پېښ کړي لکه د شال په توگه به د دې ديوان په صفحه "د" باندې د سعيد خټک د سرخط لاندې د سرزې يو اقتباس پېښ کړو په دې اقتباس کېني هېښ خلیل مېب ليکي -

دغه رنگ يورباغي کېني د خو شمال خان خټک د شاعري

په حقله د ځپلو خيالونو اظهار په دې شان کوي -

او د دې ته پس ې دغه بره ليکلي شعرونه رقم کړي د دې

شعرونو په لمن ليک (هاشيه) محترم هېښ خلیل مېب ليکي -

غالباً د دې دريو روڼو نه مراد اشرف خان هجري ،

عبدالقادر خان خټک او سکندر خان خټک وي اگرچې د

نور شمال بابا په زامنو کېني صدر خان - گوهر خان هم

شاعران و خو پښتو ادب کېني کوم مقام چې وړاندې

دريو روڼو ته حاصل د هغه پر اوچت د -

دغه شان د افغانستان يو بيل ستر دروند گوان او محترم محقق -

شاعر - عالم هديق الله رښتين مېب اوس اوس د اپريل ميس ۱۹۹۶

کڼه ۵-۳ مياشتنۍ مجله پښتو* چې د پښتو اکېډمي پېښور نيورسي

نه نورې پي په صفحه ۸۷ "علي خان قامولي" سرخط لاندې د
خپل تحقيق څو پر داسې بيان له وي

اوس چي د سعد الله رسعيد خان ديوان چاپ شونو د
دې شعر نه پوره معلومېږي چي علي خان د سعيد خان
روردې په قام خټک او د افضل خان زوئ دے. سعيد خان
په يو رباعي کښې وايي -

ه خان که اطلس د اشعارو اودلي دي

دې درېو روڼو توکي هم ښکلي دي

د خان نه مطلب د خوشحال خان دے او دې وروڼه سعيد

خان - علي خان او کاظم خان دے چي درې واره د شعر

ديوانونه لري -

د انو وو ددغه شعر باره کښې د صدیق الله ريښتين ښځې نه
دې شعر باره کښې دغه دوو محققينو خپله راځي ورکړي او کېدے
شي چي نور هم پرې چاڅه ليکل، تحقيق کړے وي اوزما د
نظر وړاندې نه وي خو تر کومه چي په دې شعر باندې تحقيق
شوے نوکه دغې ته په غور وکتے شي نو ددغه دواړو پوهانو
د تحقيق له رويه ددغه شعر متعلق مختلف راځي قائمه کړے
شوي لکه همېش خلیل صېب د خوشحال بابا زامن اشرف خان
هجري - عبدالقادر خان خټک ، سکندر خان خټک ياد کړي اورښتين
صېب د خوشحال بابا نمسي د افضل خان زامن علي خان - سعيد
خان - کاظم خان ياد کړي دلته کښې دواړه پوهان د يو بل رد

کوي - نو خبر دا نو تحقیق دے په تحقیق کښې خوچې دریا ب ته
غوپه وهې نو مغرې نو به ترې دا او باسې ددې شعر متعلق
زه هم دخپل علم او پوهې په رڼا کښې مختصرشان څېړنه روانه
کول غواړم کېدے شي چې داسې نه وي تجربات مې په دې وجه
او کروچې زمانه ځنګښې وېرو عظیمو پوهانو محققینو ددې شعر
متعلق خپله خپله راځي ورکوي نوکه زه خپله راځي پېش کړم نو
کېدے شي چې ددې نه ژوره بڼه او دقیقه څېړنه اوشي او څه
حقیقت میدان ته راشي زه چې کوم مړاځي یا څېړنه وړاندې کوم
هغه دارنگه ده اکثر شاعرانو په خپلو شعرونو کښې دخپل ځاندا
ژوند یاد هغوي د زمانې نورو حالاتو متعلق اشارې کړې وي -
چا واضح اشاره کړې او چا په ابجدو چا د معنی په شکل کښې
اشاره کړې وي او چا که چرته هم څه شعر لیکي وي نو اکثره
داسې هم کړي وي چې دخپلې مدعا بیانولو ته ځنګښې روستو
یعني د سیاق و سباق په توګه ځې پېش کړي وي لکه د شال په طور
نو شحال بابا د خپلو زمانو دخپل پلارنیکه روڼو متعلق پوره پوره
تفصیلي قصائد لیکلي لکه نو شحال بابا وايي -

چې د پلار د مرګ مې تېرشو پوره قرن
د صغری په میاشت او مېره د مامور
یوزر اتیا کڼونه د هجرت وو
چې د مور په خوا مې او مې مشر کور

که په دې شعر غود او شي نو پوره پته لگي چې نو شمال بابا د
چا ذکر کړې لکه د سرمصرعه چې کومه ده - چې د پلارد مرگ مې
تېرشو پوره قرن * ورپسې ترې مصرعه کېنې د خپلې مور د
مړون نېټه لیکي او دغه شان نور مثالونه هم دېرشته زما د
دې مثال ورکولو مقصد دادې چې هرکله هم چاڅه داسې شعر
لیکله چې دهغې نه دیو واقعي یا څه تاریخي خبره سرکندېږي
نور هغې نه مخکې روستو هم هغه شاعر یا لیکونکي ترې شعر
لیکي ځکه چې د مخکې روستنې تابع وي اوس به ددې خبرې
په تتبع کېنې ددې شعرو ضاحت کوو او راځي به لیکو ددې شعر
له لکه څنگه چې وړاندې اووېښلې شو.

گران هېش خلیل صېب د دویمې مصرعې نه اشرف خان هجري ،
عبد القادر خان سکندر خان اخیستې او دغه شان محترم رښتین
صېب علي خان - سعید خان کاظم خان مراد اخیستې - حالانکه که
په دې شعر موزن د تحقیق په نظر غور او کړو نو دا وړ ضمیمه
ده چې د سعید بابا په دیوان کېنې د رباعی دغه دوه شعرونه
ځان له درج دي نه ترې مخکې څه واقعه یا خبره شته او
نه روستو چې ددې مصرعې سره سمون او خوري خو بس ځانله
بېله لیکلي شوي رباعی ددې په دې شعر

ه خان که اطلس د اشعارو او دې دي
د دیو دریو روڼو توکي هم ښکلي دي

ڪه غور اوکري ٿي نو ددي شعر رومني مصرعه باندې مو
 ٿول متفق يوچي د"خان" نه مراد نوححال خان خٽڪ دے او شاعر
 دهغوي دا شعارو صفت کوي او اڪثر ددغه خاندان شاعرانو
 نوححال بابا په "خان" ڪلمه سره ياد کړے - او دا لفظ ئي د نوححال
 بابا د پاره په خصوصي توگه طبعي ادبي لجه کښي استعمال کړے نو
 هر ڪله چي ددي خان نه مراد نوححال بابا دے او موټن ٿول ئي منو
 نو ورپي مصرعه "ديو دريو روټو توکي هم ټکلي دي"
 ته مراد خٽکه علي خان - سعيد خان کاظم خان - عبدالقادر خان ،
 اشرف خان هجري سکندر خان شو وټي چي د خٽکي مصرعي ته
 نوححال بابا مراد دے او چي هر ڪله دغه شان خبره کښي چي د"خان"
 يعني نوححال بابا شعار ټکلي دي نو ورپي "ديو دريو روټو" نه
 دغه مختلف الخيال نومونه خٽه توک لري .
 زما په خيال نو دا داسي ڪپدے شي چي د سعيد خٽک "ديو دريو
 روټو" روټو نه مراد د نوححال بابا روټه مراد وي لکه چي
 نوححال بابا وايي -

يو بي سکه روڊ دے چي ئي لار د حق نيولي

دو روټه ئي نور دي يو په نم دوهم بي نم

کليات نوححال

نوچي هر ڪله د نوححال بابا ددي روټه شته چي دهغوي نومو

دا رټه دي - دسکه روټه ئي مراد فقير جيل بگ دے ددي دورو

مور خلوزی وه دوه روپنه ئې مېرته (ناسکه) دې چې يو چکے
شمشېرخان چې مورې اسيره وه بل رورې ميربازخان چې مورې
مهمندزې وه دنوشار د ملک ميرباز نور وه - چونسکه سعيد باب -
ددغه زمانې دے په دغه خاندان کېنې تعلق لري ددغه خاندان
د علم و فن نه پورې پورې اشنا او واقف دے نو هغه حکه يکي
چې د خان اشعار بنکلي دي خو "دديو" يعني د خان د ديو
روپو اشعار هم بنکلي دي حکه چې محکبې د خان ذکر دے او ورپې
وايي "دديو" نو په دې "دديو" سوچ پکار دے ولې چې دسباق و
سباق نه پته لگي چې محکبې ذکر شوي سري روپنه يادوي که
چرې اشرف خان هجري عبدالقادر خان خټک - سکندر خان خټک
ئې مواد دے نو بيا به ئې د خان نه پس دويمه مصرعه کېنې په
واضحه داسې ليکي وو -

"دديو درپو زامنو توکي هم بنکلي دي"

نو شاعر ته معلومه ده چې دغو شحال بابا دغه درې واړه روپه
هم نه شاعران وو او شعرونه ئې ليکلي وو چې په دغه روپو
کېنې ئې خود فقير جميل بېگ د شعرو شاعري علم و ادب سره د
تعلق متعلق واضحه اثار موجود دي - چې د منظومو شعرو نوسره
سره ئې د فارسي گرانقدر نسخې په بشپړ و حالاتونو کېنې پښتو
اکېلوي کېنې د دل تذکرة الاولياء - نور محمدية په نومونو قلعي
پوتې دي باقي شوه دوه نوم، روپنه شمشېرخان او ميربازخان نو
کېدے شي چې چرته د دوي ادبي اثار وو يا دي خولا تر اوسه

په لاس نه دي راغلي او سعيد بابا ته هغه زمانه ڪنهن معلوم وو
نوڪله ٿي "خان" د دري روڻو بيان ڪرڻ دے - او دغه شان
د پرڇپڻ نڊوال اوس هم دا وائي ٿي ٻي دعوشحال بابا نور هم د پر
کتابونه وو نو پته نيشته ٻي ڇه شول ڪڍڻ شي ٻي چا سره
ڪورو نو ڪنهن پرا ته دي او بنا ٿي نه - زما ددي تحقيق خلاصه
دارنگه ده ٻي د سعيد بابا ددي شعر نه د خان دري روڻه فقير
جميد بگ - شمشير خان او مير باز خان مراد دي نه ٻي د خان زمان
اشرف خان - عبد القادر خان - سڪندر خان يا د خان نسي علي خان.
سعيد خان ، کاظم خان - او عجيبه خبره نو داده ٻي هر ڪله سعيد
خپله شعريڪي نوبيا و ٻي په دغه در پورو نو ڪنهن خان حسابه
وي دري روڻه نو پکار دي ٻي نور وے - سعيد بابا په ڪنهن نه
دے شمار و ٻي ٻي شعر خود هغه دے - دا وو زما ددي شعر متعلق
ڇپڻ نه خود ته ره بيا يو ڪل دا خبره تڪرار ووم ٻي زما دا ڇپڻ نه
يا را ٿي ختمه نه ده او نه صحتي ڪڍڻ شي خود ڇپڻي پو ٻي په رڻا ڪنهن
تر ٻي زما دغه مراد وو - ڪڍڻ شي ٻي نور قدر مند پوهان محققين
تر ٻي نه بنه او صحتي ڇپڻ را و باسي -

کتابونه

- ۱- دیوان سعید مرتبه همیش خلیل اداره اشاعت سرحد
پېښور، جون ۱۹۶۳ ر
- ۲- تاریخ مرمع و افضل خان نیک د خدائے بخنلی دوست محمد
په نوټونو سره دیونیورسټي بک ایجنسي پېښور له اړخه چاپ
- ۳- دیوان خوشحال خان دوست محمد کامل مېب
- ۴- پښتو میاشتنی مجله گڼه ۲ - ۵ نېټه اپریل می ۱۹۹۶ ر
د پښتو اکېډمی پېښور یونیورسټي له اړخه چاپ -

صديقُ شوڪ دے

پنجونو پښتنو شاعرانو کښي د صديق په نامه گڼ شاعران
تښ شوي دي او په گڼو تذکرو کښي ئي ذکر داغله دے لکه
د مثال په توگه پښتانه شعراء درېم ټوک کابل چاپ کښي ستر
محقق ارواښاد عبدالحی جيبی په صفحه ۷۷۷ کي -

محمد صديق يو خوب ژبي مټي شاعر وو چي د ۱۳۶۲ هـ ق
کال لخوا وشا کښي مرثوے دے او وائي چي د ښوي
په گريگ کښي ښخ دے -

دده يو غزل ښاغلي جيبی صاحب موندلے دے مطلع ئي دارنگه ده
داشکر دے چي يار داغ داغ
زلال دو سال مي دوبار داغ داغ

بل صديق چي زور منظوم طبي بياض ئي د پېښور، يونيورسټي پښتو
اگېو کښي په سلسله وار په غـ ۲۲۶ موجود دے ټول ۹۶ مخونه
لري په هر مخ ئي ۱۰ شعرونه ليک دي د مياشتني ابا سين پېښو
اکتوبر ۱۹۹۰ په حواله ستر شاعر اديب ښاغلي رومان ساغرخنده
هم د دې طبي بياض منظومه خطي نسخه شته د دواړو نسخو په
ابتدا کښي دغه شعر ليک دے -

د حاجي عبدالله زويه

۱۷ صديقه تحقيق بويه

اول رنج او دارو زده كره

دغه پس ې ووايه كره

د صديق د ۱۳۰۰ هـ خوا و شا تېر شوه د د پېښور، خور و شا

اوسېدو - بل يې صديق چې اروا بنا د عبدالحی جیبی پښانه

شعراء اول ټوك كښي په صفحه ۲۸۳ ذكر كړې دے -

د صديق وژوند حالات او ديوان مونږ ته نه دے رارسېد

وې چې كوم لږ نمونې اشعار ې مونږ اوليدل ددې نه

معلومېږي چې دے يو جوشي اورند شاعر دے دده

كلام كښي د عشق او عرفان جلق برېښي او د تصوف

بڼې بڼې شكې په روان شعر كښي بيانته وي -

ددې صديق غزلي د پادري هيوز په كليد انفاقي كښي يك دي په

پټ سټوډي پښتو اېډمي پېښور يونيورسټي كال ۱۹۸۲ كښي

راغلي دي ديوان صديق ې ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵

په كابل كښي د افغانستان د علومو اكاډمي د ژبو او ادبياتو ۱۰ نښي

ټيټې له اړخه د ارواښاد خېر نوال دوست محمد شنواري په سرزه

تخته په كال ۱۳۵۸ هـ ش او ۱۹۷۹ كښي چاپ شوه خو تر اوسه دا

معلومه نه شوه چې صديق ټوك دے كوم هماغه دے د چاڅه

دے د كومي كورني سره تعلق لري لکه دوست محمد شنواري د

ديوان صديق په سرزه كښي يكي -

صديق هم زمون: د هغو پخوانيو شاعرانو څخه
د ډېرې سوانح او پوره واقعات ېې مون ته
نه دي معلوم -

د وخت د تېرېدو سره سره د ډېرو نوم وړو شاعرانو حالات
د تحقيق په رڼا کې معلوم شوي او معلومېږي يې که مخکې
وېشلې شوي ډېرې ارواښاد جيبې ېې ديوان نه وو موندلې خو
اوس دغه د ډيوان صديق چاپ شو - د صديق د ژوند حالات
تر اوسه په پرده کې پراته دي خو زه غواړم ډېرې د صديق
د ژوند حالات دهغه ځاي ځاي ځاي ځاي د کورنۍ تعلق د خپل تحقيق
په رڼا کې ېې ځاي کړم خو دا هم ليکم ډېرې زما دا تحقيق ختمې او
آخري نه د ډېرې شي ډېرې نوم، درانه محققين يکوال پرې د خپل
تحقيق په رڼا کې راځي ښکاره کړي او اصل مرام ته اوږسي د ډېرې
ډېرې پخواني شاعران تېر شوي ډېرې مالمانو محققينو پرې
بڅولنه کړي او ډېرې بنو ښوونکو ته رسېدلې او څوک د دغه
بڅولو باوجود هم لا متنازعه دي پښتو ادب کې د خوشحال
بابا کورنۍ ته ډېرې لويه مقام حاصل د ډېرې خوشحال بابا د ډېرې
کله د هغوي گڼ زمانې ډېرې پښتو ادب ته ېې په نثري او منظوم
توگه لويه برخه ورغځېلې دغه شان د خوشحال بابا دورې جيل
بېگ جمال خان او په روحاني دنيا کې په حواجه جمال الدين
او فقير بابا شهرت لري هم په فارسي ادب کې او هم په پښتو
ادب کې نثر او شعر دواړه وېشلې او ليکلې نو هر کله ډېرې دغه

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ئې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تراوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند او نور ساتلي دي
په سنکه د نوح جمال بابا نوم د سياست او مرستوب سره سره
په ادب باندې هم خور ورد د او دهغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ئې نوم تياره کېږي پروت د د راقم د خپلې په دنيا کې
صديق چي ديوان لري او چاپ د د جميل بېگ د جمال خان زوي
د د او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه د کلکو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې يک دې چي د شعري ديالو زامن وو خور ئې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار د د او د فقير بابا
په مناسبت سره ئې اولاد ته فقير خپل ميان کان وايي چي پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي د راقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت د د چي د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پشمې اکوره خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شو د دغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ېې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تر اوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوندې او لوړ ساتلې د
په سنکه دنو شمال بابا نوم د سياست او مرستې سره سره
په ادب باندې هم خور وردې او دهغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ېې نوم تياره کې پروت دے در اقم د خپلې په دنيا کې
صدیق چې ديوان لري او چاپ دے د جميل بېگ د جمال خان زوي
دے او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه دکلو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې بیک دي چې د شعري ديارلس زامن وو خور ېې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار دے او د فقير بابا
په مناسبت سره ېې اولاد ته فقير خپل ميانگان وايي چې پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي در اقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت دے چې د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پشمې اکوړه خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شوے ددغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

پنځي رابعه بي بي پنجه زامن وو چي نومونه ئي دارنگه وو
محمد صدیق - محمد اسحاق - محمد ابراهيم - محمد عتاق - محمد صالح
محمد صدیق په ټولو روڼو کښي مشر وو د فقير بابا د وفات نه
پس د پلار سجاده نشين وو مزار ئي دخپل پلار د قبر د چارو وار
نه په مغرب کښي ځان له چار ديوار کښي دے په خپل ځاندا
کښي د فقير محمد صدیق په نامه شهرت لري د پربښه عالم شاعر
صوفي ولي الله تير شو دے راقم هم د محمد صدیق په اولاد
کښي شمار يزي -

د جمال خان بابا د اولاد په باره کښي ستر ماهر الساب
اروا بناد عبد الحليم اثر افغاني په خپل يو مقاله اخلاقامه په
خوشحال ديويو جلد ۳ شماره ۷۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي
کال ۱۹۸۷ صفحه ۲۵ باندې يکي -

افضل خان دا ذکر نه کوي چي محمد اسحاق محمد ابرا
د محمد صدیق کثران روڼه هم دده د پلار محمد اشرف
خان نه هم مشران وو هم د پربښه شاعران وو -

د صدیق د ديوان باره کښي د افغانستان ستر څېړنوال گران هواد
مل زلمی په خپل يو تاليف دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي
چي د افغانستان د علومو اکېډمي له اړخه په ۱۳۶۳ هـ ش او
۱۹۸۴ د کښي چاپ شو په صفحه ۸۱ باندې يکي -

ديوان صدیق :- ويونکي ؛ صدیق - د تدوين کال نامعلوم
د ليک کال او کاتب نامعلوم - خط نستعليق -

۵ -

یک دود: خټکي - کاغذ نرے کشمیرے -

ددې کتاب په گڼو غزلو کېنې د خټکو ژبه لجه استعمال شوې ده
ددې پورته یک نه معلومه شوه چې د صدیق د دیوان یکه دود
خټکي دے او په دې لحاظ هغه خټک و و که چېرې بل قوم سره
چې تعلق لرلو نو خامخا به چې د هغه قوم ژبه استعمالوله.

دا نو و و د یکهوال په نظر کېنې د صدیق خټکوالې ثبوت - اوس راځو
د دیوان د غزلو په تناظر کېنې د صدیق د زمانې د قوم د ځای
ځای کې او سټک پېژندنې طرف ته چوستکه د صدیق د زیږونځای
نېټه پوره نه ده معلومه نو د دیوان په یو غزل کېنې چې
نومره ۱۳۶ لري او په صفحه ۱۰۷ باندې یک دے په هغې
کېنې د خپلې زمانې او سیاسي نظریې او پېژندونې په باب
څه معلومات راځوي په دغه غزل کېنې د پېژندو او مغولو تر
پنځه (۱۰۸۳ هـ ق) کال د محرم د میاشتې دویمه (۱۶۸۲) کال
د اپریل ۳۰ نېټه د خپېر مشهور جگره یاده وي چې د مغولي
لشکر مشر د کابل صوبېدار محمد امین و و په دغه جگره کېنې د
د بېنمن فوځ ماتي او خوره چې د دوشحال بابا په قول څلوېښت
زره فوځ په کېنې هلاک شو په دغه وخت کېنې صدیق ځان
هک بولي ددغې جگرې او هکوالې متعلق وایي -

حق د پېژندو دے که اوس بیا د ننگ د پاره

سور په شهزاده کا دغه تورخوځي نېټې

وراڻدي زه هڪ ووم چي پري ڊوب محمد امين شو
 به بنه شهيدان وو ڊپر مغولي شو پري ڊپر
 په دي شعر ڪنبي دشمنان نه مراد اورنگ زيب دے - دي سنه
 معلومه شو چي صديق په دغه وخت ڪنبي هڪ وو ديوان
 صديق سرزه ڪنبي ستر تحقيق اروا بناد دوست محمد شنواري د
 صديق د هڪواڻي متعلق په صفحه (ز) يڪي -
 د هڪ د ڪلي تخته معلوم ٿي چي دے به (۱۶-۸) ڪن وو
 په دغه حساب به د (۱۰۷۰ ه ق) د ڪلوني په حدود و ڪنبي زير بندے
 وي. د دغه جگه ڪي ڪال (۱۰۸۳ ه ق) وو په دغه وخت ڪنبي
 صديق خان هڪ بولي اروا بناد دوست محمد شنواري په دي حساب
 د صديق د زير بند ٿي ٻيٽه ۱۰۷۰ ه ق بنا ٿي او هم دغه زمانه د
 فقير جميل بيگ زمانه وه د فقير بابا د زير بند و ٻيٽه هم سڄي معلومه
 نه ده ٽوڪ ٿي دنوشحال بابا مش ڪنبي او ٽوڪ ڪتر دنوشحال بابا
 د زير بند و ٻيٽه ۱۰۲۲ ه ده نوڪه جميل خان چوي مش وي نو
 د زير بند و ٻيٽه به ٿي ۱۰۲۰ ه يا ۱۰۲۱ ه وي اوڪه چري مون
 ٿي ڪتر واخلو نو د زير بند و ٻيٽه ٿي ۱۰۲۲ ه ده دوقات ڪال
 ٿي ۱۱۱۶ ه معلوم دے او د ڪال ٿي د ايجد و په حساب هم د
 شعرونو په رڻا ڪنبي يڪله شوے - نوڪه چري ۱۰۲۳ ه ٿي زير بند
 وي نو د قياس په روسه ڪندے شي چي واده ٿي دشلو يادوشتو
 ڪالو په عمر ڪنبي ڪهے وي نومس ڪله چي فقير جميل بيگ واده د
 شلو ڪالو په عمر ڪنبي ڪهے وي نو ۱۰۲۴ ه سره چي شل ڪاله جمع ڪري

نو ۱۰۴۳ هـ زمانه ترې را اوځي نو معلومېږي چې په ۱۰۴۳ هـ کې
 يې واده کړې وي او چې محمد صديق يې ددغه روښني واده نه
 پېدا کېږي نو د پورته شعرونو په رڼا کې صديق ۱۰۷۰ هـ
 کې هلك دے نو په دې حساب سره ۱۰۷۰ هـ ته چې ۱۰۴۳ هـ
 ترې کړې نو د پلار عمر يې په دغه وخت کې ۲۷ ر شپږ
 څلوېښت کاله جوړېږي او د صديق عمر په ۱۰۷۰ هـ کې (۲۴)
 کاله دے او هم دغه وخت د هلكواله وخت وي ددې نه هم
 ثبوت ته رسي چې دا صديق د فقير جميل بېگ زوی دے -

دا نو يې وو د زېږېدني او زمانې حال او س گورو چې صديق
 په دغه غزل کې دخپل هماغه هابېگي باره کې څه يکي -
 درېغه که وطن په تورو غرونو د صديق دے
 مه واي په نوښهر مکه يې مه واي اشقر
 او بل يو شعر کې ددې غزل يکي -

که د زېږه رضا دې ده چې بجنون گورم
 تر بجنون صديق بترشته په نو شهر
 او دخپلې علاقې باره کې دخپل يو غزل نومره ۲۰۵ صفحه ۲۴۵
 باندې يکي -

چې د زېږه په زازې نه پوهېږي څه کړم
 په خصلت کې مهندي کړې خدای د نوري
 د انارو سرې داني پېژندے نه شي
 خدای و تاته کړې انار کوکني زيرې

دا ٺٺور واره شعرونه بحث غواري او پي بحث پرې اوشي
نوهله به ترې نيجه را وځي په رومني شعر کښې صديق نوبنار
او اشغور ياد کړي او بل شعر کښې ئې صرف نوبنار ياد کړي. نو
ددې نه معلومه شوه چې دا هم دغه صديق دے کوم چې د
جميل خان زوې دے او نوسحال بابا واره دے ځکه چې ددوي
کله اکورے او چشپي او خواو شاعراقي وې او حکومت ئې تر
لوې پورې وو دا علاقې په نوبنار کښې شاملې وې او په
دې وجه صديق دخپل کلي چشپي او تنگار وچې دغه هم د
دوي جاېداد او کله وو ذکر په دې وجه نه کوي چې دا واره
کلي دي نوهله کله چې دا واره کلي په دغه لويه علاقه نوبنار
کښې شمار دي نو په دې وجه ئې د نوبنار ذکر کړي دے کېدے
شي چې دا اشغور ذکر په وجه ځنې يکوال او لوستونکي ديوبل
صديق چې د چارسدې هشنغر ملک وو په تاريخ مرصع د
افضل خان خټک کښې ذکر راغلي او هغه ذکر د تاريخ مرصع په صفحه

۳۹۰ او اقتباس ۳۲۴ کښې داسې ليک دے

پي نامرغان کابل ته اورسېدو گماشته ئې

د فوځ په معرفت د صديق چې د چارسدې

ملک وو د بارک شاه زوې په تحصيل روان کړه.

ددې نه معلومېږي چې دا صديق بل صديق دے د چارسدې

ملک دے په چارسده اشغور کښې سکونت کوي ځکه چې نامرغان

گماشته دده په معرفت چارسدې ته راشو دے په نوبنار

کٺي نه اوسپڻي د شاعري ذکر ٿي هم نيشته شاعرنه دے صديق
که ذکر د اشغور کوي نوضوري نه ده ٻي صاحب ديوان صديق د
دغه شعر په وجه د اشغور وي دا معلوم شوه ٻي دا صديق
د فقير جميل بگ زوي دے د افضل خان خٽک د ناکرود او جگرو
د لاسه ٻي رغا هر ٺه په تاريخ مرقع کٺي درج دي دتور و غرونو
ارماني د اشغور په لور هم را غلے دے د دي صديق اولاد د
اشغور په شهر پاؤ نومي کٺي کٺي په کن تعداد کٺي د فقير
مياگانو په نوم هان له يو چم کٺي هميشه دي صديق په
دغه وخت کٺي په اشغور کٺي ناست دے او دخيل وطن نونبار
دتور و غرونو ارمان کوي او حڪه وايي

ع در پنه که وطن په تور و غرونو د صديق دے

موبزه صرف په دي صديق د اشغور کٺي نه شن داسي خود
صديق د تره زوي سکندر خان خٽک په خيل يو شعر کٺي وايي

ره سکندر په جانہ کور کٺي فاقه نه يم

هميشه دخيل وطن اميد رجا خورم

دا شعر سکندر خان په دغه وخت وايي ٻي دے دغه وخت د
وخت د آفرېديو علاقې جينا کور نومي کٺي کٺي د وچي د هغه
ٺايب به افضل خان په اکوري حسلي کٺي نو ايا موبزه د دي
شعر نه مراد دا اخلو ٻي سکندر خان د جينا کور وو حڪه ٻي په
شعر کٺي ٿي جينا کور ياد کړے نونا۔

هېشه د خپل وطن اميد رجا خورم
دغه چې هم ياد کړي نو دغه شان صديق هم د تورو غرونو ذکر
کړې دے او دې شعر سره به څه کوو -

تر بچنون صديق بتر شته په نوشهر
دلته يو بکار او واضح شوت د صديق د ځان د هغه په دې
شعر کې موجود دے

په چې د زړه په رازې نه پوهېږي څه کوم
په خصلت کې مهسندې کړې خدای د لورې
په دې شعر کې صديق د لورې ذکر کوي او د لورې هم دغه
علاقه ده لکه خوشحال بابا هم په يو شعر کې وايي
په تيراه په سوات په لورې درېه در شوم
بيام کوم لوري ته ته بيا پې ا سمانه
او دغه شان صديق د لورې د علاقې ذکر کېو تشبېه د امارو سرو
د نوسره کوي کومې علاقې ته چې لورې وايي يا چې کوم کلي په لورې کې
آباد دي د هغې متعلق دوست محمد کامل اروا نباد د تاريخ مرصع په نوټونو کې په ۱۹۱۱ کې
څاوري ته نژدې مغرب رويه څخه شمال ته د سړاې
اکوړه جنوب څخه مشرق ته د منهي مشرق ته
دا قول ځايونه د خټکوپه لورې ته تحصيل
نوشهره کېږي دي -

ستر محقيق سرفراز خان عقاب خټک په خپل تاليف تاريخ خټک مطبع

حمیدیتہ پریس پبلسور چا پکال ۱۹۴۵ء کئبی پہ صفحہ ۱۸۲ دتوپہ
سرخط لاندی تفصیلی بحث کپے دے چي دلته کئبی لڑ غولدی یو
دود کربئی دا خلم -

خوره کادوسرا اہم مقام نلسام پور ہے یہاں اور شیدو
ریں اکورئین سے یں پشمئی میں فیر میں بیگ کی اولاد سہی ہے
پہ دہی علاقہ کئبی پلوسی - د پپرو اوئی ر ککئبی اگو گورپی پہ کن
تعداد خنکلی پہ شکل کئبی ولاپی دی او دد غہ خلتو د آ صدن ذریعہ
دہ - دانوو د صدیق د حائے حایگی بارہ کئبی بحث او ددی بحث
نہ معلومہ شوہ چي دا صدیق دختکود علاقہ و و او فیر بابا
ہم ددی علاقہ سرہ نسبت لرو -

دلته پہ بل یو شہادت دتو شمال بابا سرہ دیونج نسبت د
ورارہ او ترہ دھفر دیو شعر پہ دنا کئبی یکم ہند شعر دارنگہ
دے - دا شعر دیوان صدیق پہ صفحہ ۱۵۸ پہ ۱۹۸ نمبر غزل
کئبی یک دے -

دا غزل د خان ددی غزل جواب دے
کہہ داسا سترکی را و جا رہا سم خان سے

پہ دہی شعر کئبی صدیق دتو شمال بابا د خان " توری پہ احتراپی
ہجہ کئبی یاد کپے دے او دہنکارہ خبرہ دہ چي دتو شمال بابا د
کورقہ تولو شاعرانو دتو شمال بابا دا احترام او عزت پہ تو کہہ د خان
پہ ہجہ سرہ پہ تیلو شعرو نو کئبی یاد کپے دے نکہ عبدالقادر خان

ختک چي دنوشحال بابا زوي دے دخيل پلار ديومشهور شعر په
جواب کښې وايي -

دا غزل په پښتو ژبه چي بيان عبدالقادر کرو
دروغترن يم که بي خان واي بل يو پښتون هسي

اودغه شان اشرف خان هجري په خپله مرثيه کښې وايي -
له حيا به تن د خان خور لے نه شي
په دا نوي که هر ټورمکه بي حيا ده
کامگار ختک هم دنوشحال بابا ذکر د خان په نامه کړے دے لکه وايي
دا غزل چي کامگار او دے په پښتو کښې بي له خانه
نه دا هسي کښې نه دے هېڅ شاعر په خپل ديوان
سعيد ختک هم وايي -

خان که اطلس دا شعارو ودي دي
دديو درې روڼو ټوکي هم ښکلي دي
دغه شان کاظم خان شېدا دنوشحال بابا ذکر خو حايه د خان په
احترامي نامه سده کړے دے لکه وايي -

د افغان له شعرا په شېدا باندې
د ادب په مقتضي د خان شرف دے
شېدا خان * په دې کامير د شاعران
که مرر وده ئې عرض دي تا انشا شي

ددي مثالونوننه ثابته شوه چي صديق هم ددغه كورنر
 شاعردے دنوشمال بابا نوم په ، احترام سره سكه دهغه دزامنو
 په خان په شعر كېنې اهلي نورچاكه دكوكړه نونوشمال ئي يادكړه
 خوچپو زامنو اوروپرونو د خان په نامه يادكړه چي په دغه كېنې
 دخپل سكه دورجمال خان زوي صديق ئي هم د خان په نوم ياده وي
 دخپل خانداني رقابت په وجه د مغلو سپكه او نفرت په خپلو
 شعرونو كېنې څرگنده وي او ددغه نفرت په وجه هغه پښتنو
 ته هم سپك گوري كوم چي د مغلو ننگ خوار دي سكه په خپل يوغزل
 كېنې په صفحه ۱۰۷ باندې ليكي

توره شرمېر بڼه ده نيمه ننگ نيمه په سر
 ورك شه د مغلو د بخشش منديل په سر
 واړه لېوني شول پښتانه چي پسي زغلي
 ننگ وته ئي شا كړه له مغولو غواړي زر
 حق پښتنو د كې اوس بيا ونگد پاره
 سور په شهزاده كادغه تورخوني په سر
 رواندي زه هلك ووم چي پرې د و ب محمد مين شو
 بڼه بڼه شهيدان وو پر مغول شول پرې دېر
 هېڅ نه دي نابوده يوسفري دنگ په كار كېنې
 نوم ئي د زمري دے تر شمال دي ز بستر

خُني که منصب خوري نولا کور په نپيل وطن دي
 پسي شوي د مغولو حمزه کوره گيرېي خبر
 حال د پښتنو د ننگ په کار کښې را ښکاره شو
 واره هېڅ کاره نه چې حيا تا مرد بشر

په دې شعرونو کښې ئې زيات رنگ د خوشحال بابا د خيال ښکاري
 صديق هم هغه پښتو غندنه کوي ده کوموچې د مغولو په سرو
 پښو پسي منډې وهلي او خپل ننگ ئې په هغوي خرڅ کړه وو
 او د دې شعر نه ئې خو هغه خاندان ئې جذبې غېرت ښکارېږي او په
 دې وخت ارمان کوي چې

نه مومند اېمل شته نه خوشحال دريا شته

نه لښکر غلجي - له پښتو خاڼي شرغړ

او دغه شان دچېد ننگيال توپيال تره خوشحال بابا وينه د صديق په
 رگونو کښې تېره شوې ده او صديق هم د ميربي خلتو تاسه کوي
 ده په دې ختمه څېر نوال دوست محمد شينواري په خپله سريره
 کښې بيکي -

په کلاسيکي ادب کښې صديق د لورې پورې شاعر د په
 اشعارو کښې ئې دېر داسې غزلې شته چې په نازک خيالۍ کښې د حميد
 او شېد شاعر او شپول دي د مثال دپاره د ديوان په غزل
 ۱۱۰۶، ۳۰۹ کتله شئ نو صديق باندې د خوشحال ننگ زيات ښه

شي صديق دتوري مہڙتوب شجاعت مہڙن شاعر دے سکھ وائي

مہڙي پيہ مہڙتوب سرہ ياد مہڙي

د نامردو کله شوک وائي سنڌاري

د زمري نامہ پري کيڙدہ زمري ^{وي} ڇھ

کوان به هان کاندي دتورو پيہ ميدان شوخ

مئلہ چي اروا بناد جيتي او اروا بناد دوست محمد شيناري ويلي

دي چي صديق دتصوف او سلوک نه اشنا دو صوفي شاعر هم

وو نودلتہ کيڙي مونڙ گورو چي صديق واقعي دتصوف او سلوک

د درونو نه تپن شوي و د هفت صوفيانہ شاعري که او کتے شي نو د

شعرونو نه معلوم پي چي صديق مريدي تصوف هم کي و ويئي مند

ديو کامل پير نه بيعت هم کي و او مريدي ئي اختيار کوي وه

سکه دا لانديني شعرونه مونڙ ته بنا ئي -

ها چا و ته خوابه ترني شکر دي

د صديق وئيل د پير له برکتہ

د مريد تعظيم د پير عزت طلب دے

دا استاد طلب نه ئي مردوده

تساي قباحه د وي که باور کسيه

چي مريد د خيله پيره شي مردود

او د غه شان د ديوان پيہ صفحه ۲۵۰ وائي -

۱. چي ثابت په شريعت شي
 ۲. نو سالک د حقيقت شي
 ۳. د توحيد د يوه کسري بله
 ۴. چي روان په طريقت شي
 ۵. بې پرواه به د فتن کوي
 ۶. چي د پير په معرفت شي
 ۷. د تلقين ذکر حاصل کړه
 ۸. چي مشغول په محبت شي

ددې شعرونه معلومېږي چي صدیق د صوفيت او د تصوف
 درجو - منازلو د پيروي او مريدۍ او اېوونه پوره پوره واقف
 دے او په تصوف کښي د يو استاد حيثيت لري صفا حله چي د
 صدیق پلار فقير جميل ميان هم يو ستر روحاني مقام لري او د
 جذب و مال په مستي کښي ست د لويې الله په معرفت او د
 حق رڼا موندلو د پاره سرگودانه وو او د شريعت او طريقت
 نه پوره پوره خبر وو په دغه وجه صدیق هم د دغه مکتب
 طالب علم وو او په دغه مکتب کښي نکه د پلار لور مقام لرلو.
 ددې دومره تفصيلي بحث نه پس موږ ته معلومه شوه چي
 صدیق گمنامه نه دے سوانح چي معلوم شو صدیق خټک دے
 د خوشحال بابا د سکه رور جميل ميان (جمال خان) مشر زوي دے
 د دغه زماني دے د خوشحال بابا د شعرونو رنگ پورې اثر انداز

دے - دعو شحال دوخت دجکړې ستائنه ځي کړې ځپله علاقه او
 کله ځي ځوره او نوبار بشپړ دے - او د ځورې کړنې ځي ستائيلې
 دي و مغوبد ځي وښيي دي دعو شحال بابا په شان ځي - د
 مېرستوب بهادري شجاعت ستائني کړي - او څنگه ځي ډره
 د اېمل خان او دريا خان سره د هغوي د مېرستوب په وجه مينه
 ده نو دغه شان ځي د اېمل خان - دريا خان او ځپل تره
 دعو شحال خان سره ځپله مينه ښکاره کړي - د تصوف د مختلفو
 منازلو او درجونو واقف او د دغه مکتب استاد کامل دے او
 صوفيانه اشعارې هم وښيي څرنگه ځي خټکواله ده که چرې د
 بل خاندان سره ځي تعلق وے نو په ديوان به ځي بدل چا
 رنگ زيات وو خو معلومېږي ځي د ځپل تره په وجه ځي
 په شعرونو د هغوي رنگ زيات دے او د پلار په وجه ځي د
 تصوف رنگ ددې ټولو شواهدونه معلوم شوه چې صدیق
 د جمال خان رحيم بيگم فقير بابا زوي دے دعو شحال بابا وراره
 دے او د صاحب ديوان شاعر صدیق دے و بده مرغه د دوي
 د پلار حالات لایه تيار کيږي دي نو په تېره تېره ځي د زوي
 حالات دا وه د صدیق تعلق د راقم راځي او څېړنه يوي
 الله دي او کوي ځي نور تحقيق پرې اوشي او نور معلومات
 دا برسېره شي -

کتابونه

- ۱- هېوادمن زلي د هند د کتابخانې پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي ۱۹۸۲ء
- ۲- فقيرخېل فرودس شاه ميان شجره نب فقيرخېل ميان کا انجمن اتحاد فقيرخېل پشایي اکوړه خټک ۱۹۹۱ء
- ۳- رضا محمد افضل پروفېسر پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۴ء
- ۴- نوح شحال ريويو جلد ۳ شماره ۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۲ء
- ۵- د صدوق ديوان د شينوارې دوست محمد سرزړه شخړه د افغانستان د علومو اکېډمي ۱۹۷۹ء
- ۶- ديوان د سکندر خان خټک د دوست محمد کامل مقدمې سره ادره اشاعت سرحد قصه نواني پېښور ۱۹۶۳ء
- ۷- عقاب خټک سوفراز خان تاريخ خټک حميديه پريس پېښور ۱۹۶۵ء
- ۸- ديوان اشرف خان هجري مرتبه هېش خليل شاهين برقي پريس پېښور ۱۹۵۸ء
- ۹- جيبسي عبدالحي پښتانه شعراء اول ټوک يونيورسټي بک رېجنسي ډېر بازار پېښور
- ۱۰- خټک افضل خان تاريخ مرصع دوست محمد کامل نوټونو سره يونيورسټي بک رېجنسي خېبر بازار پېښور

ابراهيم ټوک دے

ابراهيم ټوک دے - دکوم ځانے دے - د چاخه دے - دکومې زمانې دے - د یو ټوسوالونه دي چې ددې پخواني شاعر په باره کې پیدا کېږي نو زموږ لیکوالو پر په آسانه حل کوي دي - هغه ځکه چې ځان ته دومره سرتوب ول نه دي پکار بس ټوږي د څېړنې د کتابونو پانې ټوکول پکار دي - څېړدے که نور د علم ټکي پرې بیا ادا نه کوي - ځوابي د پاره بیا کتابونه راخلي او هغوي پرې هم پي ټوکه لیکي د ټولو نه مخکې به زه دلته د ابراهيم باره کې د مختلفو لیکوالو محقیقینو د کتابونو د اقتباساتو په شکل کې د هغوي د پېژندنې او د هغوي د زمانې - د شاعرۍ او خاندان باره کې دلته اویکم نوبت لکه زه د خپل تحقیق په رڼا کې څه لیکم نو په پوهېدلو کې به لوستونکو ته اساني وي - په دې نوم باندې ډېر شاعران تېر شوي دي - نو دلته چې دکوم ابراهيم ذکر کېږي د هغه غزل په "چمن ې نطير" کې راغلي دے - د پخوانو شاعرانو د غزلو یو خطي مجموعه ده - یو انگرېز محقیق پادري هیوز "د دغه خطي نسخې نه په خپل کتاب "کلید افغاني" ددې شاعر هم یو غزل راخستے دے د کلید افغاني په سر کې د افغانستان د

ستر محقيق عبداللہ خد متگار په هر شاعر تعلیقات درج دي هڼو
ليکي -

دچمن بي نظير د شعر د شاعر په باره کڼي يو احتمال
دادے چي نوموړي دي د کالو خان دغه ابراهيم
شاه وي حکه چي دي د کلید افغاني د تدوين
د زمانې د شاعر اولسي شاعر وو او د
فياض کيسه چي په کلید افغاني کڼي راغلي ده
ده تکميل کړې ده د دي نوموړي شاعر په باره
کڼي نور حقه معلومات چاته هم نسته - (۱)

ستر محقيق پوهاند محمد افضل رضا صاحب د ابراهيم باره کڼي د پټ
ستوري کتاب پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ په صفحه
۹۳ باندې ليکي -

داقم المعروف محمد افضل رضا ته پټ ستوري د
تحقيق په لړ کڼي د محمد ابراهيم د لاس ليکي د
انون قاسم فوائد اشريعت نوم کتاب په لاس
ور غلو چي په پښتو اکېډمي کڼي موجود دے
په آخر کڼي ليکي دي

"محمد ابراهيم متوطن ختيگ مصري بانډ"

پادري هيوز کلید افغاني کابل چاپ صفحه ۱۱۹ د چاپ نېټه
۱۳۵۶ کال د زمري ۱۵ -

اوصا کله چي صفي الله ختيک د بانډي ملا د مصري
 بانډي نوښار تحصيل وو نو کيد ۷ شي چي ابراهيم
 حقه ورځي په مصري بانډه کني هم تېرې کړې وې
 او حکه يي صفي الله ختيک په تېر وشوؤ عالمانو
 کني ذکر هم اوکړو۔

د ابراهيم باره کني د افضل رشاد د وېشانته پس هغوي د ستر
 محقق ارواښاد عبدالعليم اثر افغاني صېب يک هم په دې کتاب کني
 هم په دغه صفحه ۲۹۳ يکي۔

د ښاغلي اثر د يک مطابق ابراهيم د سوات د
 مشهور بزرگ پير پونده مېږ په اولاد کني يو
 ډېر لوي عالم روحاني بزرگ او د پښتو ژبي
 د پخواني طرز اسلوب په يکونکو کني د موزوني
 طلبي شاعر او اديب تېر شوه د۔

په بل حله کني هم په دغه صفحه ۲۹۳ د پټ ستوري کتاب
 پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ د اثر صېب يک يکي۔
 او د ابراهيم د ليکلو طرز د انجون دروېزه د بک
 په سپړوي کني د ۷ هر کله چي صفي الله ختيک
 په مياشت د صفر المنظر ۱۲۷۳ کني دده ذکر د
 تېر و شوؤ عالمانو په حيث سره کوي د ۷
 او د ميان صېب محمد عمر د شملکو زوي عبيد الله
 ميان گل د خپل کتاب هفت پېگړ په ديا چله

کښې دده ددې قيصې نوم ياد کړې دے او حضرت
ميان گل په ۱۲۲۳ هـ کښې وفات شوه دے نو
وېلے شي پچې حاجي ابراهيم بابا د ۱۳۰۰ په زمانه
کښې تېر شوه دے -

اوس راتو د بناعلي محقيق پروفيسر محمد افضل رضا صيب د بل کتاب
"د پښتو غزل" چاپ پښتو اکېډمي پېښور کال ۱۹۷۸، صفحه ۱۲۴
باندې يک ته هغوي ددې نوموړي شاعر باره کښې ليکي -

ابراهيم د سوات اوسېدا ونکے وو - د پير پر بنده
صيب په اولاد کښې وو د ۱۲۰۰ هـ په زمانه کښې
تېر شوه دے د زقوم بادشاه اوسېد الملوک
قيصې هم يکلي دي - قلبي ذخيره ې په
قبر کښې کښې دفن ده لاندېښه يو غزل ې
کلید افغاني کښې نقل کړے شوه دے - غزل ې
د پښتو د قديم غزل ټولې ټوټې لري ټوټې
غزلې ې راقم الحروف پټ سوري * کتاب کښې
درج کړي دي -

د افغانستان ستر محقيق او نوميال يکوال ارواښاد عبدالحی جيبی
صيب د ابراهيم په باره کښې دخپل تاليف پښتانه شعراء اوله حصه
چاپ پښتو ادبي مرکز سرانے نورنگ بنون کال ۱۹۸۴، صفحه ۷۵
باندې ليکي -

ابراهيم هم د هغه شاعرانو نه يو دے کوم چي په

گمناوی کڻي مردے - حالات او دیوان ٿي نه
دے پاڻي دده بس دکلید افغاني په ذریعہ یو
غزل تردی وخته ژوندے پاڻي دے او دے
مون دهنی په وجه دیو بنه شاعر په
چٿ پښتو -

~

چي د عشق سودا په سوکرم کله مرد یم
سر پر بسکپه په میدان کڻي د عشق فرد یم
د عشق نوم حُکله په ما باندې سهي شه
وچي شونډې لوندې سترگي کونه زرد یم
د یادداشت بھرہ به بیاموم امید دے
لکه تن چي شغول شوے په یاد گو دیم
که ٻي سراو مال دیار په مینه لار شي
خدا ٿي دې نه کړه که پري گوم یا پري سو دیم
تعلق هستي ٻي دواړه پسي شا کړه
جریده د عشق په لار کڻي روان فرد یم
دامن واخله چر ٻي گود اوده نه شي
خسته پروت دیار په در کڻي لکه گس دیم
بپردان د عشق له سوزہ خیر نه شو
بواہیم حُکله منت بار د اهل درد یم

۶۹

د افغانستان بل ستر محقق هېواد مل زلمې هم د ابراهيم باره
کښې يکې -

ابراهيم از شعراي قديم پښتو است پادري هېوز غزل ابراهيم
دا از چمن به نظر رکيد افغانی تمجب کرده ابراهيم غزليات
عشقی سرود تذکره نويسان، پښتو شعر و شرح حال ويدا
ضبط کرده اند از دست -

۴. بي دردان د عشق له سوزه خېدرنه شول
ابراهيم حککه منت باد و اهل درد يم (۲)

دانو وو د ابراهيم په باره کښې د مختلفو محققينو د - تاريخ په رڼا
خه پر شان پېژندنه چې څوک وو د کوم زماني وو - شاعر وو
بزرگ وو صوفي وو په دغه تېر شوي تحقيق باندې پر شان
سوچ پکار ده او چې په اختصار ې حاج واخلو نو معلومېږي
چې دغه ټول حقيقتونه د تضاد ښکاري او په يو وخت مختلف
بيا نونه بيان شوي دي بناغله افضل رقما هېب په يو ځاي کښې
يکې چې د يو خطي نسخې له مخه متوطن ختيک د مصري بانډې
نومبار وسېدونکې ده او په بل ځاي کښې د اشرهېب په وېسنا

۲. زلمې هېواد من فرهنگ زبان و ادبيات پښتو چاپ وزارت

تعليم و تربيه کابل کال ۱۹۷۷ صفحه ۷، ۸

متفق دے چي د سوات د پير پوند، اولاد کني دے او هم صفه غزل
چي يکي کوم چي جيري صيب يکله دے -
البتہ ارواڻاد جيبي صيب په گننامہ شاعرانو کني اچو لے
دے او هغوي ته چي حالات نه دي معلوم دهغوي دا يک د
قدر وړ دے -

دا حئي چي بز د خپل نظر په تله ووتلو هر چاته
حق حاصد دے چي خبرته او کوي زه خبرند وال نه يم خو
دنه د ابراهيم باره کني د خپلو معلوماتو په رڼا کني خپله يو نظريه
لرم - او خپل دې يکاته حتمي نه دايم - دنه راقم الحروف د
تپرشري يک او تحقيق په رڼا کني څه معلومات او د خپلو معلوماتو
د زخيز کوي يو کول غواړي - او لوستونکو ته د ابراهيم په باره کني
خپله خبرته پيش کول غواړي -

د ابراهيم غزل په چمن بي عدیل وگنښن بي تمثيل کني چي دميان
انځور کلا خپل تاليف دې کني دکوهم شته ميان انځور کلا کتاب
په ۲۵ رمضان ۱۳۰۱ کني يکله دے او په دې کني درخوانو
غوره هغه شاعرانو ذکر کي دے کوم چي دنوشحال بابا، رحمان بابا
وغیره، تر وخته وو -

خبرته چي هر کله څوک کوي نو داخلي او خارجي شهادتو
ضروري دي د چاپېر چل حالات او دنزدې زمانې حالات د
هغې نه پسته حالات نو تحقيق بيا هله پکار دے دا سپي نه چي
بي توکله بي تحقيقه کله د سوات او کله دمصري بانوي راقم الحروف

چي کومہ نظریہ د ابراہیم بارہ کبھی پیش کوی ہفہ بہ دبرہ درج
شوی شہادتونو یہ تہ تہی او پیش کوی بہ ئی -
میاں انجمن چي دکومو شاعرانو نو ذکر یہ خپل کتاب کبھی کرے
دے تو ابراہیم ئی دکومو شاعرانو یہ زمانہ کبھی اپولے دے د
دہ غزل دکومو شاعرانو د وخت سرہ قافیو ردیفونو سرہ سمون خوری
نوددی نہ معلومہ شی چي دے دہفہ وخت شاعر دے نو، سوچ
بہ موزن تہ یو لار اویشائی زمونز رہنمائی بہ وکری او بیابہ موزن یہ
دغہ لارچیل مرام تہ تگ کوو دغہ زمانہ یہ شاعرانو کبھی خوشحال با
ہم یاد شوے دے پښتو ادب باندی ددہ او ددوی دخالدان لوی
احسان دے - خوشحال بابا نہ را واخلہ زامن - نمسی کوروسی ئی ہم
دپښتو ادب خدمت کوی لگیادی - او پښتو ادب تہ وده وکوی -
دغہ شان د خوشحال بابا مشر رورچي یہ جمال خان - جمیل خان
نواجہ جمال الدین نومونو باندی یہ مختلفو موقعو یاد شوے
ہفہ ہم نکه د خپل رور د توری او قلم خاندو او یہ ادبی میدان کبھی
دخپل رور خوشحال بابا تہ روستونہ وونو بن صرف فرق داوچ جمال خان
بابا د تصوف، سلوک، معرفت لارچیلہ کر ددی شہر باوچو جمال تہ بابا شاعری
ہم کوہ د شاعر یہ بارہ کبھی افضل رضا مہ پتہ سوری نو کتب او دافغانستان نویسی
اوستریکوال عبداللہ خدا شکار بختائی یہ پښتانه شعراء پنجم
توک کبھی یہ رومینو صفحو کبھی نو سرہ د هقوی د شعرونو
غزلو دہر یہ وساعت سرہ کرے دے - ددوی خطی نسخی د تذکرہ
الاولیاء او نور محمدیہ یہ نومونو یہ فارسی ژبہ کبھی یکٹے یہ

پښتو اکېډمي پېښور کېږي پرې دې دغه شان الرشيف سټي
افغانستان کې هم يو خطي د فارسي نسخه پرته ده چې وس
وس هغوي د مناقب شېخ رحيمکار په نوم چاپ کړې ده زما دې
مطلب د دے چې دغو شمال بابا سکه دور هم په ادبي ميدان کېږي
د چانه روستو نه دے نو دغه شان د جمال خان بابا زامنو هم خپل
خانداني روايات قائم او برقرار ساتلي دي - نکه د جمال خان بابا
زوي محمد صديق چې د هغري نه پس سجاده نشين هم وو د هغوي
ديوان چې دکابل نه د "ديوان صديق" په نوم چاپ دے -

راحم خپلې مدعا ته چې ابراهيم زما په نظر کېږي څوک
دے توکومه چې زما تحقيق دے نو ابراهيم گمنامه نه دے د جمال
خان بابا زوي دے سکه د خپل توه او پلار شاعروو - صوفي وو
بزرگ وو - لوستونکي به وايي چې تا سره څه ثبوت دے دته به
زه د خپل گران مشر ميان فردوس شاه فقير خپل د مرتب شوې شجر
نسب نه حواله ورکړم -

لس
د جمال خان بابا څلور بيبياني وې د هغوي ديار
زامن وو يه هغه بيبيانو کېږي د بي بي رابعې
چې په قام اسماعيل خېله وه پنځه زامن وو
چې نومونه ئې په دې رنگ دي -

- ۱- محمد ابراهيم ۲- محمد اسحاق ۳- فقير محمد صديق ۴- محمد عناق ۵- محمد صالح (۳)
 - ۳- فقير خپل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خان خپل فقير خپل
- ناشر انجمن اتحاد جمال خپل چشعي اکوړه خټک د چاپ کال ستمبر ۱۹۹۱ م

دا رو ښه ثبوت څي دغه شاعر څي ذکر ٿي به ڇهن ٻي مدد مل وگهڻ
ٻي تمثيل ميان اٽڪر گل اوکيد افغاني کڻي يادري شيرز کړي
دے گمنامه نه دے گمنامه ځکه دے څي چا تحقيق نه دے کړي د
فقير جيل بېگه جال خان زوي دے ځکه ٿي هم په دغه کتاب کڻي د
يوې زماني د شاعرانو په قطار کڻي ځاي کړي دے.

دغه شان بنا غلې افضل رفا هب بيگي څي هغه د مصري بانډي
متوطن ختيگ څي د تمثيل نوښار يو کلي دے اوسېدو نکه وو د مصري
بانډي لږ محل وقوع مصري بانډه په اکوري کڻي د سيند په څار
ده بلکه دا هم وپيل شي څي اکوري او مصري بانډه کڻي فرق
نه وو بلکه هر کله څي سيند يعني اباسين خيل رخ بدل کړو نو
مصري بانډي ٿي جدا کړه اشرف خان هجري هم دا په خپلو شعرو
کڻي په تاحت هم ياده کړي ده د جمال خان اولاد په پشمي - اکوري
نحال پوره - نظام پور - شېدو او دغه شان په نورو خواوشا
کلو کڻي آباد دے - دا هم يو ثبوت دے کېدے شي څي ابراهيم بابا
په مصري بانډه کڻي سکونت اختيار کړي وي ځکه څي مصري بانډ
او دغه قول نزدې خواوشاکي خود غويي ملکيت او جايداد و
دلته به زه د ثبوت په توگه د ارواښاد ستر محقق عبدالحليم
اشرفاني هب يو ليک ته د لوستونکو پاملرنه را وگرځوم هغوي په
خپل يو مضمون څي سرخط ٿي "اخلاقاً نه" دے کڻي بيگي -

افضل خان دا ذکر نه کوي څي محمد اسحاق - محمد ابراهيم

د محمد صديق کشران روښه هم دده د پلار محمد اشرف خان

نه هم مشران وو هم د پرېنه شاعران وو په شال
 کښې د فقير ابراهيم پشتمې "سهروردي يو غزل
 راوړم -

پچې د عشق سودا په سرکړم کله مرديم
 سر پرېکړه په ميدان کښې لکه فرديم
 چې دردان د عشق له سوزه خپرونه شو
 ابراهيم حکه منت يار د اهل درد يم (۴)

هغوي يکې په دې غزل کښې مصرعه جريده د عشق په
 لار کښې روان فرديم دا بنايې چې ابراهيم په مقام د فرديت کښې
 وو چې د فنايې الله مرتبه ده چرته د مقام فرديت خاوند ابراهيم
 او چرته د افضل خان پلار محمد شرف خان هجري بکن افضل خان
 چې ذکر نه کوي -

دا وو د اثر صيب يک - دلته کښې اثر صيب هم د دغه ابراهيم
 بانه کښې بل شان يکل کوي - کېدے شي چې هغوي په دې نېټه
 رسېدے وي چې هغه مخکښې تحقيق سخي نه وو بلکه هرکله چې
 هغوي ته معلومه شوه چې جمال خان بابا په زامنو کښې هم شته
 او د مصري باندي او سپدونکې دے نو درې نه معلومه شوه چې
 دا ابراهيم جمال خان بابا زوي دے - جمال خان بابا چې په فقير بابا
 مشهور دے د غوثيت او قطبيت د درجو نه تېر شوه دے دغه

۴ - خوشحال ريويو شماره ۱۰ پښتو اکبري پېښور چاپ کال ۱۹۸۷ ص ۷۵

شان د اولادېم تربیت کړې او وخت په وخت کې زامن هم سجاوه
نشین پاتې شوي او د تصوف، سلوک، مختلف درجاو نه تېر شوي نو
شاعري کې هم د تصوف په رنگ کېنې رنگ ده بلکه په یو غزل کېنې وایې

یې خبر په اسرارته شي د هو هو
په هغو بیرو د هر چا شه تو تو
له اوله پرې د قتل فترې زه کړم
د غافل په غزا کې هي رو رو
شوک غافل خاموشه ناست وي مستغرق شو
شوک فاخته غوندي ندې که په کو کو
بې افتابه زره پا یې نه ده
بنکاره وي دغو په مخ سره یو یو
د ستا مخ زما دسترگو منظر گاه دے
ستا مخ په اورې سترگې شوې لو لو
بې دردان به اهل درد نه شي براهیمه
هرې لري که په سل خله کړې فو فو (۵)

د عبدالقادر خان خټک یو غزل هم په دې قافیه باندې لیکل شوی دے

۵ - رضا محمد افضل پټ ستوري پښتواکېمي

پېښور یونیورسټي ۱۹۸۴ م ۳۹۷

چا موندلے دے نارې وھي ھو ھو
ٹوک طالب خني پستنه کا کو کو
عريشان ي پرستش کا له فوشيا نو
فرشيان هم پسي گويي په سو سو
د دوئي خبرې مږ کوه مطربه
په نغمه کني يو يو وايه نه دو دو
چي راغلي له عدم دے وجود ته
اواز يو ترسبله کا چي به خو خو
د تواني شاهين ياغي شورابه نه شي
که فریاد د عبدالقادر کاندې قو قو

د عبدالقادر خان بابا هم په دې غزل کې د تصوف رنگ دے -
دغه شان په چمن کې نظير کې د خوشحال بابا عبدالقادر خان
ختک ، اشرف خان هجري ، کامه رختک ، سعيد بابا سکندر خان ختک
د غېره و غېره دهغه شاعرانو غزلې ليکلي شوي دي کوم چي
دغه ټول ديوي زماني شاعران و - او ابراهيم بابا هم ددغه
زماني د شاعرانو په قطار کې اډولے شوع دے -
په ټول تفصيلي بحث به ننږين نظر واپو -

د جمال خان بابا د وفات زمانه ۱۱۱۶ هـ د ۵۵ - د ابراهيم بابا زمانه
۱۲۰۰ هـ ليکلي شوي ده خودا زمانه نظر کې د عبدالقادر خان ختک
همزولے کم و بيش د ۱۱۴۲ هـ زماني دے ځکه چي غزلي ي ديو
بل په قافيه يوشان بکاري -

ابراهيم بابا متوطن نختک د مسري باندي اڪوري اوسيدونکي
دے دغه ٿي د اوسيد و اوکلي تبتو دے بل تبتو ٿي دا سڀ
نيشته چي چرتو په ليک کني راغلي وي دا ابراهيم بابا په غزلونو
باندي د تصوف رنگ هم پروت دے -

ابراهيم بابا د عبدالقادر خان سکندر خان دي د زماني په شاعرانو
کني بنودلے شوے دے -

د نوح جمال بابا د سکه دور جمال خان بابا په تبعه کني دا ابراهيم
بابا نوم شسته او د زماني سمون ٿي هم دهغوي د زماني سره دے -
ددي تحقيق په رڼا کني دا ثابت شوه چي دا ابراهيم بابا
هم د جمال خان حميد بيگ فقير بابا زوي دے د مور نوم ٿي بي بي
دابعه وو په قام اسماعيل خيله وه - ضروري نه ده چي بس
دا تحقيق سهي دے بلکه زما ددي مضمون ليکو مطلب دا دے چي نور
پياوړي تحقيقات دي هم لٽون اوکړي اويته دغه موضوع دي
خه او ليکي چي داروان نسل ترې خبر شي -

کتابونه :

- ۱- رضا محمد افضل پروفيسر پښتو پښتو اکيډمي پېښور
يونيو رسټي ۱۹۸۳
- ۲- رضا محمد افضل پروفيسر د پښتو غزل پښتو اکيډمي پېښور،
يونيو رسټي ۱۹۷۸

- ۳- ڀيرو زياردي ڪيڏا فغافي د ڏٺو ڏيوي عبداللہ خدا متڪار
نعتاني په سرزده ڪابل ۱۳۵۶ ش ۵ -
- ۴- نوشحال ريوي شماره ۱ پښتو اڪيڊمي پښور يونيورسٽي ڪال
۱۹۸۳
- ۵- صواد مل زلعي فرهنگ زبان و ادبيات پښتو مطبع تعيم و
تربيه ڪابل ۱۹۷۷ء
- ۶- خټک عبدالقادر خان خدا يفته خټک مڌونه و مرتبه انوار الحق
سيد يونيورسٽي بک ايجنسي خيبر بازار پښور
- ۷- جيبي عبدالحميد پښتانه شعراء اوله حمده يونيورسٽي بک
ايجنسي خيبر بازار پښور -
- ۸- فقير خيل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خيل انجمن اتحاد
جمال خيل پشيمي اکوړه خټک سټير ۱۹۹۱ء -

نوم وروکے شاعر

محمد سعيد اودهغه قلمي آثار

زموڼ د پښتنو په هره قبیله - خاندان او قوم کېږي د پرلومو
لوئو شاعران - ادیبان - عالمان سپر شوي دي چې ځيني ښکاره
دي او ځيني اوس هم په تیارو کې پټ دي را برسېره کول غواړي -
خو دغه خلقو د علم خزانې زموڼ د ناپوهی په وجه ورځ په
ورځ گړوونو کې پټېږي او موږ د دغه خلقو د علم خزانې نه
مخرومه پاتې کېږو او زموڼ د د پښتنو په سیمه کې اوس هم داسې
لویې لویې علمي کورنۍ شته چې په هغې کې د لویو لویو شاعرانو
ادیبانو عالمانو کتابونه په چاپي او قلمي شکل کېږي نو دې
پراته دي او دغه خلقو سره یې هېڅ قدر و قیمت نېشه
او د دغه ناپوهی په وجه دغه پوهه خلق اوس په نوم
ورکو کې شمار لې شي چې زموڼ د پاره د پرلومو زیان دے که
چرې دغه قیمتي علمي سرمایه را برسېره کړه شي نو د رازان
وخت تل به ترې د پرځه زده کړي - ولې چې د دغه نوموړو پوهانو
د علم په وجه نه صرف موږ د علم درناوه متور شو بلکه رازان
نسل به هم په دغه لارځپل تگ تېن کړي او ذهني ثقافتی

سياسي علمي پر محنتگ به نور هم مخ په وړاندې کړي نو ددې
هر څه باوجود داسې علمي کورنۍ هم شتم چې هغوي غواړي
چې دهغوي داسلافو کارنامې دې په ډاگه کړي شي په دې
سلسله کې چې زه نن دکوم نوم وړکي شاعر - عالم نوم رابرسېره
کول غواړم او د نوم نه ئې گودونه سندرم او دهغوي ورک
قلبي آثار راښکاره کولو باندې خپله مقاله بناسته کوم په دې
سبب چې د پښتو ادب په باب کې نوې اضافه وشي هغه نوم
ورکي شاعر - عالم ميان محمد سعيد دے باندې چې اول په دې رڼا
واچو و چې دوي څوک دي دکوم ځای دي په کومه زمانه کې
ئې ژوند تېرولو او دکوم خاندان څخه تعلق لري ددې معلوماتو
حاصلولو دپاره به موږ دوه لارې چلوو يو لار د ميان محمد سعيد
د قلبي آثارو په رڼا کې او بيله دهغوي د خاندان د افرادو
د ليک يا زباني شهادت نه چې په دې وخت کې ژوند تېروي او دې
سره به موږ ته دوه اړخيزه گټور معلومات په گوته شي - په
ختيکو کې د بهادر بابا چې ابک بابا باندې شهرت لري کورنۍ په
مذهبي سياسي - علمي او ادبي لحاظ سره لوړ مقام لري د
بهادر بابا نوم په روحاني دنيا کې لکه د ځلنده ستوري ښکاره
دے او هم دغه شان دهغوي زامن د سلوک د لارې دستخو
ريافتونو نه تېر شوي او د غوثيت او قطبيت درجات ئې موندلي
د بهادر بابا (ابک بابا) د دې زامن وو چې دهغوي نومونه
دا دنگه دي -

۱۔ حضرت کسیر گل معروف بہ کاکا صاحب ۲۔ حضرت حیات بابا
۳۔ حضرت شیخ عفتان بابا

دوہی پہ تائید کینی د حضرت کسیر گل بابا (کاکا صاحب) د زوی
حضرت حلیم گل بابا کتاب مقامات قطبیہ و مقالات قدسیہ چ میاں
مہند اللہ کاکا خیل پہ فارسی ژبہ کینی چاپ کړی او پہ اردو کینی ترجمہ
ٹی اروا بنیاد عبدالوازیق کوثر کړی د ۵ پہ صفحہ ۲۳۶ باندی لیکي
حضرت صاحب کے دو بھائی تھے اور دونوں صاحبان
ولایت تھے ایک حیات خان صاحب اور دوسرا شیخ عفتان تھا
جو کہ شیخ جی کے گنبد کے نزدیک دفن ہیں۔

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو او دوارہ د ولایت
خاوندان وو د نوم حیات خان او دوہم شیخ عفتان
نومہد وچ د شیخ جی (کاکا صاحب گنبد سرہ نزدیکی بنسخت
دی -

د غہ شان تاریخ موضع د افضل خان خٹک کینی ہم د غہ ذکر
شوے او ستر تحقیق اروا بنیاد سرفراز خان عقاب خٹک ہم پہ خیل
کتابچہ "کاکا صاحب" کینی پہ صفحہ ۲۹ لیکي -
کاکا صاحب کے دو بھائی تھے ایک کا نام حیات خان اور
دوسرے کا نام شیخ عفتان -

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو دیو نوم حیات خان او
د بیل شیخ عفتان وو -
د غہ کتابچہ "کاکا صاحب" پہ صفحہ ۳۰ د مناقب شیخ رحیمکار

د ميان شمس الدين کاکاخېل (قلمبي) په حواله سرفراز خان عقاب خټک
د کاکا صېب د روڼو باره کښې يو شعر د اشان پېش کوي

د دۀ دوه روڼه په ځان

حيات خان او شېخ عفاڼ

د بهادر بابا زابک صېب د دې زامنو د اولاد سلسله په دې
دولده چې د کاکا صېب اولاد ته کاکاخېل ميان ګان وايي او د حيات
خان او شېخ عفاڼ اولاد ته ايک خېل ميان ګان وايي په دې دواړو
کورنو کښې لوسته عالمان - شاعران اديبان تېرشوي او
اوس هم شته زمونږ د دې مقالې دا نوم وروکے شاعر - عالم ميا
محمد سعيد د ابک خېلو ميان ګانو د کورنۍ سره تعلق لري په
نن زمانه کښې په ابک خېلو ميان ګانو کښې خدايې خېلې ميان
سپېد رسول رستا ستر شاعر - اديب محقق - عالم تېرشوے ابک
خېل ميان ګان تر لري لري علاقه کښې پراته دي -

د ميان محمد سعيد شېخه نسب چې راقم د هغوي د عمسي مولانا
سلطان محمود صاحب پېش امام د مير زمان بابا جات واقع لوند
خوړ روډ کا تېلنگ نه تر لاسه کړي او مننه ئې کوم دارنگه ده

ميان محمد سعيد بن ميان محمد جنېد بن ميان عباس گل

بن ميان امير الله بن ميان عبداللہ بن ميان يوسف

بابا بن ميان عباس گل بن ميان اسماعيل بابا بن ميان

لائق شاه بن ميان علي خان بن ميان شېخ عفاڼ بابا

بن بهادر خان بابا معروف به ابک صاحب -

مياں محمد سعيد د مردان ضلعي د کاتينگ کلي په اوډيگرام کښي
زېږېدلې وو د زېږېدنې نېټه ټي ١٢٦٣ هـ ق ده د مياں محمد سعيد
کشر رور عبد الجليل نومېد وچې په ١٣٠٤ هـ ق کښي مړ شو د دغه
دغه شاعر - عالم مياں محمد سعيد د زامنو نومونه دارنگه
دي -

مياں عبدالواحد - مياں غلام محمد - مياں غلام صدق

مياں سلطان محمود ، مياں سېد محمود

په زامنو کښي ټي د غلام محمد اولاد نه وو او د نورو زامنو نه ټي د
اولاد سلسله جاري ده چې اوس هم په کاتينگ کښي د اېک خېلوميان
کامونيه نوم ژوند او وخت تېره وي د مياں محمد سعيد دوه بيايي
وي - مياں غلام صدق او مياں غلام محمد د مشرې بي بي اولاد
وو او نور زامن ټي د کشرې بي بي نه زېږېدلي وو - په زامنو کښي
ټي غلام صدق ډېر ښه خطاط وو شاعر هم وو د غلام صدق
د لاس يو قلعي د اشعارو جونگ هم په لاس راغلي په دغه
جونگ کښي د ديار لسې او شوار لسې هجري د شاعرانو اشعار
درج دي چې په هغه شاعرانو کښي د يوڅو نومونه دارنگه دي
غلام صدق په خپله چې په مياں گل تخلص سره شعريکي - ملا فضل -
علي احمد - خيرے - مختار - خاکسار - مياں محمد سعيد چې د غلام
صدق پلار دے - وغيره نورو شاعرانو شعرونه - داڅو وو د
مياں محمد سعيد د ژوند خاندان ځائے ځاښېن ے - اولاد او
زېږېدنې متعلق معلومات -

قلمی آثار

میاں محمد سعید ددیارسہی ہجری یونوم وروکے
 خوب تر بی شاعر او عالم ووچ پہ سعید تخلص سره بی شعر وی بی
 ددوی پہ قلمی آثارو کئی بی بی کوم قلمی آثار پہ لاس راغلی
 دا آثار پہ پښتو ادب کئی دیونوی باب (ضافه لری هغه خطی
 آثار پہ دارنگه دی -

۱- فتح العراق ۲ سفرنامه بنگال
 ددی آثارو تفسیری ذکر پہ دا ۱۰۰۰۰

۱- فتح العراق :

دا د میاں محمد سعید دلاس نیکے شو بی خطی پښتو منظومہ
 نسخہ ده بی دراقم سره پہ کتب خانه کئی کولندی ده اوس اوس پہ
 مارچ ۱۹۹۸ کئی پہ لاس راغلی پہ ددی کتاب کئی میاں محمد سعید
 دزقوم بادشاه دجنگ قیصه پہ چر تفسیل سره بیان کړی ده او
 پہ دغه مناسبت سره بی ورته نوم "فتح العراق" ایښود دے۔
 دلته دا خبره یاد لرل پکار دی بی د "جنگنامه زقوم" پہ نوم یو وره
 کتابچه بی ۱۲ مخونه لری په هندو پرېس دھلی کئی چاپ شو بی ددی
 نسخی مؤلف "امیر" نوم بی اوسبله نسخہ د محمد ابراهیم دزقوم
 باد ... اہ قیصه نوم بی بی په خطی شکل کئی پښتو اکبریمی پښتو
 یونیورسٹی اود افغانستان د ستر محقق گوان زلمی هېوادل
 صې په کتب خانه کئی موجوده اود میاں محمد سعید دا جنگنامه

ز قوم درېم دريافت دے دا کتاب په پښتو مثنوي کې ليکل شوے دے
په حېم ۱۷۹ مخونه لري - کاغذ يې يورپي دے ژبه يې ختيځي ده په
قطع ۲۵×۱۴ سنځي ميتر دے خط يې نستعليق دے په قوره سياهي
ليکل شوے دے يوڅو مخونه يې په شنه سياهي ليکلي دي د کتاب
د مخ (۱) نه تر (۳۹) مخه پورې " حمد - حكايت - مناجات - نعت - مناجات -
صفت چهار يار - بيان گردش زمان و حالات جهان - حكايت - سبب
تاليف كتاب بيان حالات خود" ليک دي ورپسې د (۷۰) مخ نه تر مخ (۱۷۹)
پورې د ز قوم بادشاه د جنگ قيصه په تفصيل سره ليکلي ده او په
آخري ځايه په عنوان " نبي الخاتمہ كتاب و تاريخ" سره كېږي ده د كتاب
په باب " سبب تاليف كتاب و بيان حالات خود" او د كتاب د ليكلو وجه
يكي خود اختصار په توگه به دلته ليكم چې په ۸ ماه محرم الحرام
۱۳۰۳ ق د محمد سعيد كشر رور عبد الجليل په ډكه جلال آباد علاقه
گوداب ملك ننگرهار كېږي د ډاكوانو د لاسه شهيد كړے شو لکه يكي -
په مقام كېږي د ډكي غلو مفسدانو
دے شهيد كړو احوال واورئ اے يارانو
د خپل رور په غم كېږي غمجن شو او د ډېره غم او د كورني و اقتصاد
مشكلاتو له سببه هندوستان ته په سفر لاړو په دې سفر كېږي د
زياتو مشكلاتو سره مخامخ شو دلته دا ياداشت د پاره ليكم چې د
دغه مشكلاتو حالات يې د راقم سره دهغوي د لاس ليكلے ليك په
فارسي كېږي چې خپل عزيز ته يې د هندوستان د آسام نه په نومبر ۱۸۸۹
كېږي په تفصيل سره ليکلي او په كتاب فتح العراق كېږي هم دسې حالات

بيکي رص ۳۷)

هر کله چي راغله دوار پيلوخته
ماوے راشه ددي نپيل ملکه وتخته
سفر وکړه کوندا ددي داسه آسان
په سفر باندي ورکېږي مدام گوان
ماوې راشه برابر دهند په لور حه
برابره دغه گادي کښي د اور حه
نوروان شدم کوره هغه آنه
شوپه زړه کښي پي بڼه نيت دهند وستا
لازم شکه کوز دکن ان ويرا ساه
په فراق فراق کښي تل په غم کښي ژاړه
نه پي يار نه پي شوک دوست دلاري مل وو
يک تنه زما په زړه دغه غوښل وو

د کتاب سبب تاليف هم په صفحه ۳۸ بيکي -

خاص پور شوې د کتاب دې دپاره
ملک دهند وو پښتو هم نه وه اظهاره
نور پي خان شغولو جوړې کتاب کړ
د کتاب پي د غزا په يوباب کړ
د سره هم شته د دې پي قيصي نورې
د عبت او نصيحت که پي گوري

د کتاب د نوم باريه کښي بيکي رص ۳۸)

ورته نوم شو مقرر فتح العراق بيا
په فارسي کښې دغه نوم لري او راق بيا
د کتاب آغاز بسم الله الرحمن الرحيم نه ورسته داسې کوي
اول حمد د پاک الله رحمن رحيم دے
چې خالق بازق جبار خبير عليم دے
چې واحد احد صمد سمیع بصير دے
نَمْ يَلِدُ وَنَمْ يُولَدُ لَهُ حَاجِبٌ يَه وَزِيرٌ
چې شريکه بادشاهي ئې ده قاسمه
چې زواله ئې نقصانه ئې علته دے دا ئمه
د زقوم قيصه په هغه ۱۰۰ د آغاز داستان جنگ بادشاه زقوم کټه
محمد در پس اورفته بود" باب لاندې په دې ډول شروع کوي .
ای قلمه راشه بيا وکړه تحريرين
تحرير هسي چې ملک کوي واره مينين
د محزون د فارسي شه پښتو سنج
په لاس ورکړه افغانانو ته دا گنج
که دا گنج هم شي په لاس د افغانانو
په د عاکښې به هم ياد کړه ما يارانو
هسي نقل د ناقله نه د فارس دے
هغه څوک چې بيا ددې قيصې وارث دے
هغه کاندې په دارنگه واوره ته بين
مايدله دا بيان دے هسي شان

چې حضرت په مدينه کښې يو ورځ ناست وو
دې مجلس ورسره ناست په چې وراست وو
هم ووناست ورسره خلوس، ميانان
لارځومکي لکه ستوري د آسمان
دېر اصحاب وو ورسره موره هم نشين
په د ا ميان راغی فرمان درې متين
چې را ئيل راغی په حکم دستار بيا
شو په مخکښې د حضرت نبي مختار بيا
چې را ئيل وے يا رسول صلوات دے
دا صلوات هم د جانب د پاک ذات دے
بيا ئې هسې فرما ئيلي دي رسول
اے په نژد دخدا ئے دهر نبي قبول
د عراق په طرف درومه روانې ه
حکم دغه دے يو دم حعطليگه
د عراق په نواحي يو قلا ده
د کفار تن په هغه هائے غوغا ده
او بل فتح د عراق د هغې نوم دے
او بادشاه په کښې ښکاره واپم زويم
دے په ټولو کافرانو دے سردار
د عراق په ملک کښې حکم کوي نامدار

په هغې پسې روان کړه خپل لشکر
 رب به درکړه درته فتح هم تفر
 د زقوم بادشاه د جنگ دا قيصه په صفحه ۱۷۹ په دې بټ سره
 پاڼې ته رسېږي -

کړې ايمان مې سلامت پاک وهايه
 ماله بنده خلاص کړې دهر رنګې عذابه
 هم سره د قبول امت د پاک حضرت
 کوه داخل موجهله واره په جنت
 او د کتاب خاتمه په نې الخاتمه کتاب د تاريخ په عنوان کوي او
 دارنگه شعر يکي -

زړه مې بشد د غمونو په زخيره خلقه
 نورې وکړه سې رنگ يو تدبير خلقه
 دا قلم او سياهي هم کاغذ درې واره ^{خلقته}
 ما کړل جمع سره دوي کورې هم غاړه خلقه
 نورې دا احوال تحرير کړو دې د پاره خلقه
 کونډ ياد هم ما عاجز کړي رب د پاره خلقه
 يوډ مالک ماته وکړې د اخلاصه خلقه
 چې زه شم خلاص هم د غمونو د اسوا ^{خلقته}

رب به درکړه عوضونه بي پايانه خلقه
 زه دا سوال کوم هې درحمانه خلقه

۹

بل تاریخ وودرجب المرجب اتویشتم خلقه
 هم سنه د هجره هسې نویشتم خلقه
 دیارلس سوو پی دپا دپاسه دیارلس نووا خلقه
 داسنه وه چی کاغذ شودلته تورا خلقه
 په تورا خنکلی کبې د بنگال دملک آسام
 نن ماسعید کولو کتاب دغه تمام خلقه

۲- سفرنامه بنگال :-

میان محمد سعید د کتاب فتح العراق په آخر کبې د (۱۸۰) مخ نه
 تر (۱۹۳) مخ پورې (۳۱ مخونه) هم په دغه تعلق خط کبې په
 خپل لاس په قطع ۲۵۰۱۷۰ سنې میتر په قوش سیا هی سره منظومه
 پښتو کبې سفرنامه بنگال په عنوان

در بیان احوالات سفر ملک بنگال و آسام بنگال

و از کیفیت احوالات ملک آسام

لاندې لیکلې په کوم وخت چو د دکن - آسام - بنگال - کلکته کبې د
 خپل کبې نه لرې وخت تېرولو د سفرنامه بنگال آغاز په دې شعر
 سره کوي -

۱- قلمه را شه بیا ز ما دم ساز شه
 تر د خپل کوکله اوچت په دې آواز شه
 سرکوه بنکته په دې کورد خپل دوات کبې
 دا حالات د آسام بنگال کوه په ابیات کبې

ته به ملک ته څه تحفه یوسې دې ځای نه
را شه یوسه دا احوال ددهاېی ځای نه

بنګال ته دتلو سبب دا سې یېکې

چې کارونه دتقدیر ټول د حکمت دې
څوک خبر خلقه ددرو شي په حقیقت دې
څوک پوره کړه به خپل ملک څوک څواروزار کړه
د خپل ذوق دپاره غم اندوه بسیار کړه
څوک چې غم د خپل بستر د پاسه خوب کړه
څوک د اوسې سرگردان گویي آشوب کړه
دگردش و زمان دا غله دا سخته
په مایاندې یو زمان هم په څو وخته
نور سفر مې کړو اختیار د بنګالی !
رادوان شوم د خپل ملک . جسمی !
برابر دا نخل په نیار د کلکې شوم
په دا ځای کېنې څه موده په وادیلې شوم
د پراشنا مې سرل خاص بهر د شهره
څه مدار عزت مې شو په دا دهره
د کلکې دیو جماعت باره کېنې یېکې -

خاص په شهر د کلکې کېنې جماعت دے
پې جوړې مثال دنیا کېنې د جنت دے

هر گه په کښې صافي سنگ مرمر ده
د مسجد د پاسه بيا مدرسه سېر ده
خوف ندي يو عجيب منقشو ساز ده
مد وخت په هغه شه چې استاذ دے
دغه شان د جماعت هر بناؤت ئې په کښې ستايلے او په يود پر
جکښې انداز کښې ئې د جماعت نقشه زمونږ مخکښې پېش کړي
په دې سفر نامه کښې يو غزل بمحل عنوان لاندے ليکي چې يوڅو
شعرونه ترې دلته راوړم -

څنگ شوي ناست د زمانې د لاسه غلے
سکه څوک چې په خړ سور وي شرمېدلے
خدا ئے دې نکره په ذلت د سوال اخځه څوک
لکه ماچرته پرې نڅو چم نه کله
د اُميد کچکول په لاس هرځاے ويلار يم
دا سي ورېشته چې زه نه ټم ور غلے
په وطن د بگالې کښې مسافر شوم
په هېواد شورانه پاتې کور او کله
د سفر نامې په آخر کښې دا پټ ليکدے
که يو اڅي په چا پېښ چرتنه زمرے شي
غټې صورت به ئې ويرے نه ترے شي
په پښتو ادب کښې ورمېر سفر نامه منظومه د خوشحال بابا
سوات نامه ده او بيا ورپسې ميان محمد سعيد ته دا عزاز

حاصل دے چي په ديار لسمه هجري کښي ځي منظومه سفرنامه د سفرنامه بنگال د ملک
آسام په نوم وليکله په پښتو ادب کښي د خوشحال بابا د منظومې سفرنامې نه پس د سفرنامې
دوهم جيت لري چي پښتو ادب سره علاقه لرونکو د پاره د نوي معنوما توپه طور
پېش کېږي د پښتو ژبې دا نوم وروکې لوسته شاعر عالم په ۱۳۳۴ ق بمطابق
۱۹۱۵ء کال وقات شوے او د کاتلنگ کلي په لويه هديره کې خاورو
ته سپارکے شوے لوي خدائے دې جنونه نصيب کړي امين دا وو
نوم ورکے شاعر۔ عالم ميان محمد سعيد چي مادتيارونه رڼا ته کسرم
هيله لوم چي پوهان به پرې نوس هم څه د قلم لاندې را ولي۔

کتابونه:

- ۱- محمد سعيد ميان فتح العراق خطي پښتو منظومه شخړه ليک در
۱۳۱۳ هـ در کتب خانہ ميان وکيل شاه قبير خېل ساو لډو هېر (مردان)
- ۲- هېواد ملزلي فرهنگ ادبيات پښتو (فارسي) مطبوعه دولتي
کابل ۱۹۸۶ء
- ۳- رفيع حبيب الله پښتو پامنگه پښتو ټولنه دولتي مطبوعه کابل
۱۹۷۷ء
- ۴- عقاب سرفراز خټک کا صاحب ۱۹۶۳ء
- ۵- حلیم گل شېخ۔ مقامات قطبيه و مقالات قدسيه (فارسي) جزل
پرېنټنگ پريس دهلي ۱۳۱۸ هـ
- ۶- خټک افضل خان تاريخ مرصع له نوتونو سره دوست محمد
کامل مومند يونيورسټي بيک (جنسي خېل بازار پېښور)۔

- ۷- پښتو مجله د پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي جولای ۱۹۹۰م
نه تړون (۱۹۹۱م پورې)
- ۸- عقاب سرفراز خان خټک - تاریخ خټک (اردو) حمید یه پریس
پشاور ۱۹۷۵م
- ۹- د اشعار وچونگ خطي د غلام صدیق ابن میان محمد سعید
در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل شجاع نب ایک خیل میان
خطي در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل -
- ۱۰- محمد سعید میان سفرنامه بنگال و ملک آسام خطي پښتونخوا
نسخه در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل ساول و هیر (مدان)

پښتو کښې روښنه منظوم طبي لغت

په هر ژبه کې په علم طب باندې مختلف کتابونه لیکلي شوي دي
چې په هغې کې د مختلفو بيمارو علامات - احوال او علاجونه لیکل شوي دي
دغه شان په پښتو ژبه کې هم د پرېنه ښه کتابونه په علم طب باندې
لیکل شوي ځنې چاپ دي او ځنې اوس هم قلمي پراته دي - چې په هغې
کې د سترنگيال شاعر - عالم او حکيم دوشحال بابا طب نامه يا صحت البدن
لور مقام لري - او دا کتاب په پښتو کې د طب روښنه کتاب گڼل شي -
په دې کې د بدن د مختلفو بيمارو د پاره داروگان تجویز شوي دي
نکه د مثال په توگه د طب نامه د دوشحال خان خټک مرتبه مجد تقويم الحق
کلاخېل مطبوعه دوشحال ريسرچ سپل پښتو اکېډمي پېښور، يونيورسټي
کال ۱۹۸۵، په صفحه ۱۰۰ باندې "دارو ديم سر" عنوان لاندې لیکي -

که په سر دے شقيقه شي
پرو د سترگو عقيقه شي
حنا داخله ښه ئې آس کا
ته ئې پور په سرپاس کا
ستا صحت به ووشي کوره
ته ئې پورې کوره اے دوره

دغه شان د مجد صدیق طب نامه هم شته چې په قلمي شکل کې د

ستر پوهاند صاحبزاده حميد الله پشپن په کتابخانه کښې نوندي ده او
ذکرې په خپل مقالتي کتاب د کوک کښې چاپ پښتو ادبي بورډ کوټه
۱۹۹۶ په صفحه ۴۳ کړې دے - دا نسخه په ۱۳۰۸ هـ کښې ليکلې شوې ده -
او بله قلبي نسخه د خوب زبني شاعر - نیکوال محترم رومان ساغر
د کوهاټ سره په کتابخانه کښې موجود ده په دې منظومه طب نامه
کښې د بيمارو حالات او بيا علاج نودلے شوعے دے نکه د رومان
ساغر يو مقاله "صديق شوک وو" چې په مياشتيزه مجله اباسين
پېښور اکتوبر ۱۹۹۰ کښې چاپ شوي په صفحه ۱۳ د دغه طب نامې
د شروع کېد و نه يو شعر ليکلې چې دلته ئې راخلم -

د حاجي عبداللہ زوييه

اے صديقه! تحقيق بويه

اول رنج و دارو زده کړه

دغه پسه ادويه کړه

هم دغسې يوه بله منظومه طب نامه د معزالدين خټک د
دليل العليل په نوم په تېر هېر شاعران کښې د ارواښاد عبدالجليل اثر
افغاني چاپ د پښتو اکېډمۍ پېښور يونيورسټي پرېل ۱۹۶۳ په
صفحه ۵۶ باندې داسې معرفي کړې ده -

" معزالدين خټک يو بل کتاب په علم طب کښې د وړکوتې بعد

په مثنوي کښې ليکلې دے - د دې کتاب "دليل العليل" نوم

دے چې په ۱۱۷۷ هـ کښې ئې تاليف کړے دے دا کتاب ټول

۲۱ نغونه لري چې په ۱۲۹۹ هـ کښې قلبي شوعے دے او د

خٽڪو د علاقي د موضع تنڪارو د ميان بازگل ولد حرم شاه
فقير خٽل په دريچه پښتو اڪيډمي پښتو ته رارسيد لے دے
يو بل منظوم طبي كتاب "شافع الامراض" په دري مياشتيزه مجله پښتو
سنگوان مولانا عبدالقادر اڪوبر، نومبر، دسمبر ۱۹۵۹ چاپ د پښتو اڪيډمي
پښتو يو نيورسټي ڪنې په صفحه ۱۲۴ زمونږ قلبي نسخي " د مراد
شنواري مقاله ڪنې معرفي كړے شوے - دا كتاب دري است سوات
د توتالو ڪلي ملا بازگل د عربي او فارسي ژبې د طبي كتابونو ته
په پښتو ڪنې منظوم ترجمه كړے دے - په دې كتاب ڪنې مختلف
بابونه دي په هر باب ڪنې درخ علاقات او دهنې د پاره نسخي ښودلے
شوي دي يوه نمونه ئي دا رنگه ده -

باب در بيان زيری

زيرے دے په دو رنگ
بيان ڪم زه له فرهنگ
يو زير دے بل دے تور
تاته وایم زما رور
خودي دي دا صاحب درنخ
ترې به شي صاحب د ڪنج
که اوبه خوري دهندواني
د پخي تا د اوچي
دا قائده ده د خورما دا شاري
چي په خوراک ئي څوڪ راوري

پڄي رڳان د چا اسود وي

که تے چهار تر پڄي اسود وي

دغه شان گوان او محترم سر محقق زلمي هيواد مل په ځپل کتاب
د پښتو نثر اته سوه کاله " کښي هم د مختلفو طبي کتابونو منظوم او منثور
ذکر د زابه علوم او حکمتونه " باب لاندې په صفحه ۹۹ کر دے -
زما دې دومره بحث نه مقصد او مطلب دا معین کول وو-چې په
علم طبیاندي په پښتو ژبه کښي د پر بنه بنه کتابوله لیکل شوي دي چې
په هغې کښي د بیمارو علامات ، حالات او داروگان ښودل شوي دي
خو زه پڄي کوم کتاب دلته معرفي کوم هغه يو ثایاب قلبي کتاب دے
چې په پښتو کښي روښنه منظوم طبي لغت يا طبي فرهنگ دے چې په
انگریزي کښي ورته مېډیکل ډکشنري هم وپیل شي تر اوسه زما د
نظره په پښتو کښي منظوم طبي لغت نه دے تر شوی او نه ئې چرته
ذکر- په دې وجه زه دا په پښتو کښي روښنه منظوم طبي لغت گڼم
او دلته ئې لوستونکو سره معرفي کوم دا کتاب ماته اوس اوس د میان
فردوس شاه فقیر خېل مرتب کونکي شجره نسب فقیر خېل او مناقب
فقیر خېل بېگ له اړخه را سپړو شوی دے او زما په کتابخانه کښي
نور دي دے دا قلبي نسخه د مقدرات افغاني په نوم میان تجمل شاه
فقیر خېل تصنیف کړې ده . د دې نه مخکښې چې په دې لغت بحث او کړو بنه
به دا وي چې د دې دیکونکي میان تجمل شاه فقیر خېل پېژندنه وړاندې
کوم نومونه ته به دوه قسمه معلومات په لاس راشي یو به د نوم
ورکي شاعر میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق معلومات او بل د دغه طبي

لغت معلومات او دواړه قسمه معلومات به د پښتو ادب د پاره گټور
ثابت شي او پښتو ادب کښي به په انکشاف توگه معلومات لوستونکو
ته وړاندې شي او د حقيقتونو په کار به هم راشي - ميان تجمل شاه
فقير خېل د صاحب ديوان شاعر - عالم - مبلغ - يکوال ميان حمد الله
فقير خېل زوے دے او د ميان حمد الله فقير خېل ديوان په اگست
۱۹۹۷ کښي دراقم د مقدماتي سره مدون شوے دے - د نوح شحال بابا د
سکه ورور فقير جميل بگ په اولاد کښي دے - د ميان تجمل شاه فقير خېل
شجره نسب د کتاب شجره نسب فقير خېل، مرتب د ميان فردوس شاه فقير خېل
شعبه ۱۹۹۱، صفحه ۵۵ مطابق د رنگه ده -

ميان تجمل شاه ابن ميان حمد الله ابن ميان
کمال الدين ابن شهيد الدين ابن شيخ فريد گل
ابن فقير محمد صديق ابن جميل خان يا جمال خان
رفيق صاحب ابن شهباز خان ابن يحيى خان
ابن اکوړه خان ابن دروېش محمد -

د ميان تجمل شاه درې زامن وو چې د هغوي نومونه دا دي -

محمد اسرائيل شاه، محمد يوسف شاه - محمد ايوب شاه -

په دې کښي محمد اسرائيل شاه چې په خان ميان شهوړ و هم د پښتو شاعر
او عالم و ميان تجمل شاه فقير خېل په سره چينه ريار حېن کښي
سکونت لرو او اوس ئي هم نسي يعني د ميان اسرائيل شاه - محمد
يوسف شاه - محمد ايوب شاه زامن په سره چينه او يعقوبي کښي
د سوکالو ژوند تېروي - ميان تجمل شاه فقير خېل د پښتو عالم شاعر -

حکیم و ددوي د زېږېدني نېټه معلومه نه ده نو د پلار مولوي
میان حمد الله فقیر خېل زمانه يې ۱۲۰۰ هـ کم او زیات ده نو داسې معلومېږي
چې په دغه هجري کنيې به دوي زېږېدلې وي - ددې نه معلومه
شوه چې میان تجمل شاه فقیر خېل د دولسې او ديارلسې هجري
منځومانه ژوند تېرولو دنېل سکونت او ځانې ځانگي متعلق په خپل
تصنيف طبي لغت " مفردات لغتي " کنيې داسې يکي -

په سره چينه کنيې روره

دے زما سکونت گوسه

او د کتاب د يکلو نېټه هم ښايي چې موخه ترې په اسانه ددوي زما

تاکل شو دوي د کتاب د يکلو نېټه داسې يکي

سن د هجرې چي يادېږي

ديارلس سوه حسابېږي

خلوسه نوسه د پاسه دينه (۱۲۰۰ هـ)

پس لږ اوس بس دينه

ددې نه معلومه شوه چې دوي تر ۱۲۰۰ هـ پورې ژوند تېرولو

دغه شان دخپل خاندان متعلق هم وايي -

زه په اصل فقیر خېل يم

ما هيت کنيې زه ځان خپل يم

دخپل نيکه فقیر خېل بگي چې دنوشحال بابا سکه ورور وو دپس

بوئ ولي الله قطب الاقطاب شاعر عالم و په فقیر بابا شهرت لرو

سکه دنوشحال بابا يې دخاقه اوس سرداري ژوند تېرولو خو لوسته خدا

ٺي زيرُ بدل ڪيو سرداري - خاني ٺي په ته ڪوه اود طريقت لاري
خيله ڪوه متعلق وائي -

جد زما فقير بابا دے
د وليانو مقتدا دے
يا اول ڪنبي دے سردار وو
دختڪو شهر يار وو
د دے د کل ختڪ سردار وو
يو منصف عادل رويدا روو

دانووه دميان تجمل شاه فقير خيل پيتر ندينه اوس را ڪوهه
قلبي اثر طرف ته كوم چي په مفردات افغاني نوم باندي ميان پب
په پښتو ڪنبي منظوم طبي لغت تصنيفا ڪړے هې خو په پښتو ژبه ڪنبي
په نشر ڪنبي طبي فرهنگ ليکے شوے چي ذکر ٺي گوان او محترم سر محقق
زلمي هيو دمل په خيل ڪتاب " د پښتو نشر اته سوه کاله" چاپ ملت
پرستې پريس لاهور سال ۱۹۹۶ء په صفحه ۳۵۹ د طبي فرهنگ عنوان
لاندي دارنگه ذکر ڪړے دے -

د پښتو اڪيڊمي په خطي ڪتابونو ڪنبي په ۷۷ نمبره يو
پښتو طبي ڪتاب محفوظ دے چي ٽول نمونه ۳۲۲ يا ۳۲۱ دي ڪتاب د
مرفود ڪاتب په خط ۱۳۰۶ هـ ق ڪنبي ڪنل شوے -

معلومه شوه چي په پښتو نشر ڪنبي طبي لغت موجود دے خو تر
اوسه په نظم ڪنبي چاهم طبي لغت نه دے ليکے اود ويا ميان تجمل شاه
فقير خيل ته حاصل دے چي په پښتو ڪنبي ٺي منظوم طبي لغت د مفردات

افغانی په نوم روښنه جثیت لري په دې قلمي نسخه کې د جړو بوتو-
 مپسوؤ - سیزو، کُناورو مرغانو - معدنیاتو، گیاکانو نومونه په
 الفبائی پټۍ کې راغلي دي کوم چې نومون د مختلفو بیماریو دپاره
 د شفا باعث جوړېږي په دې لغت کې ددغه ټولو څیزونو معنی او
 تشریح په نظم کې د پربکلي انداز سره یکه شوي دي چې دهغوی
 د شاعری معیار ترې معلومېدای شي - هې خو لغت - فرهنگ یا
 دکشوري وايي هم دې ته چې د هر څیز معنی په تفصیل سره لیک وي
 نو میان تجمل شاه فقیر خېل د طبي اصطلاحاتو - معنو او تشریح سره
 یوډېر اهم کار دا هم کېدای شي چې پوره خواص یې هم ورسره لیکلي چې
 نه صرف طبي لغت دې بلکه خواص الادویه (سیتد یا سیدیکا) ورته
 هم وپیلې شي ددې کتاب شروع در ب یر و تمم بالتحید - یا فتاح -
 اشعراء تلاً میز الرحمن ته پس بسم الله الرحمن الرحیم و ما
 توفیقنا الا بالله علیه توکلنا و ائینا نه پس د کتاب نوم داسې
 یکه -

مفردات افغانی از تصنیف میان تجمل شاه فقیر خېل او بیبا د
 لوی خدای حمد پاک نه د کتاب شروع کوي چې یو څو شعره یکه

حمد شکر هم سپاس
 د خیل خدای وایم بی قیاس
 چې لائق یې د عرفان کورم
 د خیل ذات یې شناخوان کورم
 حمد شکر د پاک احد
 ازلی دے متر ابد

په حمد پاک پسي د نعت شريف نه پس د کتاب د ليکلو سبب بنايي چي
عنوان ئي دارنگه دے -

دربيان تصنيف کتاب هذا

اوبيا داسي ليکي -

اوس سبب د د چي کتاب	د تصنيف وايم احباب
ماچي نور علمونه روره	ترخيل وس حاصل کړل کوره
پخپل حالته باندي مقام شوم	له سفره په آرام شوم
خاص په کور کني زمونږ ياره	يو رنخور شه سخت بيماره
دارنخور وه له زمانو	چي بيمار وو سخت يارانو
زمونږ ستر د پر محکم وو	د رنخور داسره غم وو
مونږ طبيب ته نبض روره	درې نه شو نوي گوره
هر طبيب چي به دانته	پي له نبض علاج شه
علامات به مونږ وېل	هر حکيم به اورېدل
ناليدلې به علاج	دي کاوه پخپل رواج
رنخ به لايه زيات بدل شو	په علاج به يو په سل شو
په شلمه ورځ سخت	ورکړو رب په خپل قدرت
پس له دي نه علم طب	ما په خان کړ د نود واجب
زمونږ حالته کني يو حکيم وو	د پر حاذق په نوي حکيم وو
ماله ده کتاب ميزان	کړو شروع واوره بيان

میزان ده شخه ما خلاص کړو

رشتيا دا چي مونږ کوز پاس کړو

چي ڪوم ٽاڻ به پاتڻي شنه؛
ما به ٽان ٽنجه بهيل ٻنڪوونه
چي ميزان خلاصهءِ رور ۵
دٻر لغات جمع شو ڪوره
ما و ۷ پاتڻي ڪران لغات شو
زده ڪول ٿي ضروريات شو
يوسف زي ڪنڀي ڪلمان وو
مشهور چي ٽوڪ ڪيان وو
ماله هر يونه پيسان ڪيو
دوي په هر يودا بيان ڪيو
دا لغات شهور ڪران دي
عربي - فارسي - يونان دي
دا پرڀنڊه په وراڻدي ڪه ته
زياتي رڀري مه ڪوه ته
زبه زماشو دٻر پڻشانه
گزرڀدم به سوگوردانه
ڪيم نه وه په دانشانه
چي ڪامل وي طب ڪنڀي ڪبان

نيت ٿي اوڪرو دسفر
لازم شهرت سڀراپن

هر بازار کڻي صد هزار وو	حکيمان په کڻي بيار وو
ماهيت کڻي رسته وو	مگر کوم چي پوهند وو
مخلوقات ورته چندا وو	دهغو ملاقات کسان وو
پاک الله ته په اسره شوم	مگر زه ورته دپره شوم
ترې شروع ې طب اکبر کو	خدائے زمان صيب بهتر کو
هر مشکل راته سرگند شو	ورځ په ورځ ې بخت بلند شو
طبابت زما کامل شو	علم طب راته حاصل شو
زوک ې خور په هر تما شو	رامات ماته مخلوقات شو
تل کاوه په ده منوال	سائلا نو راته سوال
د هر چا به شي پکار	يو لغات که شي تيار
يو لغت تصنيف کوم ياره	نيت ې او کس و خدا ديار
چي هر شوک شي پرې پوهان	په پښتو ژبه اسان

چي هر شوک ترې بهر مند شي
په کامل مقصود نور سند شي
ما دې هم په دعا باندي
ياده وي که شوک بنه کاندي
بس کوه ميان جمل شاه ته
خپد مقصود کوه زرا نشاه ته
طالبان درته حيران دي
دې کتاب پسې گويان دي

حکيمان کٺٺ بيماران دي
 دے تصنيف ته په ارمان دي
 شپه او ورځ کوي دا کلام
 افسوس زرشني لغات تام

دا وو د لغت د لیکلو سبب چې میان محمد شاه فقیر جبل لیکلے او
 هغه قول حال ۲۱ پکښې لیکلے دکوم په وجه چې دې طبي لغت لیکلو ته
 تيار شو - دا طبي لغت ټول ٢٤٤ مخونه لري په خپل کاغذ په توره
 سياهي لیک دے - هر صفحه ٢١ کرښې لري خط ۲۱ او ضمیمه نستعلیق
 دے تقطیع ۲۱ ۱۰۰ ۵ سټي ميټر * ۷۰ ۵ سټي ميټر د جبرو بوتو
 معدنياتو چوړاناتو او ماغانو نومونه په الفبائي طريقي
 سره لیک دي هر نوم په توره سياهي سره په غټو ټکوکښې لیک
 دے او سره کرښه ۲۱ ترې په ښوونکي شکل کښې تاو کوي دا کتاب په
 اتويشت (۲۸) بابونو کښې تقسيم کړے شوے دے - د روغتيا باب په
 شروع داسي کوي -

باب اول در بيان ادويه که حرف اول آنها البقا است

فصل الالف مع الایفا رو ميتے معنی او خواص د آ بارزده دوم د آ
 ابنوس - دریم د آ امیس مخلورم د آ ایل په دې ترتیب سره يکي
 دلته به د دې يودوه مثالونه او يکوپې د دې کتاب په صفحه ۹ باندې
 لیک دي -

۱- آ بارزده !

آ بارزده کسره دلجبه عربي ده لب شکره

يو نافر کڻي زما روره	امو ليقون بلي ته گوره
په روي کڻي هم دا نوم د	حکيمانو ته معلوم دے
په زبان د هندوستان	نوم ئي بنکادي بنه عيان
په پښتو کڻي پي مرقوم دي	سوي مس هم دد نوم دي
دا هم سترگوله پکار دي	بنه دارودهر پيما دي
په دويمه درجه کڻي	سرد هم خشک دي امزج کڻي

۷- آ ابنوس !

آ ابنوس لغت اے که	دا شه زده کسره نېک لفسه
په روي کڻي امکينس دي	سيفا فيطوس يوناني ئي
په فارسي هندي کڻي ياره	پښتو هم ورسره شماره
دده نوم ابنوس شهو دے	ويه ونه ياري گوردے
حار يا بس دي زما روره	په دويم درجه گوره
شپن ماسي قدار لرينه	ياد کسره ته په نوي شيدينه

که په دي بره شعرونو نموس او کپه شي نو ددي نه د هيا تجمل شاه
 فقير نجل د علم اود حکمت اندازه په اسانه لگيدے شي چ ديو خيز معني
 ئي په عربی، فارسي، يوناني، رومي، هندي او پښتو کڻي ليکلي.
 دغه شان په دي کتاب کڻي ئي ډېر ناياب او عجيبه خيزونه ياد
 کوي. د کتاب په آخر کڻي ليکلي.

تعمت المفردات افغاني

شکر شکر کتاب تام شو فکرمته زره ئي ارام شو

شپه اوورځ وومہ عرقاب	زہ د فکریہ دریاب
زہ زما عرق نایاب وو	فکر لہ عظیم دریاب وو
ما کو تیارہ کبھی جان	مر جو نیا غوندھی گنران
دھی کتاب تہ ہی پختاک وو	جگنو ہون زمانہ خوراک وو
ما پدون کسرل د پری تیا	ناگاہ لعل ڈر الماسے
و پش کسرل ما پہ حاجت مند	پہ نامہ د خداوند
طالبان دی د پر د لب	حاجت مند ورتہ اکش
شروع او کوی حکمت خواشی	دی د طب پہ نیت روان شی
لہ استاذ نہ پہ خفگان شی	چچ لغت راشی ستوما شی
شروع کوی کتاب کبھی دی	یو لغت ددہ چھی پر بن دی
عبس قبول عمر کسر پر	بعضی لوی نہ پوہی پری
بلکہ د پر دی تر پ بہتر	د لغات دے ڈر گوہر
وی قسمت پہ طلب کار	پہ نامہ د کسر د کار
مطلب بیا موی خرمند شی	حاجت مند چھی نفع مند شی
ما دی د پر پہ دعا یاد کوی	پاک مولا تہ دی فریاد کوی
شاید خدائے ما او بجنینہ	تل دعا دی راتہ کوی سنہ
د جنت بوستان بہار	دالہ کوی خیل دیدار
فصل خواہہ دانش تہ	بس کسرہ میان تجل شاہ تہ

کہ نازل فصل پہ ماشی

مس عمل بہ ہی کیمیا شی

د کتاب د خاتمي نېټه په دې شعر سره لیکي -

سن د هجرې چي یادېږي

د یارلس سوه چاپېږي (۱۳۰۲)

څلور نور د پاسه دینه

پس له دې دېس اوس دینه

د دې شعر نه معلومه شوه چې د کتاب میان تجمل شاه

فقیر خېل په ۱۳۰۲ کې لیکلی - دا وو په پښتو کې روښنه منظوم

طبي لغت او د دې د مصنف میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق څېړنه

هیله لرم چې د تحقیق تېري به پرې خپله تنده ماته کړي

کتابونه

۱- فقیر خېل تجمل شاه میان - مفردات افغاني - طبي لغت منظوم

پښتو قلمي نسخو د کتابخانه میان وکیل شاه فقیر خېل ساوند هېډ

۲- طب نامه د نوشحال خان خټک مرتبه محمد تقویم الحق کاکا خېل

نوشحال ديسرچ پېل پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي ۱۹۸۵

۳- افغاني اثر عبدالحمید - تېر هېر شاعران - پښتو اکېډمي پېښور

یونیورسټي ۱۹۶۳ -

۴- هیواد مل زلېسي - د پښتو نثر اته سوه کاله - ملت پرنټرېرس

لاهور ۱۹۹۶

۵- حمید الله صاحبزاده - د کړک کېښکي - پښتو ادبي بورډ کوټه ۱۹۹۶

- ۷- فقير خېل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خېل انجمن اتحاد
فقير خېل چشمه کوره ننگ ستمبر ۱۹۹۱ء
- ۸- د ميان خدا الله فقير خېل ديوان تدوين و مقدمه ميان وکیل شاه
فقير خېل اگست ۱۹۹۹ء
- ۹- مجله اباسين پېښور مياشتيزه اکتوبر ۱۹۹۰ء پرېس انفارميشن
د پياريتمنت پېښور -
- ۱۰- مجله پښتو درې مياشتيزه اکتوبر نومبر دسمبر ۱۹۵۹ء پښتو
اکېمي پېښور، يونيورسټي -

نوشحال خان خٽک او حکمت

که چرې مونږ په حکمت لفظ غوس او کړو نو دا د عربې
ژبې يو داسې لفظ دے چې د عقل پوهې - دانشمندی - چل
ترکیب د صرخیز د تحقیقت معلومولو علم و فلسفې او د طب د پار
استعمالې او د معنی او توفیق چې په چاکېني موجود وي صفه
په حکیم - دانشور - عالم - طبیب بیلے شي - حالانکې په نن
زمانه کېني مونږ اکثر طبیب ته حکیم وايو او د حکمت خاوند
چې گڼو چې داسې نه ده - حکمت يو داسې لفظ دے چې ددې
چولي ډېره اړته او پراخه ده لکه څنگه چې د معنونه ظاهره
ده د لفظ د ډېرو علمونو احاطه کوي - پونکه دلته دا
لفظ د موضوع په لحاظ د نوشحال بابا سره تړلے شوے دے
او دا موضوع داسې موضوع ده چې په دې باندې په لږ وخت
کېني مختصره مقاله لیکل او وپل ددې موضوع د شان سره
سمون نه خوري - ولې چې نوشحال بابا يو داسې نابغه عصر
ستي وه چې د هغوي تبول ژوند د حکمت او دانائے نه ډک
وو - نوشحال بابا پخپله يو بشپړ انساني کلوپېډيا وه او ددوي

د ژوند هراړخ يو ژوره مطالعه غواړي او دغه مطالعه بيا د دې
موضوع حق ادا کوي که ښه وي او يا هم چې خوشحال بابا يو فنکار
دغه - يوشا عرذبه نو دا خبره نيمگړې او بې وزله ده که ژه
وايم چې خوشحال خان بابا مفکر دے مصلح دے - نو د شناس
مردم شناس دے - سياستدان دے - سردار دے د عمرانياتو
ماهر دے - پت پال دے ننگيال دے - جنگيال دے - سپه سالار
دے د طب پوهان دے - د نباتاتو ماهر دے د فطرت او قدرتي
اثارو شاهده کونکي دے - د نازکو احساساتو خاوند دے - شاعر
دے - عالم دے د بنکارياتو ماهر دے - د پښتون نېغ شناس
دے سماجي او اسلامي غبر دے - فلسفي دے صوفي دے
سياح دے - مورخ دے - محقيق دے - د هنرونو خاوند دے
او د ډېرو علومونو نه خبردار دے - او هر کله چې دا خوږه لري نو بيا
هغه حکيم دے - دانشور دے او د حکمتونو کان دے او دا وجه
ده چې شاعر مشرق حضرت علامه محمد اقبال د دغه نابغه
شخصيت نه ډېر متاثره ؤ او ځکه نو وايي -

ان حکيم ملت افغانيان

ان طبيب ملت افغانيان

خوشحال بابا يو داسې هستي وه چې د پښتون قام په خوبو او
علمونو باندې پوه ؤ د حکمت چې هر څومره معني دي دا ټولې
په خوشحال بابا کېني موجود وے - خوشحال بابا که دکاشان تو
مطالعه کوي او که د فطرت درنگينو نیکل او بناسټ مطالعه کوي

او هغه بيا د شعر په ژبه کينې پيداي نو هم ئې د عقل او پوهې په
 رڼا کينې په يو خاص ترکيب او طريقې سره پېش کوي - دغه حکمت
 د دے او کله چي انسان ته د انسانيت معراج ورښايي - نو هغه
 هم د پرېه حکمت سره د انسان د ذهن نازک تارونه په داسې
 انداز کينې او چي پي چي انسان دخپل حقيقت او د قدرت د
 اسرار و موزنه خبره درک کوي حکمه نو وايي -

د خوشحال و شپل معقول دي

پرې به پوه شي چي عاقل وي
 د خوشحال بابا ذات د گڼو علمونو منبع وه او د اتول علمونه
 هغوي موزن ته په خپلو تفنيداتو کينې پرېښودے دي که کس
 د هغوي ديوان په ژور نظر وکتے شي نو هر شعر ئې د حکمت نه
 دک دے او حکمه نو وايي -

درست ديوان ئې لکه باغ د علم گنج دے
 پکيني هر رنگه گلونه هر ښال

که د خوشحال بابا حکمت موزن په معني د طب کينې اخلو نو دغه
 مېدان ئې هم کتلے او که په دغه رڼخ غور وشي نو خوشحال بابا
 يو ستر حکيم طبيب معالج هم ؤ هغوي نه صرف د انسانانو د علم
 طب نه واقف و و بلکې د مرغانو طب ئې هم زده ؤ او د بيمارو و د اړو
 نه په ښه شان خبر وو او حکمه نو دخپل حکمت باره کينې وايي -
 د حکمت و ا شپل به و ا ئم مختصر
 په معني کينې قيمتي لکه گوهر

که مونږ دنو شحال بابا د شاعري جاج اخلو نو داسې موضوع
به نه وي چې هغه به د دوي په شاعري کني نه وي او که
نو پيدا بچن کاکړ وايي -

که شوک بحر مواج وايي ورته بسايي
په ديوان کني ئي موند شي هر شاعر
اودغه شان يو پښتون شناس مستشرق پېچر لاسي هم

بيکي چي

د مغرب د شاعرانو په شان دنو شحال بابا د پاره
هيڅ يو مضمون هم غږ نه دے
د خان بابا شاعري ټوله د حکمت او دانائے نه ډکه ده او
حکه نو وايي -

قصيدې لرم غدا له هر بابيه
په حکمت په نصيحتا کني مالامال
او بل خائے وايي -

رباعي ده که قطعه که مثنوي ده
هکي واره گوهر دي ډرو لال
او بيانو د چل شاعرانه حکمت په ډکه (ظهار کوي) -
بند و بست د پښتو شعر ما پيدا کړو
کڼه شعر د پښتو وو غږېر سال
نه ئي وزن نه تقطيع نه ئي عروض وو
دوه مصراع ئي د خفيف بحر دوه طال

» ڊي نه معلومه شوه ڇي خان بابا د شاعري په هر صي
صنف باندې پورې پورې حڪمت لولو او داد هغويي د علم و
حڪمت کمال دے ڇي په شاعري ځنې تجنيس حسن تعليل لباق
الاضداد ، ابهام - صنعت ترميع ، تنسيق الصفات - د نظرت
شاعري - تاريخ گوئي موندے شي او هر ځه ڇي د ا حڪيم مونږ
ته د حڪمت خزاني پراخي نومونږ ته د سياست چل بناي - د
سرداري او حڪومت کولو حڪمت بناي - د تودي درس راكوي - د
ژوند سپولو حڪمت را بناي د ننگيالو او جنگيالو د غيبت او پت
د عظمت او عزيمت د حڪمتونو پت رازونه را بنكاره كوي د ځپ
بنځر ڇي د صلح او امن د صبر او شكر د گفتار او كردار درس را كوي
عرفي دا ڇي داسي هيڅ يو هنر نشته ڇي دے افاقي او
اجتماعي شخصيت د حڪمت په كسرتي و هلي نه وي او مونږ
ته ڇي په گوته كړي نه وي د ا حڪيم مونږ ته د سياست او رموز
مملكت - سرداري او حڪومت چلولو د پاره د كاميابي حڪمت په دا
طريقه را بناي -

۵ وركول توري وهل دا دواړه بوميه

ڇي پرې كار د سرداري شي انصام
يا تكيه د يوه خداے ده يا د توري
په جرگو مړكو نه شي كار تمام
كه سردار د خلقو زر لري هنر
بندوبست د عالم نه شي بي ضمما م

اودغه شان د سرداري د پاره دولت هم وسيله گڼي او وايي -

چې زر لري په کور گڼي

هاله شي نه سرداري

او بيا د کاميابي سرداري اصول هم را نښايي :-

يا سردار سره خپل عقل

يا وزير صاحب تدبير

که هر څو ټي عقل ډېر وي

بيا هم يو بيه نه وزير

که نه دا وي نه هغه وي

په ژوندون ټي بويه وړ

که هر څوک حکومت کول غواړي نو هغه خلقوته د کاميابي

او کاميابي داز وړتياوي او په دې حکمت ټي پوهه وي چې په

کوم بادشاه گڼي عدل و انصاف نه وي نو هغه به ناکامه وي -

لکه دايي -

ملوک چې عدل، عقل کرم لري

اندوه ټي کم وي له چاڅه غم لري

چې دا ټي نه وي د خان غليم دے

خان پخپله عالم ته کرم لري

دا څو ټي وه د سرداري او حکومت کولو د پاره د حکمت رازونه

دغه شان دا نبض شناس حکيم د هونديا سرې نښايي هم په

ډاگه کوي -

هونيار به هيچرې بي خايه كارنه كا
هم به بي وخته د خوږې كنفارتنه كا
په حوله په لاس به هيڅوك آزارنه كا
چې بډكرد د دے هغه به يارنه كا
دغه شان د كم عقل او احمق سړي خو يوته په تفصيل سره په
ديوان كې د حكمت په تله تلي - او كه غواړې چې په بدو زرونو
دې حكومت او كرم او هغه دې خپل كرم نو د حكمت دا نسخه
بې دځان سره غوټه كړه -

د هرچا سره نرمي ملائمت كړې
كند وي چې په دا خپل كړي د چا زړه
حكيم الملت خان بابا خوشحال خان خټک يو داسې قيمتي گوهر
دا ښايي او وايي كه چېرې چاهم دا حكمت خپل كړو نو د كامياب
ژوند تېرولو ثبتمن به شي هغه دا رنگه ده -

د هرچا سره د ښو سلوك با نداد
په بدې كې څه فائده كوم سوړونه
هغه كار چې په نرمي تر سره كېږي
څه حاجت چې رساوشي تر جگړونه
كه پخپله د خپل ځان په بدې نه ځي
د مارونو په غارنه مندره لاسونه
په خپلوا نو باندې هومره خشم كړه
چې پردې درځني تېښي په ملكونه

چي دي قول د چا اوکړو نورې مکړه
 تل په عهد قول ټنگاوي ښه ميرونه
 په رشتياکه په دروغ وي سوکند مه خوړه
 منافق دس چي ډېر ډېر خوړي سوکندونه
 دحرص سترگي مړې په قناعت کړه
 چي په کورکښي دې دښارشي نعمتونه
 هر چي شرع فرمايي په هغه کار کړه
 مه عمل کوه په رسم په دودونه
 درته وايي چي په کوم توکي به ښوونځي
 چي دهرچا سره ښکړي خوا بونه
 هېښه اوسه خوله پته که ناوې
 چي ضرورت شي حاله اوکړه دوحرفونه
 دلته به دا اختصار په توکي د خان بابا د حکمت د وپښا کانونه څرکي
 بڼه ډېر بيان کړو -

ژبه

په بده ژبه ځان ځي جهان ځي
 ايمان هم ځي واوړه طالبه
 بل ځاي وايي -

ژبه په تن کښي څه عجائبه ده
 صحت هم ژبه ده ژبه هم تبه ده

پڄي ڀڻه ۾ ڄي رکيو ۽ ڀڻه ڀري خبر ڄڻوم
ڄڻت هم ڙبه ده ڊوزخ هم ڙبه ده

خبر ڀڻگره

وڪري واره ڪارونه ڇيل ڪا
مردان هغه دي پڄي ڪار د بل ڪا
ڻوڪ پڄي آرام ڪڙي دي ڪو نام ڪڙي
د ڻوڊو ڙوڻو داروبه تل ڪا

سڻاوت

ڪه ڪڻجونه د ڪارون دڙبه اڻباري
په هر لور ڀي غور زو په سڻاوت

پت

سرد پي دروي مال دي دروي پت دي نه ڀي
د سري ڊڄاري ڪل ڻوڄر په پت دي

قناعت

د جهان په خزانو به دي خندا شي
ڪه تو اسگو په خزانو د قناعت شي

رشتيا و ڀيل

رشتيا ڪره ده پڇانه مه وڀڀڻ ڪه
رشتيا سڙي ره هره بلا ڄامن ڪا

گفتار و کردار

سوی کہ ینہ دے پہ بنہ گفتار ینہ دے
گفتار کہ ینہ دے پہ بنہ کردار ینہ دے

صبر و شکر

دانائے مہ کنہہ - چچی صبر نہ لری
چچی صبر نہ لری، حکمت بہ شہ لری

خودی

(۱) کہ تہ چچی پہ منت مویے وائے مہ خله

کہ دچاپہ باغ کبھی بوئے دکیما وی

(۲) پہ منت سرہ حلوه مہ خوره نحو شحالہ

تر حلوی نہ لابہتد دے وچ کنڈک

(۳) دمنت دارو کہ مریم پکار پی نہ دی

کہ علاج لره پی راشی میسحا هم

ننگ و غبرت

پہ جہان د سنگیالودی دادوہ کارہ

یابہ اونخوری کسکری یابہ کامران شی

دغه شان کہ دپنتو لیک دووونو پہ منفرد (متدا زکبھی

پی د زنجیری پہ نوم ایجاد کری کہ دفرق سندر پی پی ویلی

نو صغر پی هم د حکمت او دانش پہ رہنا کبھی ویلی دفرق

نامه نه ٿي سرڪنده ده - ڪه ڊرين علم ٿي د مختلفو مسئلو په صورت
کڻي راڻوڊے نو فصل نامه ٿي د ڪتوده ڪه غواڙي ٿي د غبرت او
عزت پتڪي د ٻي په سرڪرم نو د مختلفو هنرون او وڻو خصلتون
زده ڪري او ڪري نو بيا به هغه خلقو کڻي شمار ٿي -

۴ ٿي دستار تڙي هزار دي

د دستار سڙي په شمار دي

د ٻي زد ڪڙي د پاره دستار نامه د حڪمت او علم و دانش لوءِ
شاهڪار دے ڪه غواڙي ٿي د بازو نو ٻسڪار - د بازو نو ساتلو -
نورا کونو - بيمارو او علا ٻونو نه خبڻ شم (و نه يوا ٿي) د حڪمت
حاصل ڪرم بيڪي د باز غونڊ ٿي توڻو نه زده ڪرم او هان کڻي
پيدا ڪرم -

۴ ٿي وهل نورل - نورول کانور ٿي نه دے باز شاهين دے

ٿي ٿي سوري لره يوسي يا مڻ دے يا فاره

باز نامه ٿي د حڪمت د ڪه خزانه ده - د حڪمت نه د ڪتابونه
به ٿي ڪوم ڪوم يا دوم سوات نامه ٿي ياده ڪرم ڪه بياض ٿي
يا ڪرم - هدايه ٿي ياده ڪرم ڪه آئينه ٿي ياده ڪرم د اڪيم ڪه
يو طرف د انسان د سوکالي او وڻو شحالي ٿونڊن تپو و حڪمتونه په
کوته کوي نو ٻيل طرف ته د ٻي هر ٿي حاصلو د پاره انسان
په صحت رونع جوڙ - طاقتور او وڻو شحاله ليدل هم غواڙي نو
دغه غم ٿي په سر هم اڻهسته په هر بو ٿي کڻي ٿي صحت
گوري او حڪمت نه د ڪه طب نامه بيڪي په دغه طب نامه کڻي د

بنيادم د بيمارو علاج د چرو بوټو داروگان او د نورو ناروغتيا
 نه د پيچ کېدو طور طريقتي بسايي او دلته خان هغه طبيب معالجي
 ثابته وي کوم چي مونږ په موجهه طبعه کيښي حکيم بولو. او دا
 حکيم د حکمت پتې رازونه د نظم په وړو کي بجر کيښي د طب نمايي
 زېب وزيښت جوړه وي او د هر شخه مخکيښي بنيادم ته د وجود
 د صحت سره سره د عقل و صحت وده هم لازم کيښي ځکه خو وايي

يو صحت بل عقل غواړه

ته په دا کيښي خو بي غواړه

که دا دواړه توکونه وي

نور هغه خو بي لاره

دغه شان د معني نه پس بنيادم ته د ښه صحت راز بسايي -
 پيچي که چرې دا راز مونږ کسرو نو بيا به په اسانه د بيمارونه
 پيچ شي او وايي -

ابدال په دا مخلوق خو به ابدال وي

کم و ټول کا - کم د چا سره گمندي ونه

کم ملا سته کا - کم د خوراک کا کمه مينه

په دا شان ئي په عالم کيښي د ژوندو

د دې نه پس د خوراک ښځاک باره کيښي وايي -

~

که اوبه دي - د باران يا چيني دي

د کوهي اوبه ضرر دي د بشر

بني سري نخودي اوبه د سري خان دي
ولي تود طعام - سري اوبه ضرر
چي تودې اوبه ټوك ټخني عرمووهلي
پرې نقصان د اشتها شي رنگ اصغر
او بل ټلے ټلے د حكمت خبره كوي او وايي كه قوت او
طاقت زياتول غورې نو دا ټيدونه استعمال كړه -
كه قوت زياتوي تل خوره شوه پي
چي تر داسه دارو نيشته معتبر
كه ټي موچي اور ټي ټي گينه خوږ
توپه سود ټي خبر مكره چل پور
او دغه شان دېرې د حكمت خبرې ټي په طب نامه كني
د "صحت خبرې" په عنوان سره ليكلي چي كه عمل پرې
روشي نو بنياد د دېرو بيمارونه په امان كېدې شي په
طب نامه كني د سردرد بيماري - د نيم سردرد د سترگو بيماري
د فالج بيماري - د برقان بيماري - د گېډې بيماري د غاښونو
بیماري - د نس نخودي بيماري - د بوا سړو بيماري - د
ناسور بيماري او د ټخو او د سرو نودې پټې او نيكاره
بیماري ښودل شوي او د هغې نېټې په گوته شوي دي -
پس د هغې نه ټي د جرو بوټو داروگان چي په آسانه ملاويد شي
نو شحال بابا موبزته ښودلې او ورسره ورسره ټي د اهم راڼودلې
چي د هغه طبيبانه علاج مكره چي د خوږ او خاصيتونه نه

لري لکه وايي -

(۱) د هغې طبيب طلب کوه نو شحال

چې د مخ په تجلې کښې ئې صفا وي

(۲) د هغې طبيب نوم شخه اخلي نو شحال

چې بمار ورسه راشي بيا بمار ئې

(۳) د طبيب داروهله خوره چې خازق وي

د ناقص طبيب دارو لري خطر

او چې درې خوبو مالک حکيم او طبيب نه وي نو هغه په

حکمت چرې هم نه پو هېزي او شوک چې بيا دغه حکيم نه

علاج کوي نو نو شحال بابا دغه سري باره کښې وايي -

بل صغه سرے احمق بلے بويه

چې په هر طبيب دارو کا درخونو

هر شوکه موين او ليکو او اووايو نو په نو شحال خان خټک

او حکمت ليکل او وپېل دېر مشکل کار دے بلکې دا د دېر و سيع

او ژور تحقيق موضوع ده هې هم د خان بابا غوندې حکيم الملت

او حکيم الحکماء باندي ليکل او نوستل د چا د وس خبره نه ده

ولې چې -

د نو شحال خبرې در دي

چې ئې کښلي په قرطاس

واقعې چې د نو شحال بابا هر خبره هر شعر د حکمت

ملفه ده او حکه نو نو شحال بابا وايي -

دانا به پرې پوهېږي د ناپو هوکار پرې نېشته
دا درې په بيان خو شمال ختک ويلي

کتابونه

- ۱- کليات خو شمال خان ختک سره د مقدمې درواښاد دوست محمد
کامل ۱۹۵۲ء ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۲- خو شمال خان ختک (اردو) مولف دوست محمد کامل ۱۹۵۱ء
ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۳- دستارنامه خو شمال خان ختک ۱۹۹۱ء پښتو اکېډمي پښتو
يونيوستي -
- ۴- بازنامه خو شمال خان ختک مرتبه هېش خليل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور -
- ۵- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل
۱۹۶۶ء چاپ کول -
- ۶- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور
- ۷- خو شمال و اقبال (اردو) مؤلف مير عبد الصمد ۱۹۸۲ء عظيم
پبلشنگ هاؤس پشاور
- ۸- توريا لے پښتون ۱۹۷۱ء پښتو ټولنه کابل
- ۹- خو شمال تامه ۱۹۸۰ء آبا سين آرټس کونسل پشاور

۱۰- نوح شحال خان خټک اودده ادبي مکتب دکتور عازي عثمان

۱۹۸۲ کابل چاپ

۱۱- مجلته پښتو نوح شحال خان خټک نيم مارچ اپريل مه

۱۹۸۰ پښتو اکېډمي پېښور -

فقير جميل بيگ (جمال خان) د شاعر په حيث

د پښتو ادب که په دو اړخيزه کتنه او مطالعه او کړه شي
نوکه نشر دے اوکه نظم ددې دواړو صنفونو او برخو سرڅڼه
کول پښتو ژبې ته خاص او لوړ مقام ورکول او دا په نورو ژبو
کښې تمنا کول تردې چې د پښتو ژبې ليک دود په نوي انداز کښې
ليکل ددې هر څه نثر او وياړ يو داسې کورنۍ ته حاصل دے
چې هغه کورنۍ تر ننه پورې پښتو ژبې اسرې نه کړه بلکه تر
ننه ئې پښتو سره پښتو وکړه او کوي هغه کورنۍ د لويې
خان بابا خوشحال خان کورنۍ ده لکه چې وايي -

ما خوشحال چې په پښتو شعر بيان کړو

د پښتو ژبه به اوس په آب و تاب شي

او دغه شان بل ځای کښې وايي -

هميشه به پرې نارې وې د بښلو

دا چې ساکره نن خوشحال په ويل باغ

او دغه وجه ده چې نن د پښتو نوم اخستوسره د لوستونکي او

د لويې پاڻي مريدان ٿي په سلسله پڅټيه کښي پيدا کړي دي ځکه
لور مقام د ډي ډي خپل سکه رور نحو شمال بابا ٿي د فراق او غم
په حالت کښي هم د فراقناهي په شعرونو کښي داسي سټاي -

ډي ډي دور په کښي طاعت کا

هغه غم د خداي جنت کا

خداي د ډي غم ورځي يوسي

خوش خورم د ډي په کښي اوسي

ډي ډي دور ډي پرې مقام د ډي

په اغه غم د ما سلام د

دغه وجه ده ډي ډي نحو شمال بابا د اولاد سلسلي ته خان خپل
وېلې شي او د فقير بابا جمال خان سلسلي ته فقير خپل ميان کان وېلې
شي د اقم هم د دوي نمس د ډي جميل ميان د علم ظاهري او د علم
خفي علمونه لول اوليکل - لوستل - وېل به ٿي په ډي پرېکلي انداز
کښي کول د ډي متعلق په مناقب فقير جميل بېگ د شمس الدين کاکاخېل
چاپ له اړخه انجمن اتحاد فقير خپل په سرينه د ميان فردوس شاه
فقير خپل د پڅټي اکوړه خټک په صفحه ۲۹ داسي يکي

په مسجد کښي وو دښه

په شري ناست وو مينه

کتابونه ورته جمع

دو کتل په خاطر جمع

نه صرف صوفي عالم - ولي الله وو بلكه په ادبي مهديان كېنې ټي
 د خپلې كورنۍ بېرغ جگ ساتلې دے او د پرخه ټي په فارسي
 ژبه او پښتو ژبه كېنې ليكلي او وښيي دي په فارسي ژبه
 كېنې ټي د پر غټ غټ علمي كتابونه ليكلي دي چې په پښتو اكيډمي
 پېښور يونيورسټي كېنې د قلبي نسخو په شكل كېنې خوندي دي
 چې نومونه ټي په درنگ دي -

۱- دل تذكرة الاولياء و (۲) نور محمدیه

دل تذكرة الاولياء تقريباً د پنځوسو صفحو دروند كتاب دے
 اوس اوس ټي پښتو اكيډمي پېښور يونيورسټي ترجمه چاپ
 كړې ده په دې كتاب كېنې د لويو لويو اولياء ذكر دے دغه شان
 ټي نور محمدیه نومي كتاب چې تقريباً د څلور نيمو سوو صفحو غټ
 كتاب دے او په كېنې د پر عالمانه بحث په ۲۷ (شپږ ويشتو) بابونو
 كېنې شوع دے او ددې نه د هغوي د علم او پوهې اندازه لگېدے
 شي بل درېم كتاب ټي د افغانستان په كابل ارشيف ملي كتابتون
 كېنې د مناقب شيخ رحيمكار په نوم فارسي كېنې ليكلې چې اوس اوس ټي
 د اسدالله شعور په سرېزه سره د افغانستان د علومو اكيډمي په
 فارسي كېنې چاپ كړې په دې كتاب كېنې د خپل مرشد حالات ليكلي -
 د احم يوغټ كتاب دے - ددې نه علاوه ټي نور د پر كتابونه په
 مجمع البركات نومي قلبي نسخه كېنې ياد شوي دي خو تر اوسه په
 لاس چاته نه دي راغلي كېدے شي چې چا سره وي يا ضائع شوي
 وي د مجمع البركات فارسي قلبي نسخه چې عكسي نقل ټي درقم سره

د ۷ په صفحه ۳۰۱ باندې ددغه کتابونو نومونه دارنگه دي -
 ۱- شمس العارفين ۲- قدوة العارفين ۳- زبده السالكين ۴-
 ۵- اسراج العاشقين ۶- خلاصة الطالبين ۷- تحفته المقربين -
 کېدے شي چې دا کتابونه په دغه وخت کې د مجمع البركات
 ۱۲۸۵ هـ د مولف لخوا په دغه زمانه کې تېر شوي دي او هغوی
 ترې استفاده کړي وي د دغه شاعر د متعلق د وېسې څېړنه
 د افغانستان ستر محققينو - عالمانو اديبانو شاعرانو کړې ده چې
 په هغې کې ستر محقق ارواښاد عبدالعزیز جيبی - دکتور عارف
 عثمان - عبدالله بختانی خدمتگار زلمي هېواد مل غونډې ستر
 څېړندوال شامل دي نو اوس چې د هغوی د څېړنو نه پرده اوچته
 کړم او دلته یې اویکم وې چې بیا زما مقصد به واضح شي -
 په کتاب پښتانه شعراء* درېم ټوک د پښتو ټولني د
 تاریخ او اديبانو له څانگې کال ۱۳۴۲ هـ ش کې په صفحه ۹۰۳
 باندې يکي -

جمال خان د نوح خټک مشر دور وو او لوی وې او
 مو فی تېرشو د د پښتو شاعر هم وو دیوان لري -
 په کتاب "نوح خټک او دده ادبي مکتب" د افغانستان د علومو
 اکېمي چاپ د دکتور عارف عثمان په یک سره کال ۱۳۶۱ هـ ش او
 ۱۹۸۲ صفحه ۱۸۲ باندې دکتور عارف عثمان د جمیل خان باره کې يکي -
 دغه شاعر د نوح خټک کشر دور د و په پښتو
 کلاسیکو اديبانو کې د ادیب - عالم او مکتوف په حيث

یادېږي او د علاقه لرونکو د ا حقا م ورگن خپد ل د د
دغه پوهه شاعر چې تراوسه پورې ئې دیوان نه
د د چاپ شوه د خواتی په وخت د جمیل بېگ په نامه
مشهور و و -

دغه شان ستر محقق عبدالله خد متکار بختانی په خپل تالیف پښتانه
شعراء پنجم ټوک له اړخه د علومو اکېډمی افغانستان کال ۱۳۰۷ ه
ش کبې په صفحه ۳ باندې یکی -

فقیر جمیل بېگ د مستی او جذبې په وخت کبې منظومې
توتې و سېلی دي -

د دې و پناه نه پس ئې د فقیر بابا رحمان خان / هغه منظومې تعوی
یکې دي چې هغه به د دې مقابله په آخریکم د هغې نه پس وایئ -
په دې ډول شېخ جمیل بېگ یا فقیر جمیل بېگ یو روحانی
شخصیت وو چې په نظم او نثر کبې ئې یکنې کوي دي -
د دې درې هسټر باره کبې گوان سر محقق زلمی هېوادمل په
خپل تالیف فرهنگ زبان و ادبیات پښتو فارسی د علومو
اکېډمی افغانستان له اړخه کبې په صفحه ۱۱ یکی -
جمیل بېگ فرزند دوم شهباز خان خلگ به فقیر بابا شهرت داشت
جمیل بېگ مرد صوفی مشرب و فقیر قائم ایل و صائم الذهر بود در
هلقه مریدان شیخ رحگار شمولیت داشت -
جمیل بېگ مناقب مرشدش را به زبان فارسی نوشت و به زبان
پشتو شعر مرود -

ددې وپښانه پس ئې د فقير بابا رحيم خان (دوه درې شعرونه
 ليکل چې د کلام په نمونه کېږي به راشي په پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي
 کېږي د زرو شاعرانو د کلامونو يو قلمي نسخه پرته ده چې په
 هغې کېږي د دوي يو څو غزلې هم شته دغه غزلې زمونږ د
 سيمې د اکوړي گران محقيق پروفېسر محمد افضل رښا په خپل تاليف
 پټ ستوري چاپ له اړخه پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي کال
 ۱۹۸۴ په صفحه ۲۵-۲۶-۲۷ سره ددې الفاظو محفوظ کړي دي
 د جمال خان بابا په کلام کې د متقدمينو شاعرانو د
 کلام گڼې خوږه شته فکرې ژور او الفاظې ځوابه دي.

د کلام نمونه :-

ددوي که غزل دے او که ټوټې هر لفظ ئې د موقع مناسبت
 سره په ډېر ښکلي انداز کېږي په اسانه اوروانه پښتو کېږي ليکلي
 ټوټې ئې د بيبي بيبي واقعي سره وييلې دي که هغه واقعات
 په تفصيل سره ليکم نو بيا به دا ليکل ډېر طوالت اولري په دې وجه
 صرف لږ غوندي د واقعي تعارف به ليکم چې معلومه شي چې هغوي
 هم د شاعرۍ گلستان په ډېرو ښکلو ښکورنگارنگ گلونو سره تازه
 رو معطر ساتلې دے او د خپلې کورنۍ روايات ئې ژوندي ساتلي
 او دغه شان زامنو ئې هم لکه صديق بابا ظفر بابا محمد ابراهيم
 بابا وغېره په دغه ميدان کېږي د خپل تره زامنو اشرف خان،
 عبدالقادر خان، صدر خان سکندر خان سره ملگرتيا کړي ده.

اول به هغه غزلي چي په پټ ستوري تاليف پروفسر محمد افضل
رضاله اړخه د پښتو اکاډمي پېښور، يونيورسټي کښې داغلي دله
نقل کړم چي هغه د ارنگه دي -

غزل

نېل خانه به دې ترڅه حده همراه وي
يو ورځ به دې سفر شي په ويجا پې
مورپلار زامن نمسي دکورې څه شو
خلقي کړې دا جل سورو ستارې
بناسته بنه چوڼ زلمي شوتورې غاږې
پرې پرې دي دلحد خاورې تودارې
جماعت څخه تېرېږي مخ ترې پټ کړې
و هجرې و ته ته يون کړې د خرابې
درسته ورځ لکه سېک ناستې په هجرې
بل خندا په قهقهه کړې لکه خرناږې
يو ذره دلاله ويره نه شي
نه پوهېږم چي راچپوتې که کمارې
چي نيکي درڅخه نشته بدتمو مړ کړه
دا شه مړ توکه په خپله بيزه لارې

د سپر لي نو يونه يو درنځه نيسته
وچ لاسده سره سپن څي سپده اهاږي
سم له لاسه کارهر کور ډپر مشکل دے
جمال خانه وقت دې دادے که خان ټارې

دويم غزل

خواب زړه څي څي بيمار وو هغه نه دے
څي مدام په انتظار وو هغه نه دے
څي څي سترگي ديار لود وسته نيولې
تس ديدن ټي په بار بار وو هغه نه دے
څي به ستا په غم کښې شب وروزلېا وم
بل په زړه کښې څي انگار وو هغه نه دے
څي بندي دستا په زلفو په کمند ووم
پروت گودن ته څي زناار وو هغه نه دے
څي څي سرو مال تالاستا په وملت وو
څي په ما د فلک وار وو هغه نه دے
نام و شنگ څي ستا په تور ووله ماتې
چرې ماتته څي ازار وو هغه نه دے
ستاله غمه څي يو دم په قنډر نه ووم
څي په سترگو کښې څي خار وو هغه نه دے

پڄي مي ستاد حسن خيال چرڙي ليد لے
تازہ گل پڄي په شمار ووهه نه
جمال ستاله مخه نوروتہ سلام کہ
پڄي غلام او خدمت کار ووهه نه دے

ديلم غزل

وښته سپن سترگي تاريخي چينگي دار ږي
ته لاگرځي خپل پردي په ختس نفا ږي
خدا ښه طاعت دپاره ورځله تاسنه غواړي
ته د کالونخرڅي نن له خدايا غواړي
شوې په کوم عمل غره پڄي نوشمالگرځي
سختي خوهم : د موبښي په زور کسپا ږي
ستا په سرباندي بي ترس جلات ولاړ دے
کوم زمان به دي سر پر پکړه په ولاړ ږي

ددې غزلو باره کښې دځني محترمو ليکوالو دخيال دے پڄي دا غزل ږي
دجميل بېگ نه دي او هغه وايي پڄي دجميل بېگ نوم جمال خان نه وو
دا چرتہ دسيکامود وخت د شاعر کلام دے . داسي ده پڄي د فقير بابا
نوم جميل خان وونو هغه تر اوسه پورې په جميل خان نه يادېږي

بيڪه په خپل خاندان کښې په جمال خان شهرت لري لکه څنگه چې ما
مخکبې ليکلي چې په ادبي دنيا کښې ې جمال يا جمال خان نوم يکلو
او يادېدلو او په روحاني دنيا کښې نقيس بابا او نوحه جمال الدين په
نومونو ياد شوي دے او دغه شان ې په خپلو غزلو کښې جمال خان
د تخلص په توگه استعمال کړے دے چومسکه ددوي ديوان لا
تراوسه په لاس نه دے راغلي نو ځکه دا خبره کېږي نو هر
کله چې دغه قلمي نسخه د زړو شاعرانو په اکهډمي کښې موجوده
او په هغې کښې د عبدالقادر خان خټک چې ددوي واره کېږي د
غزلو سره پېوست دا غزلې ليکلي شوي دي نو ددې نه معلومېږي
چې دا هم ددغه زماني شاعر دے او تر اوسه په دې نوم بل
شاعر نه دے تعارف شوي ددې خبرې هم څه ثبوت او شهادت
نه دے پېدا شوي چې دا شاعر د سيکانو د دور شاعر دے دا
خبره هم په اټکل سره کېږي چې د سيکانو د دور شاعر دے
حالانکه د سيکانو دور خو وس وس تېر شوي او د جمال خان
بابا دور ې پر مخکښې دور دے بله خبره داده چې دا کلام صوفيانه
کلام دے او موذن دا په ۱۹۱۵ و پېل شو چې هغوي به خانغا
صوفيانه کلام ليکلي او وپېلے وي هر کله چې ددغه نزدو شاعر
سره دا نوم راغلي نو دا واضحه ده چې دا هم جمال خان دغو شاعران
بابا رور دے بل څوک نه شي کېدے -

وس را څو هغه منظومو تو ټو طرف ته چې دوي په بيټو
بيټو موقعو ويلي هر کله چې د دوي مرشد حضرت شيخ رحيم کاراکامان

وفات شو نو فقير جميل بيگ (جمال خان) هغوي لحد ته کوز کول او
هغه وخت ئې د دېره غمه چغه کړه -

✓ په بوي دې ټول عالم خوشبوي شو

اصيل چندنه په تاپر پوتل کسدونه

ددې شعر په باره کښې په تذکره شېخ رحکار د سيد

سباح المدين کلاخېل اداره اشاعت العلوم جامع مسجد (انگړيو)

د فيصل آباد کښې هم دغه شان واقعه يک ده -

دغه شان چې هر کله بهاکو خان د يوسفز و سردار اولوې

ولي الله انون څالاک بابا د نېل بسکو تخمه د دو ما کافروسره

جنگ وو نوپه دغه وخت کښې انون څالاک بابا د دوي په خدمت

کښې د امداد او تعاون حاصلولو د پاره حاضر شول نو فقير بابا

د مستر او جذب په حالت کښې ورته په دې منظوم الفاظ کښې

اووټل -

✓ په دې خوړ کښې سره او سپين انبار انبار

فقير نه اخلې او نه ئې څه يکار دي

انون څالاک نومره چې اخلې وادې خلي

که خواري نه وي دې د نه وي

د مشهوره واقعه يا کرامت چې قاضي مير احمد شاه رضواني په

تحفة الاولياء او په مناقب فقير جميل بيگ کښې شمس الدين

کلاخېل راخستې ده وايي چې دغه وخت د خوړ کښې د فقير بابا

په کرامت سره سره او سپين شو د فقير بابا د عبارت ځانته دغه
وخت کېږي د تنگرو غرونه ووچي د هغې سره لوي خوږونه
دچم پراته وو.

يو ورځ فقير بابا خپلو زامنو د لنډې اخوند احمد مېب
پچې دېر لوي عالم فاضل او بزرگ وو ته د شريعت دپاره
بوتلو پچې زموږ پلار خان ملنگ او فقير کپه دے سماع ځي
شروع کړه هر وخت د جذب و مستي په حالت کې وي
د شريعت نه خلاف کارونه کوي اخوند مېب پچې د فقير بابا
جذب و مستي وليدله نو وي فرمايل پچې دوي فناي الله
دي د معرفت او سلوک د رازه خبردار دے دا د شريعت خلاف نه
دي فقير بابا هغه ځانته کېږي داسې وايي -

که قاضي مېب زما په شاکي مت شي
تورده زما به هله شريعت شي
خار کپور که نه وي نه وي
د فقير به ځان وي ځان وي

وايي پچې هر کله د فقير حميد بېگ د اشرف خان د زوي اود نوح خان
د نمسي محمد افضل خان خټک سره زبه بډا وے راغلو نو هغه
وخت هغوي د افضل خان د مدافعت په غرض سوات ته لاړو
اود حمزه خان بايزي پچې دېر لوي سردار وو د تهاغه سوات

اوسېدونکې وو دغو شمال بابا اجنيسې وو زامنو ته يې خپله
 مېرمنه بېکاره کړه نو وایي چې جلال خان او جمال خان ورته امداد
 درکړو او ورته يې اووې چې دې وخت کې مېرمن نه لرونکې
 درکړي په مووو قتلان خان چې ددوي رود وو دهغوي د
 امداد نه انکار وکړو په دغه وخت جمال خان بابا رستمې او
 جوش نه داسې اووېل -

✓ اس دې وي په لس دې وي
 مېرمن کۀ نه وي نه دې وي
 جلال دې وي جمال دې وي
 قتلان کۀ نه وي نه دې وي

اودغه وجه ده چې نن د تھانې سوات د خانانو کورنۍ د
 فقير بابا په دما رنگ ده اود جمال خان او جلال د اولاده خوږ
 شوه ترقي يې وکړه

دایي چې يو ورځ د مغوپه وخت کې د اتيک صوبدار چېر
 فلم کړه وو ټوله علاقه يې لوستلې وه د هزارې نه خلق د
 تافلې په شکل کې راستل چې ده بنديوان کول او ټول مال
 يې ترې واخستو - خلق فقير بابا ته په ژباړا انګولا راغلل
 چې د صوبدار نه زمونږ مال حال او خلق را خلاص کړي هغه
 وخت جمال خان بابا په بېړۍ رکتې کې سورېدو نو دا
 اشعار يې اووېل -

ح

ثوڪ به درويي خدا۽ د پاره ✓

فقير درويي خدا۽ د پاسه

پاک رسول ورسره مل دے

بدرگه له چهار ياره

او هر گله چي بهر ي ته سور شو نو داسي وايي -

بهر يه خه د خدا۽ په حکم ✓

خه به ظالم خه به دده بندي کوونه

فقير شو مل د مظلومانتي

خدا۽ ښي وي مل چي بنديوا آزادو

او هغوي چي دغه ظالم صوبيدار ته مخامخ شول نو په صوبيدار

رپيدل او گيدل اوقې بوقې ښي شروع کوي قبول مال حال او خلق

ښي ترې راخداص کول دده سره به اکثر په گني تعداد کښي مریدان

گرځيدل دے به ترې مخکښي وو مریدان به ورپسي وو او دا

اشعار به ښي وښل -

دور دور د فقير دے ✓

د غافل په صورت ويردے

د غافل په صورت وير دے

دور دور د فقير دے

وايي چي يو وخت داسي راغلو چي بارامونه بند شول فصلونه

او چيدل تخم سالي شوه خلق تنگ شول او فقير يابا ته په ژړا کوونه

راغلو چي خدا۽ پاک ته سوال اوکړه چي باران شي هغوي هغه

وخت د جلال په حالت کښې چغه کړه -

✓
 تحط سايي وېره په زور ده
 پرېوتلې کور په کور ده
 باران دے ورو سينه
 شوکړه که نه وي نه وي
 تنگاو باندې باران دے
 فقير ن ورځ مهربان دے
 و ارمان بېلی ارمان دے
 وړېدلے ن باران دے

دا الله پاک کارونه گوره هغه خلق چې واپس شول نوپه
 دغه ورځ لويې الله باران اوکړو د فقير بابا سوال قبول شو
 او فصلونه بنېازه شول دا هم يو روايت دے چې هرکله فقير
 جيل بېگ نچلو زامنو اخون احمد صېب ته شريعت د پاره بوستو
 نو هغه وخت کښې دا اشعار هم وييلې وو -

✓
 مویه چڼې دې راکړے شه
 چې درسته شپه يې چنگه وي لکه چرچڼې
 د نيمې شپې راتلک دې روک شه
 چې چرچڼې برچه دې خوب نه راکوړنه

هرکله چې د لويې خداے پاک په عشق کښې به تر لړې لارو فنا
 في الله به شو د جذب او مستي حال به پرې راغلو نو چغه به

به ٻي ڪوھ دا شعر به ٿي وٺلو -

هغه موزيان به دنيا غواري ✓

دي عاشقانو ستايه لار کڻي او بازنه

سرو مال ٿول عاشقان دا وڪا

دا موزي تش لاني کوي ٻي مڻي

۱۰ ۵۵ ددغه لوي ولي الله - صوفي - عالم د شاعري متعلق ڇپڻه
 ٻي دلته وا منجه شوه ٻي دنو شحال بابا نه صرف رامن شاعران
 وو بسلكه د هغوي دور ٻي د معرفت لار ٿي خپله کوي او هروخت
 به په جذب و مستي کڻي وو خونچيل خانداڻي روايات ٿي ٻي ٻي
 هم مرگون ته نه دي ورکري او ٿوندي ٿي سائلي اودي
 منظومو ٿو ٿيون نه دا هم معنومه شوه ٻي دوي د جلال تخلص سره
 د فقير تخلص ٿي هم ٺهيل ڪري دے او په منظومو ٿو ٿو کڻي ٿي اشڪال
 ڪري دے لوي الله دي او کوي ٻي ددء د ٿوند ٿول حالات او ديوان
 او نور ڪتابونه د تيارونه دنيا ته شي او نوء معلومات را بنڪاره شي
 د دوي د پيدا ٿيڻ کان نه دے معلوم البته د وفات کان ٿي معلوم دے
 دا بجدو په حساب ٿي دارنگه دے

پون رفت از جهان اين کرامت خديو

په جُزق "موز عالم" "نمريو"

ددي نه ۱۱۱۴ هـ جو پڙي ڇڻي محققين ٿي به قياس ڪجهه ٺهڙو پڙهانه

۱۰۲۴ هـ بنا ٿي اولاد ٿي د پڻتو ٺهڙو په گوٽا گوٽا کڻي پروت دے په

تنگار و کني چي د جهانگيري او اکوړي نه سهيل په لور د غرونو په
منځ کني کلي د هغه ټي مزار دے د پښتونخواه د لري لري نه ده
عقيدتمند راځي او فېن ترې اخلي د سفرې په مياشت کني پرې غرس
او مهله کېږي -

کتابونه

- ۱- پښتانه شعراء درېم ټوک د افغانستان د پښتو ټولني د ادبياتو
او تاريخ د ټاکنگي له اړخه ۱۳۴۲ ه ش -
- ۲- کاکاخېل شمس الدين ميان مناقب فقير خېل بېگ د ميان فروروس شاه
فقير خېل په سرېزه د انجمن اتحاد فقير خېل جمال آباد اکوړه خټک
له اړخه ۱۹۰۹ء
- ۳- خد متگار بختاے عبد الله پښتانه شعراء پنجم ټوک د افغانستان د
علومو اکېډمي ۱۳۵۷ ه ش -
- ۴- رضا محمد افضل پرو فېس پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور
يونيو رسټي کال ۱۹۸۴ء
- ۵- خټک نوح شحال خان فرا قنامه د ژبو او ادبياتو پوهنځي کابل ۱۳۶۳ ه ش
- ۶- عارف عثمان دکتور نوح شحال خان خټک او دده ادبي مکتب د
افغانستان د علومو اکېډمي ۱۳۶۱ ه
- ۷- کاکاخېل سياح الدين تذکره شېخ رحيمکار ادره اشاعت اولو
جامع مسجد لاسپور

- ۸- مجله پښتو پښتو اکېډمي پېښور پوښتورستي ستمبر ۱۹۷۱
- ۹- هېواد مل ز لښه فرهنگ زبان و ادبيات پښتو د افغانستان
د علومو اکېډمي ۱۹۷۷
- ۱۰- ماهنامه (لحق) دارالعلوم حقانيه کوره خټک اکتوبر
۱۹۸۰ و ۱ اکتوبر ۱۹۸۱

په تحقیق کبني د ماخذ ا هیت

تحقیق د عربي ژبې لفظ دے په پښتو ژبه کبني د خبې ږي -
لټون - چاڼول د مخه څيز بنیادي حقیقت معلومول - ديو څيز
پوره کره کتنه معنی لري په انگریزي ژبه کبني ورته ريسرچ
(RESEARCH) وېلے شي چې معنی ترې پخپله ظاهرېږي - په
نورو معنو کبني د تحقیق مقصد د دے چې په علم و ادب کبني
سوچه جوته جدا کول د پوسټکي نه مغز راويستل - حق د باطل
نه جدا کول - تحقیق د مخصوص حالاتو او مخصوص شهادتونو او
روایاتو په رڼا کبني د یو حقیقت تلاش دے - او په اصطلاحي
توگه د تحقیق مطلب دا شو چې یا نو دې نوي حقائق وړاندې
کېدے شي او یادې د معلوم شوي حقائقو نور زیاته تشریح
او تفسیر او شي او وسعت دې په کبني پیدا کړي شي چې په
علم او معلوماتو کبني اضافه او کړي - تحقیق په هر مېدان کبني
کېدے شي که هغه سائنسي څانگه وي او که ادبي که تاریخي
څانگه وي او که جغرافیایي څانگه تحقیق په هر څانگه هر
ارخ هر موضوع او که په هر مېدان کبني وي دا د برکسران

او کي پکڻ کار دے د تحقيق ميدان د ډېرارت ميدان دے په دې
 ميدان کښې د تحقيق اوسنه سترې شي تحقيق په کښې ښه ساڅ
 شي وارخطا هم شي خو سره د دې به خو صله نه با ټلې خپل
 مرام ته به ځان رسوي د دې شال د سمندر هم دے چې په سمندر
 کښې د ملغرو موندلو دپاره لامبو وهل وي او دغه لامبو
 دومره په مشکله او گرانه وهله شي چې کله کله په کښې د
 ډوډو ډوډو پره هم وي خودغه ملغرو پسې به ځان د سمندر
 تل ته رسول وي او دغه ملغري به د دغه تل نه را وپستل وي نو هله به
 لامبورن خپل مقصد کښې لاسيايي مويي دريو ډبرونو ناک او د چسپ علم دے
 تر اوسه چې چاهم تحقيق کړے نو خپل تحقيق ته ټي ختمې نه دے و ټي او نه تحقيق
 ختمې کېدے شي د تحقيق دپاسه تحقيق کېږي. د تحقيق دپاره د خارجي او داخلي
 شهادتونه ضرورت وي که چرې مونږ په يوشاعر تحقيق کوو نو د هغه د زمانې تا کال
 د هغه د ليک او د هغه د شاعرۍ په اند ازياندي ژور نظر اچول او بيا د تحقيق په
 قالب کښې اچول پکار دي دغه شان د هغه شخصيت د هغه وخت د ژوند حاله زېږېدنه
 استوگنه و غېږ د هغه د خپل کلام په رڼا کښې او د هغه زمانې د نورو پوهانو د ليکونو
 او کلامونو په رڼا کښې به ټي را پي قائلول وي د هغې نه پس چې هر کله دغه مواد
 پېدا نه شي نو بيا به د چاپېښ چل نه حالات معلومات حاصلول وي که په هغه
 نور چاپه روستو زمانه کښې څه ليکل سري وي د هغې
 په رڼا کښې به را پي قائلول وي. په تحقيق ډېر لوسته
 بحث کېدے شي او د دغه بحث په رڼا کښې پرې کتابونه ليکلي

هم شي نودلته چي کومه موضوع ده هغه د ماخذ اهميت د سے
 د تحقيق دپاره به د روميني هغه ماخذ ذرائع - مصادر تلاش کول
 يي او جمع کول يي چي دکوم په بنياد چي به تحقيق نږده
 راځي پېش کوي او ياد کوم په بنياد - به تحقيق د خپل تحقيق
 ابتدا کوي او خپل مرام ته به ځان رسوي د تحقيق دپاره چي کوم
 ذرائع - ماخذات او مصادر استعمالول دي د هغې د پوريات په
 دې مهديان کښي اهميت او ضرورت دے و لي چي بغير د دې نه
 تحقيق نه شي کېدے د دې مثال ديو عمارت بنياد وي ترڅو چي
 د عمارت بنياد دپاره کاڼے خټه - او نور لوازمات نه وي تيار
 نو عمارت نه شي جوړېدے دغه شان د تحقيق دپاره ماخذونه
 او ذرائع دکاڼي او خټې کار ورکوي -

دا ماخذونه ذرائع په دوه قسمه څخه دي چي يوتنه بنيادي
 يا ابتدايي ذرائع - ماخذات - مصادر وپېلے شي او دويمه ته
 ثانوي ماخذ يا ذرائع وپېلے شي - چي په انگريزي کښي ورته
 دارنگه ټکي استعمالېږي -

۱- بنيادي ماخذ (PRIMARY SOURCES)

۲- ثانوي ماخذ (SECONDARY SOURCES)

دلته به پر تشریح يا تفصيل بيانول پکار وي چي لوستونکي ته
 اسانه شي -

محقق چي هرکله په يو
 موضوع تحقيق کوي | ۱- بنيادي ماخذ يا ذرائع :-

نود هئي موضوع سره تعلق لرونڪي ڀڃوٽ ماخذ وٺڻ بنياد تي
 ماخذ کڻڻ شي اوڀر ڏي ڪنڀي هفتہ دستاویزات شامل ڏي ڇي ڀه
 هئي ڪنڀي دهه واقعات ریکارڊ موجود وي ڇي تحقيق کونڪي
 يا بيڪونڪي ڀه ڇپڻه ڀيڊي اورڀڊي وي يعني ڀه بنيادي ذرائعو
 ڪنڀي د موقوع شهادت زيات اهميت لري ڇي ڀه هئي سره د
 تاريخ ڀه معقوليت ڪنڀي اضافہ او شي اور قلمر شڪ شبه ختمہ
 شي د ڇي۔ يونڊو ڀيٽس ڀه وڀا سره مؤرخينو بنيادي
 ماخذ يا مصادر ڀه دوو قسمون ڪنڀي تقسيم ڪري۔

ڀه ڏي ڪنڀي ذاتي
۱۔ بنيادي مخطوطات:۔ لاغذ وٺڻ۔ دستاويزي

ريڪارڊ وٺڻ مرڪي او نور متفرقه ٽئين وٺڻ شامل ڏي۔

ڀه ڏي ڪنڀي
۲۔ د مرڪزي حڪومت مطبوعات:۔ د صوبائي

حڪومت مطبوعات خود نوشت سوانح عمري ياداشتونه تقريرونه
 د خطونو مجموعي اونور معاصر مضمونونه شامل ڏي۔

د بنيادي ماخذ مثال گران او محترم تحقيق۔ نقاد۔ شاعر۔
 د راسه سنگار پوهان همايون هاسپ ڀه ڇپڻ تاليف د تحقيق فن
 ڪنڀي ڀه صفحہ ۵۶ ڏي رنگ ڪنڀي ورکوي۔

ڊاڪٽر جميل جالبی ڀيڊيل تعريف تاريخ ادب اروچند
 اول ڪنڀي د قطب شاهي دور د شاعرانو د قلعي نسخو
 او مطبوعه تصانيفو ذڪر ڪري د ڏي ڪنڀي ڇنڀي

تصانیف دهغه دنظره تهر شوي دي او د ځينو زکړي د قطب شاهي دور
 د نورو محققينو د تحقيقي مقالو په خوله کړه ده. دې سلسله کېنې د اکتبر
 جمیل جالبې د قطب شاهي دور د معراج نامو، وفات نامو او هلند نامو
 هم ذکر کوي لکه د خپل کتاب تاریخ ادب اردو جلد اول په صفحه ۴۹۲-۴۹۳
 بکې. د سيد بلاق په ۱۳۵۴/۱۷۴۷ کېنې د معراج نامې په نامه
 کتاب وليکلو.

د دې معراج نامې نسخه د اکتوبر په خپلو سترگوليدې ده چې حواله ده؟
 ورکوي -

معراج نامه (قلعي) د انجمن ترقی اردو پاکستان نه
 علاوه ته نورې قلعي نسخې زما تر نظره تهرې شوې دي
 چې د تعینف من په کېنې ۱۳۵۶ ورکړه شوه ده.

په دې عبارت کېنې د سيد بلاق د معراج نامې ذکر د بنيادي ماخذ
 حيثيت لري دا خو د بنيادي ماخذ يو مثال چې دلته پيش کړه شو.
 ۲- ثانوي ماخذونه:-

که چېرې يو يکونکي يا محقق په خپله مقاله کېنې د خواپې په توگه
 د بل دويم يکونکي په حواله اقتباس درج کړي نو داسې حواله يا اقتباس
 ثانوي ماخذ په حيثيت کښل شي په دې کېنې نصابي کتابونه
 چينټ يانې قيصې سرکاري اطلاعات - ذاتي بيانونه - تصويري مجلې
 و غېره د ثانوي ماخذ حيثيت لري د دې ماخذ مثال به په دې ډول
 ورکړو د افغانستان سر محقق کران او محترم زلمی هيواد مل د خپل
 تالیف په هند کېنې د پښتو ژبې او ادبياتو د ایجاد او ودې پړاوونه

پښتونثري ادب

پښتو ژبه په ادبي لحاظ سره عالمان او پوهان په دو حصو
کښې تقسيموي چې يوه نظم ده او بله نثر پښتو ادب کښې نظم
ډېر لويه حصه لري او نثري ادب ته ډېره کمه توجه ورکړې
شوې ده داميرکوړ نظم د شيخ متي مناجات رښت نیکه دعا
او دغه شان نور ډېر اثار چې په نظم سره دي او ښکاره دي
دغه سلسله تر اوسه جاري ده چې نثر کم او نظم زيات ليکلې
شي ددې وجه دا هم کېدې شي چې په نظم کښې کوم خوب والې
او سرور دې هغه په نثر کښې نيشته د نظم په ذريعه شاعر
خپل خيالات نظريات د بل ذهن ته ډېر په اسانه رسولې شي
او تر ډېره وخته پورې په زړه کښې ساتلې شي نظم ډېر زړ
انسان جذبات او احساسات دا ولرځوي او د نظم ويونکي خيالات
خپل کوي دا هر څه د نثر په ذريعه هم کېدې شي خو نثر داسا
ذهن ته ډېر په اسانه نه پرېوځي نو ادب چې خومره زياته
ترقي مومي نو هغه د نثر په ذريعه کېدې شي نثريو ډېر وسيع
او فراحه ميدان دې په دې کښې دا ادب هر يو صنف ځايدې

شي اوداد نثر کمال دے چي مونڊ د افسانې - ناول - ډرامې په ذريعه د معاشري اصلاح په ښه طريقه کولے شو او ددغه تخليقي اقداروپه وجه مونږ خپل ادب ژوندے او ښېدازه ساتلے شو په بل اړخ په تحقيقي او تاريخي مېدان کښي د نثر ډېر لږے مقام دے ددې په ذريعه مونږ د خپلو اصلاح کارناچي او خپل ديني اقدار هم بل ته په سرلوري سره وړاندې کولے شو نثريکل ډېر گوان اود سرخو بدي کار دے نثر څه ته وايي د نثر تعريف څه دے د نثر تعريف ستر محقق اروا ښاد عبدالعليم اثر افغاني په خپل کتاب پښتو ادب چاپ اداره اشاعت جلد پېښور، ۱۳۴۰ هـ په ص ۳۸۰ څه دا رنگه کوي -

نثر په لغت کښي ښندلو - پاشلو او خورولو ته وايي او په اصطلاح کښي هغه کلام دے چي د وزن د قېد نه خالي او آزاد وي -

ستر محقق اروا ښاد ډاکټر سيد انوار الحق په درې مياشتيني مجله پښتو جلد اول گڼه ۲ کال ۱۹۵۸ء ص ۱۹۵ باندې د نثر تعريف داسې کوي -

نثر په اصل کښي د عريف ښکلے دے او معناي نوستل خورول او ښندل ده اصطلاحي معناي ده د نظم ضد نواديانو او عالمانو د نثر د پاره علمي تعريف دا مقرر کولے کلام چي په څه وزن يا بحر کښي تړلے نه وي نثر دې يا داسې ووايي چي دوښلو - ليکلو

او د لوستو عامه هیڅه نیغه ساده او بې تکلفه ژبه چې
د وزن او قافیو د تړون نه آزاده وي او سپه په
کښې د هر قسم مفهوم او مطلب په ډېر اسانه او
ازادۍ سره بیانول شي نثر دے

دا څو ورو د پښتو ادب د محققینو او پوهانو د نثر باره کښې
تعلیقي نوښتونه اوس گورو چې د خارج پوهان رستشترقین د نثر
متعلق څه وايي د پښتو نثر ته که کتنې نوې کتاب تالیف د ستر
محقق ارواښاد عبدالحمید جیبي د افغانستان د علومو اکېډمي
له خوا په ۱۳۶۰ ش کښې چاپ په ۳۰ صفحه باندې یکي -
۱- ملتون وايي چې نثر هر څومره ساده وودکش
وي هغه مفید وي -

۲- کالوج یکي ؛ فصیح او مناسب الفاظ چې وزن نه
لري نثر دے -

۳- موسیو روزوان وايي ؛ د انسان په ژبه یا قلم
که کوم خیالات بشکاره شي او بې وزنه وي هغه
نثر دے -

ددې تعلیقي نوښتونه معلومه شوه چې نثر هغه دے چې د قافیې
او د وزن یا بحر د قېد نه آزاد وي او نظم په وزن - قافیه
ردیف پوښ وي -

د نثر قسمونه :-

نثر په دوه قسمه دے (الف) د معنایه لحاظ (ب) د لفظ

په لحاظ - (الف) د معنایه لحاظ نثر درې قسمه دے چې هغه
په درنگه دے -

۱- موټرچي ديوبل د پوهولو د پاره کومې خبرې اترې کوو

يو قسم دا وي

۲- دوټم قسم ته خطابه يا وېنا وټلې شي په دې کټي تقريده -

بيا نونه - وېنا کافي چچ عالمان او پوهان ې په جرگو - نوټو و

مخفونو او ټولنو کټي کوي دا هم د نثر په قسمونو کټي

شمارلې شي په يکلو کټي کم او په وټلو کټي زيات وي -

۳- تحريري نثر هم د نثر يو اهم قسم دے لکه چې د نوم منه

ظاهراً ده چې دا نثر د يک لاندې راځي او په کتابونو رسالو -

اخبارونو د نورو علمونو د مطلبونو د پاره په تحريري يا ليکو

کټي چې کوم وېنا راځي دا تحريري نثر دے دا نثر د مطلب

او مضمون په لحاظ سره مختلف قسمونو لري او د ژوند

د مختلفو اړخونو سره تعلق لري لکه تاريخي - مذهبي -

اخلاقي - سياسي - تحقيقي - اجتماعي ادبي وغېره دا

نثر د معنایه لحاظ دوه قسمه لري -

يو ته ساده سليس نثر وايي دوټم شاعرانه او د انشاء

پر دازي نثر دے درټم قسم نثر ته ادب لطيف او مشور

ادب هم وټلې شي -

(ب) نثر د لفظ په لحاظ دوه قسمه دي چې هغه درنگه دي

۱- قافيه دار او متبّع او مرصع نثر -

۲- ساده نثرچې قافیه نه لري په دې وخت چې کوم نثر پیه
اخبارونو - رسالو کتابونو کې چاپ کېږي د اړه دې نثر
کې يکله شي -

پښتو ژبه کې د نثر ابتدا :-

پښتو ادب کې په نظم کې د پر کتابونه يکلي شوي او
نظم د نثر نه مخکې وجود کې راغلی - په پښتو ژبه نظم د
اميرکور (۱۳۹۰) خوا و شا شروع کېږي او د پښتو نثر متعلق
معلومات په (مکاناتو او قياساتو مېني دي پورې معلومه
نه ده چې ابتدا کله او شوه عالمان او پوهان د افغانستان
د ستر محقق ارواښاد عبدالحي حبيبي موندلې کتاب پټه
خزانې چې د محمد هوتک تاليف دے او په ادبي حلقو کې
متنازعه حيثيت لري دهغې په وایي چې د پښتو نثر
ابتدا د ابو محمد هاشم سرواڼي (۲۲۳ - ۲۹۰) خوا و شا
نه شوې ده او ده د عربو د اشعارو قضا
او بلاغت په پښتو ژبه کې په نثري توگه يو کتاب د
”سالو وېزمه“ په نوم او يکلو معناي ده ”رېگستاني نيم“ دا
کتاب ورک دے او محمد هوتک په پټه خزانې کې د لرغوني
پښتانه” چې د شيخ کټه“ تاليف دے نه روايت راخستې دے
نودا مونږ په يقين سره نه شو وپلې چې دا به د نثر
رو مېني کتاب وي وپې چې چا يه له نه دے او وجود ي

نيشته به قياس او امکان دا خبره مبني ده - دغه شان د
 دې نه پس يو بل کتاب د تذکرة الاولياء د سلمان ماکو چي
 په ۶۱۲ هـ خوا و شا کني تېر شوه دے - د قندهار سره نږدې په
 ارغشا کني او سېدو خني عالمان وايي چي دا کتاب د پښتو نثر يو مينه کار
 دے وايي چي څو پانې چي ارواښاد حبيبي موندلې دي او په دغه
 پانې کني د شيخ بستيني - شيخ ملکيار، شيخ اسماعيل، شيخ مختيار
 غوندي د لويو وليانو ذکر شوه دے دا کتاب د فريدالدين عطار د
 فارسي تذکرة الاولياء غوندي يو تذکره ده چي په کني د صفه
 وخت د لويو لويو وليانو ذکر شوه نو خني عالمان او پوهان دا
 کتاب د پښتو نثر يو مينه کار نه مني صفه خلک چي دا مکمل کتاب نه
 دے موندلے شوه بلکه څو پانې موندلے شوي زما په خيال که
 دا څو پانې هم په پښتو نثر کني شته نو دا د نثر ابتدا وه په
 اکثريتي توگه چي عالمان او پوهان په کوم کتاب متفق دي چي
 دا د نثر او لنه کتاب دے هغه د ستر صوفي مبارز - توريال پير روښان
 عبدالله ارمېر باريدي کتاب "خير البيان" دے چي د موندلو
 اعزاز چي د پښتو اکېډمي په پېښور يونيورسټي د اټريپکټر ارواښاد
 مولانا عبدالقادر ته حاصل دے چي د جرمني د کتابتون نه چي ماڼيو
 فلم په شکل راوړو او چاپ چي کړو ددې نه معلومه شوه چي د
 پښتو نثر ابتدا د سلمان ماکو د تذکرة الاولياء دغه موندلو شوو
 پانې نه شوه او د نثر يو مينه کار خير البيان دے ددې کتاب
 نه پس په پښتو نثر کني د باريدي روښان مخالف ستر عالم اخوند

دروېزه مخزن الاسلام وليکلو دکتابونه په مجمع او مرصع نثر کې
 ليکلي شوي داد نهمې صدي نه تر يولسمې صدي پورې دور دو
 ددې نه پس په دې دور کې نورو عالمانو هم لکه کريم داد د
 اخوند دروېزه زوے - بابو جان ، ملا مست زمند ، الله يار - اخوند
 قاسم هم په پښتو نثر کې کتابونه وليکل نه يواځې بايزيد روښان
 د پښتو نثر رو مښت کتاب او ليکلو بلکه د پښتو رسم الخط خاص الفاظ
 ې هم وضع کړل دغه دور کې ټول کتابونه په مجمع او مرصع نثر
 کې ليکلي شوي په دې دور کې د خوشحال بابا دور راځي چې په دغه
 دور کې نثر ساده سلیس او په خوب انداز کې شروع شو او د خوشحال
 بابا کورنۍ ددې نثر ابتداء او کړه د خوشحال بابا دستار نامه او د
 زامنو عبدالقادر خان خټک بکد سته - گوهر خان خټک قلب اسير د
 افضل خان خټک چې د خوشحال بابا نهمې وو تاريخ موصع - علم خانه دانش
 ساده نثر ابتداء ې اخوند ناکي نموني دي او تر اوسه د خان بابا خاندان
 د پښتو ژبې خدمت ته ملا تړې ده او پښتو ژبه ې په هر مهال کې
 هلته او ښکاره کړي او ژوندۍ ساتلې ده ددې دور نه پس چې کوم
 دور راځي په دغه دور کې نثر هم مخ په وړاندې ځي او ترقي کوي
 په کې محاورې - متلونه پياوړتيا او نونډ ناکي لندې جملې استعمال
 شوي دغه او سته دور د په افغانستان کې ددې دور د نثر د
 مهال نوموړي مولوي صالح محمد غلام محي الدين افغان ، مولوي
 عبدالووف قانع - زمر يالې - خادم دے او په شمالي پښتونخوا کې
 مولوي سيد احمد شاه رضواني ، منشي احمد جان ، سيد راحت زرخيلي

مولوي احمد دتنگي اودا سې نور پياوړي پوهان عالمان تر اوسه
 پورې د پښتو نثر ته ښکلا او ځلا وړکوي خو بيا هم په روايتي توگه
 نظم د نثر نه په پښتو ادب کېني مخکېني او زيات دغه او نثر کم پوهانو
 ته پکاږي چې نثر ته زياته توجه او پام را وگرځوي که هغه افسانه
 وي که ډرامه - که ناول وي او که ټکل تحقيق وي او که تاريخ په هر
 صنف او اړخ کې په نثر کېني زيات ښکل او کړه شي

کتابونه:

- ۱- اثر عبدالمجيد پښتو ادب اداره اشاعت سرحد پېښور ۱۳۴۰ هـ
- ۲- رېښتین صدیق الله د پښتو نثر هنداره پوښور سټي پکاږي
 پېښور -
- ۳- د افغان يا د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي ۱۳۶۰ هـ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو نثر تاريخ عظيم پېښور هاوس پېښور
 ۱۹۶۸ هـ
- ۵- رفيع جيب الله د پښتو نثر وخت او کور د افغانستان اکاډمي د
 تاريخ او ادب ټولنه ۱۳۵۰ هـ ش -
- ۶- مريم يارې د پښتو نثر تاريخي او تنقیدي جائيزه - تاج
 کتب خانه پېښور ۱۹۸۶ هـ
- ۷- جيبی عبدالحی پښتو نثر ته که کتنې پښتو ټولنه افغانستان
 علومو اکېډمي ۱۳۶۰ هـ ش -

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**